

diyanet

Aylık Dergi | Temmuz 2026 | Sayı: 427

DİN ÜZERİNE KONUŞANLAR

- Din Dilinin İnşası:
Dinî Tahribe Giden Yolda
"Din Adına Konuşmak" mı,
"Din Hakkında Konuşmak" mı?
- Hakikat Arayışında
Çıkamaz Sokak:
Dinî Tekelcilik
- Gelenekten Dijitale:
Dijital Kültürde Dinî Otoritenin
Dönüşümü
- Prof. Dr. İhsan Toker ile
Din Dili Üzerine Söyleşi
- Çocuklarımıza
Dini Nasıl Anlatalım?

YAYINLARIMIZ

www.yayinsatis.diyanet.gov.tr

Yurt içinde Diyanet Yayınları satış yerlerinden,
yurt dışında müşavirlik ve atışeliklerimizden temin edebilirsiniz.

İnsanlığı karanlıklardan aydınlığa çıkaran, iki cihan saadetine pusulası İlâhi Kelâm, asırlardır yolumuzu aydınlatmaya devam ediyor. Bu kıymetli eser, medeniyeti inşa eden asli unsurun, başta ilâhi rehberimiz Kur'an-ı Kerim olmak üzere kitap olduğunu vurgular. Vahyin, kalemin ve kelâmın gücüyle kâinatı doğru okumayı öğütleyen "kitap", medeniyet şuurunu kuşanmak isteyen okurlar için rehber niteliğindedir.

Yüce Allah, insanı vahiy nimetiyle müşerref kılmış, ona akl-ı selim ile doğruluktan ayrılmamayı, kalb-i selim ile vicdanlı olmayı, zevk-i selim ile de yeryüzünü İslam ahlakıyla müzehher kılmayı bahşetmiştir. Dünya ve ukba saadetini ihdas edecek İslam dini aynı zamanda insanın anlam arayışına rehberlik eder. Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.s.) tebliğinin çağlara taşınması, mümin gönüllerde makes bulması ise sahih bir din dilinin inşasıyla mümkündür. İslam'ın asli kaynakları olan Kur'an ve sünnete dayalı, merhamet ve samimiyetle bezeli bir din dili, insanları dışlamadan kalplere dokunur. Fakat geçmişte olduğu gibi günümüzde de dinî söylemde zaman zaman eksen kayması yaşanmakta; dinî tekellülüğe varan oluşumlar, kişisel ihtiraslarını din adına meşrulaştırmaya yeltenmektedir. Kendini dinin biricik hamisi, şaşmaz otoritesi yahut yegâne sözcüsü olarak lanse eden kişi ya da gruplar, asıl zararı dine ve o dinin mensuplarına vermektedir. Yakın tarihimizde yaşadığımız acı tecrübe de kendi din anlayışını mutlak hakikat olarak dayatan bir oluşumun, arka planda menfaatçi bir yaklaşım sergileyerek insanları nasıl terörize ettiğini göstermiştir. Zihinleri iğfal eden bu oluşumlar hem dinî müesseselere hem topluma hem de vahdet bilincine zarar vermişlerdir. Kavramları manipüle eden, Müslümanların samimiyetini sömüren, din istismarıyla sapkın ideolojilerini din gibi dayatan oluşumların önüne geçmek için sağlam ve sahih bilgiye dayalı bir din dilinin inşası elzemdir. Bugün din istismarının yeni zemini olan sosyal medya ve sanal ağlar da aynı hassasiyetle ele alınmalı, dijital dünyada dinî otorite oluşturmaya çalışan kişilere karşı dikkatli olunmalıdır.

Diyanet Dergi olarak temmuz sayısı dosyamızda "Din Üzerine Konuşanlar" konusuna yer verdik. Prof. Dr. Hatice Kelpetin Arpağuş, "Din Dilinin İnşası: Dinî Tahribe Giden Yolda 'Din Adına Konuşmak' mı 'Din Hakkında Konuşmak' mı?" yazısıyla dosyamızda yer aldı. Arpağuş, topluma hitap eden bir Müslüman'ın, dinî konuşmalarında din adına konuşmakla din hakkında konuşmak arasındaki farkın gerektirdiği sorumluluğu idrak etmesinin önemini vurguladı. Prof. Dr. Halil İbrahim Bulut "Hakikat Arayışında Çıkmaz Sokak: Dinî Tekellülük" yazısıyla dosyamıza katkı sundu. Dinî tekellülüğün çoğu defa din istismarı üzerinden temellendirildiğini, dinî değerlerin ve kutsal varlıkların araçsallaştırılması yoluyla istismar edildiğini dile getirdi. Prof. Dr. Bahset Karslı, "Gelenekten Dijitale: Dijital Kültürde Dinî Otoritenin Dönüşümü"nü yazdı. Algoritmanın kurucu bir otorite figürüne dönüştüğünü aktaran Karslı, dijital ortamda paylaşılan dinî içeriklerin de doğruluktan ziyade algoritmaya uygunlukla nasıl yaygınlık kazandığının ve bunun sonucunda ortaya çıkabilecek tehlikelerin altını çizdi.

Bu ayki söyleşimizi Prof. Dr. İhsan Toker ile gerçekleştirdik. Modern dünyayla birlikte her şeyin tüketim nesnesine dönüştürülmeye çalışıldığını belirten Toker, din alanında geleneksel sınırların aşılmasının ve bilincin yerini kontrolsüz bireysel çıkışlara bırakmasının da bir değer tüketimi olduğunu vurguladı.

Sizleri birbirinden kıymetli yazarların kaleme aldığı metinlerle baş başa bırakırken Yüce Rabbimizden İslam dünyasının birlik ve beraberliğini muhafaza etmesini niyaz ediyor, yakın tarihte bir din istismarı neticesinde verdiğimiz büyük mücadelenin bir kez daha yaşanmamasını diliyorum. 15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü münasebetiyle vatanımız için canını feda eden şehitlerimizi rahmetle anıyorum.

17 GÜNDEM

GELENEKTEN DİJİTALE:
DİJİTAL KÜLTÜRDE DİNİ
OTORİTENİN DÖNÜŞÜMÜ
Prof. Dr. Bahset KARSLI

6 GÜNDEM

DİN DİLİNİN İNŞASI:
DİNİ TAHRİBE GİDEN YOLDA
"DİN ADINA KONUŞMAK" MI,
"DİN HAKKINDA KONUŞMAK" MI?
Prof. Dr. Hatice K. ARPAGUŞ

12 GÜNDEM

HAKİKAT ARAYIŞINDA ÇIKMAZ SOKAK:
DİNİ TEKELCİLİK
Prof. Dr. Halil İbrahim BULUT

22 SÖYLEŞİ

PROF. DR. İHSAN TOKER:
"DİNİN ASLİ HÂLİYLE BEKASINDA AİLE
İLİŞKİLERİ ÇOK TEMEL BİR ETMEN. AİLE
MODERNLEŞME SÜRECİNDE ADIM ADIM
SÖZ SÖYLEME YETİSİNDEN MAHRUM
KALDI. BİREY BAŞIBOŞ KALMAMALI; AŞKIN
DÜNYADA ALLAH İLE İLİŞKİ NE İŞE İDEALDE
KİŞİLERİN AİLE VE TOPLUMSALLA İLİŞKİSİ
DE O ŞEKİLDE OLMALI."
Sema BAYAR

26 DİN DÜŞÜNCE YORUM

ÇOCUKLARIMIZA DİNİ NASIL ANLATALIM?
Prof. Dr. Banu GÜRER

30 VAHYİN AYDINLIĞINDA

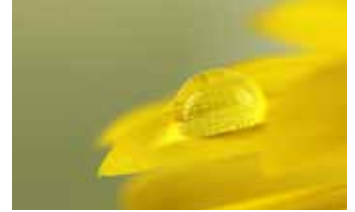
GÖKLERİ VE YERİ İFSAT EDEN
NEFSANİ ARZULAR
Dr. Mahmut KAYIŞ

32 HADİSLERİN İŞİĞİNDA

KALBİ DİRİ TUTAN BULUŞMA:
CUMA
Dr. Halil KILIÇ

34 ÜSVE-İ HASENE

HZ. PEYGAMBER'İN ÖRNEKLİĞİNDE
MADDİ VE MANEVİ TEMİZLİK
Dr. Hüseyin ARI

38

KUDÜS'ÜN GÖKYÜZÜNE
AÇILAN ZARİF EŞİKLERİ:
MESCİD-İ AKSA'NIN
KEMERLERİ-İ
Betül ALTUN ERİNCİK

Diyanet İşleri Başkanlığı Adına
Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Hamza BAYRAM

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Gülhiman HEKİMOĞLU

Mali İşler ve Dağıtım Sorumlusu
Zeynel Abidin AKDUMAN

Yayın Kurulu
Hamza BAYRAM
Gülhiman HEKİMOĞLU
Dr. Hüseyin ARI
Dr. Mahmut KAYIŞ
Dr. Mehmet YAZICI

Editör
Dr. Esma GÜNER

Yayın Koordinatörleri
Mustafa Mirza DEMİR
Sema DEMİR
Nisanur Mukaddes UYANIK
Rüya TÜRKBEY TEMEL

Sosyal Medya
Asuman AYDIN

Dijital Medya
Şahin BODUR

Arşiv
Ali Duran DEMİRCİOĞLU

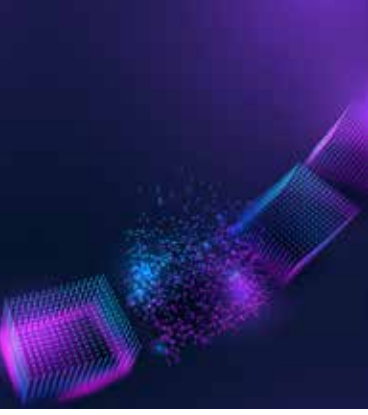
Grafik - Tasarım
Arketip Ajans
www.arketipajans.com

İletişim
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Üniversiteler Mah. Dumlupınar Blv.
No: 147/A 06800 Çankaya/Ankara
Tel : 0312 295 86 61 - 62
Faks: 0312 295 61 92
dergi.diyanet.gov.tr
diyanetdergi@diyanet.gov.tr

Sosyal Medya Hesapları
Facebook: /diyanetdergisi
Twitter: /diyanetdergisi
Instagram: /diyanetdergisi

40 YARININ DÜNYASI

"DİJİTAL GNOSİS": MODERN TEKNOLOJİ
KADİM SAPMALAR MI CANLANDIRIYOR?
Doç. Dr. Muhammet YEŞİLYURT

44 ARIFLERİN DİLİNDEN

HUZURA AÇILAN KAPI: HUŞU
Prof. Dr. Mahmud Esad ERKAYA

46 BUNU KONUŞALIM

NAHİT AÇIKSÖZ:
"YAZ KUR'AN KURLARI, ÇOCUKLARIMIZIN
CAMİYLE VE MUKADDES KİTAPIMIZLA
DOĞRUDAN BAĞ KURDUĞU, HAYAT
BOYU TAŞINACAK MANEVİ KİMLİĞİN
GELİŞTİRİLDİĞİ EN ÖZEL ZAMANLARDAN. BU
KURLAR, ÇOCUKLARIN ZİHNİNİ VE RUHUNU
KUR'AN-I KERİM'İN REHBERLİĞİYLE
DİNLENDİRMEK İÇİN KAÇIRILMAYACAK
MUAZZAM BİR FIRSATTIR."
Mahir KILINÇ

48 DİN TARİH TOPLUM

ÇEVİRİM DIŞI KALMAK MÜMKÜN MÜ?
Ali Osman ÖZDEMİR

52 KUR'AN SURELERİ

ZUHRUF SURESİ
Doç. Dr. Faruk GÖRGÜLÜ

54 DİJİTAL DÜNYA GERÇEK HAYAT

DİJİTAL DÜNYADA DİNİ OTORİTE:
HAKİKAT Mİ GÖRÜNÜRLÜK MÜ?
M. Cüneyd ÇİĞDEMLİ

58 NEYE NASIL İNANIYORUM?

KALBİN MÜHÜRLENMESİ
BİR HAKSIZLIK MI?
Prof. Dr. Temel YEŞİLYURT

60 BİR İNSAN MESELESİ

İMAJ VE PERSONA KARŞISINDA
SAMİMİYET VE HAYÂ:
MODERN İNSANIN İKİLEMLERİ
Tuba KAPLAN

64 KİTAP MEDENİYETİ

DOĞU'DAN BATI'YA İLİM DÜNYASINA
DAMGASINI VURAN BİR BAŞYAPIT:
MUKADDİME
Dr. Elif ERDEM

66 FİNANSAL OKURYAZARLIK

BE CERİ II – DAVRANIŞSAL İKTİSAT VE
TÜKETİCİ MANİPÜLASYONU:
UYANIK OLMAK
Doç. Dr. Harun ŞENCAL

68 KÜLTÜR SANAT EDEBİYAT

GÜZELLİĞE NE OLDU?
Mehmet ŞARMAN

70 KIRILMA NOKTASI

KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI
Alparslan AKÇA

72 SAHABENİN AYAK İZLERİ

HABİB B. MESLEME
MALATYA, ERZURUM VE TİFLİS'i
İSLAM'LA BULUŞTURAN SAHABİ
Enbiya YILDIRIM

76 İNSAN HÂLİ

KARAR VERMENİN BELİRSİZLİĞİ
Tuğba ÖZ

78 HATIRA DEFTERİ

15 TEMMUZA DAİR ŞAHİTLİĞİM
Hulusi GÖLPINAR

80 KİTAPLIK

ARAF TAKİ KELİMELER
Mustafa Mirza DEMİR

Abone İşlemleri

Tel: 0312 295 71 96 – 97
0312 295 72 05 – 06
Faks: 0312 285 18 54
e-mail: dosim@diyanet.gov.tr
dosabone@diyanet.gov.tr

Online Abonelik

dergiabone.diyanet.gov.tr
yayinsatis.diyanet.gov.tr

Hesap No

Döner Sermaye Daire Başkanlığı TC Ziraat Bankası,
Mustafa Kemal Mahallesi Şube IBAN:
TR61 0001 0024 8605 9943 0850 57

Temsilcilikler; Yurt İçi: İl Müftülükleri, İlçe Müftülükleri -

Yurt Dışı: Din Hizmetleri Müşavirlikleri, Din Hizmetleri Ataşelikleri.

Yayın Türü:

Aylık, Yaygın, Süreli Yayın, Diyanet Aylık Dergi (Türkçe)

Baskı

BAŞAK Matbaacılık Tanıtım Hizmetleri İth. İhr. A.Ş.
Anadolu Bulvarı Meka Plaza 5/7 7. Kat
Gimat Yenimahalle/Ankara
Tel: 0 312 397 16 17

Basım Tarihi: 23.06.2026

Yayınlanacak yazılarda düzeltme ve çıkartmalar yapılabilir. Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Diyanet Aylık Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınıdır. Dergide yayımlanan yazı, konu, fotoğraf ve diğer görsellerin her hakkı saklıdır. İzinsiz, kaynak gösterilmeden her türlü ortamda alıntı yapılamaz.

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla.

DİN HAKKINDA KONUŞMAK

Prof. Dr. Safi ARPAGUŞ

Diyanet İşleri Başkanı

Din, insanın hem Yaratıcıyla hem de diğer insan ve varlıklarla ilişkilerini düzenleyen, onlarla ilgili tutum ve davranışlarını belirleyen ve hayatına yön veren kurallar bütünüdür. Bu anlamda İslam, varoluşundan bu yana aşkın bir varlık ile doğru bir irtibat arayışında olan insanı hakikatin bilgiyiyle, varlığın anlamıyla ve hayatın gayesiyle buluşturmak, ona dünya ve ahiret saadeti-nin yollarını göstermek üzere gönderilmiş evrensel bir ilahi rehberliktir.

Fiziki âlemlle ilgili pek çok yönü olduğu gibi metafizik âlemlle ilgili boyutları bulunması hasebiyle din, insanlık tarihi boyunca daima ilgi çeken, üzerinde çokça düşünülen ve hakkında en fazla konuşulan alanlardan biri olmuştur. Din hakkında konuşmak, elbette herhangi bir konuda fikir beyan etmek gibi değildir, bilakis bu alanda konuşmak bir nevi hakikat adına söz almaktır. Bu da doğru bilgi, derin kavrayış ve iyi niyet gerektiren büyük bir mesuliyeti yüklenmek demektir.

“Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve gönül hepsi bundan mesuldür.” (İsra, 17/36) ilahi fermanı mucibince İslam medeniyetinde söz, bir emanet ve mesuliyet olarak görülmüştür. Müslüman âlimler, sözden önce sükûtin terbiyesinden geçmiş; bilgiyi yalnızca zihinde istiflenen bir malumat yığını değil hayatı ve ahlakı güzelleştiren bir hakikat pusulası olarak kabul etmişlerdir. Din hakkındaki beyanlarını bu hassasiyetle serdeden nice ilim ve hikmet ehli, “bilmiyorum” diyebilmeyi ilmin vakarından saymış ve hakikat karşısında tevazu göstererek vâkıf olmadığı hususlarda daima sükûtu tercih etmiştir.

Sözün mesuliyeti, elbette Müslüman'ın hakikati tebliğ sorumluluğunu ortadan kaldırmamaktadır. Zira Kur'an-ı Kerim, Müslümanları, insanlara iyiliği emreden, onları kötülükten sakındıran ve hakkın şahidi olan bir ümmet olarak nitelendirmektedir. Burada belirtilen şahitlik, ancak ilim, irfan, hikmet ve insafı gözetilen bir yakla-

şımı kuşanmakla mümkündür. Söz konusu sorumluluk ise dini anlatan kişinin ilmî yetkinliğe ve usul bilgisine sahip olmasını, hikmetli bir dil kullanmasını, her sözünde tutarlı ve mesnetli olmasını zorunlu kılmaktadır. Çünkü din hakkında serdedilen sözler, sadece bir kanaat beyanından ibaret kalmamakta, insanların kalplerine ve ruhlarına dokunarak hayatlarına yön vermektedir. Bu itibarla din adına söz söyleyenlerin dinî metinlerdeki bilginin bağlamını ve maksadını iyi bilmesi, konunun İslam ilim geleneğindeki yerini doğru kavraması gerekmektedir. Elde ettiği bilgiyi de çağın gerçekliklerini dikkate alan bir yaklaşımla, hikmetle harmanlayabilmesi şarttır. Ayrıca dinin evrensel çağrısının, kucaklayıcı mesajının tüm insanlığa taşınması adına din dilinin samimi, sahici ve kuşatıcı olması da bir zarurettir. İnsanları ayarlatan, ötekileştiren, sürekli öfke ve gerilim üreten bir üslubun hem dinin hem de insanlığın ufkunu daraltacağı gözden uzak tutulmamalıdır.

Diğer yandan dinî tebliğ noktasında bilginin ve üslubun tek başına yeterli olmayacağı da açıktır. Dini tebliğ eden kişinin ahlaki olgunluğu, yaşantısı, tavrı, duruşu ve temsil kabiliyeti, esasen sözünün ayrılmaz bir parçasıdır. Hatta din ve ahlak alanında belirleyici etken, sözden ziyade temsildir. Bu

yüzden bir müminin ahlakı, muhatabı üzerinde en güçlü hitabetten daha büyük bir etki uyandırmaktadır. Dinî alanda ortaya konan söylem ile eylem arasında tebarüz eden en ufak bir tezat ise zihinlerde tereddüt üretmekte ve dine yönelik güveni zedeleyerek insanları inanç buhranlarına sürüklemektedir.

Doğru kaynaklara dayanmayan, eksik, bağlamından koparılmış, çarpıtılmış veya duygusal etki üretmek için romantizmle biçimlendirilmiş dinî söylemler, muhatabı üzerinde kısa süreli heyecan uyandırsa da uzun vadede toplumların din algılarına büyük zararlar vermektedir. Geçmişten günümüze hep var olagelen ve bugün yeni medya araçlarının yaygınlaşmasıyla daha görünür hâle gelen bu tür olumsuz örnekler, ne yazık ki dinin hayata dokunan, yön veren ve insana sorumluluk yükleyen asli boyutunu gölgede bırakmaktadır.

Bugün en büyük sorunlardan biri de dinî bilginin hızla tüketilen bir içerik malzemesine dönüştürülmesidir. Sözün çoğaldığı fakat mananın azaldığı; görünürlüğün arttığı fakat derinliğin kayb olduğu bir çağda yaşıyoruz. Dijital mecralarla birlikte artık herkes her konuda konuşmakta ve bunun bir uzantısı olarak dinî meseleler hakkında da kolayca ka-

naat beyan edebilmektedir. Böyle bir zeminde ilmin vakarı yerine sansasyonel bir sıgılık öne çıkmakta ve insanın nefsi- ni terbiye edip arındıracağı bir hakikat pınarı olan din, amacından uzaklaştırılarak bir istismar aracı hâline getirilmektedir.

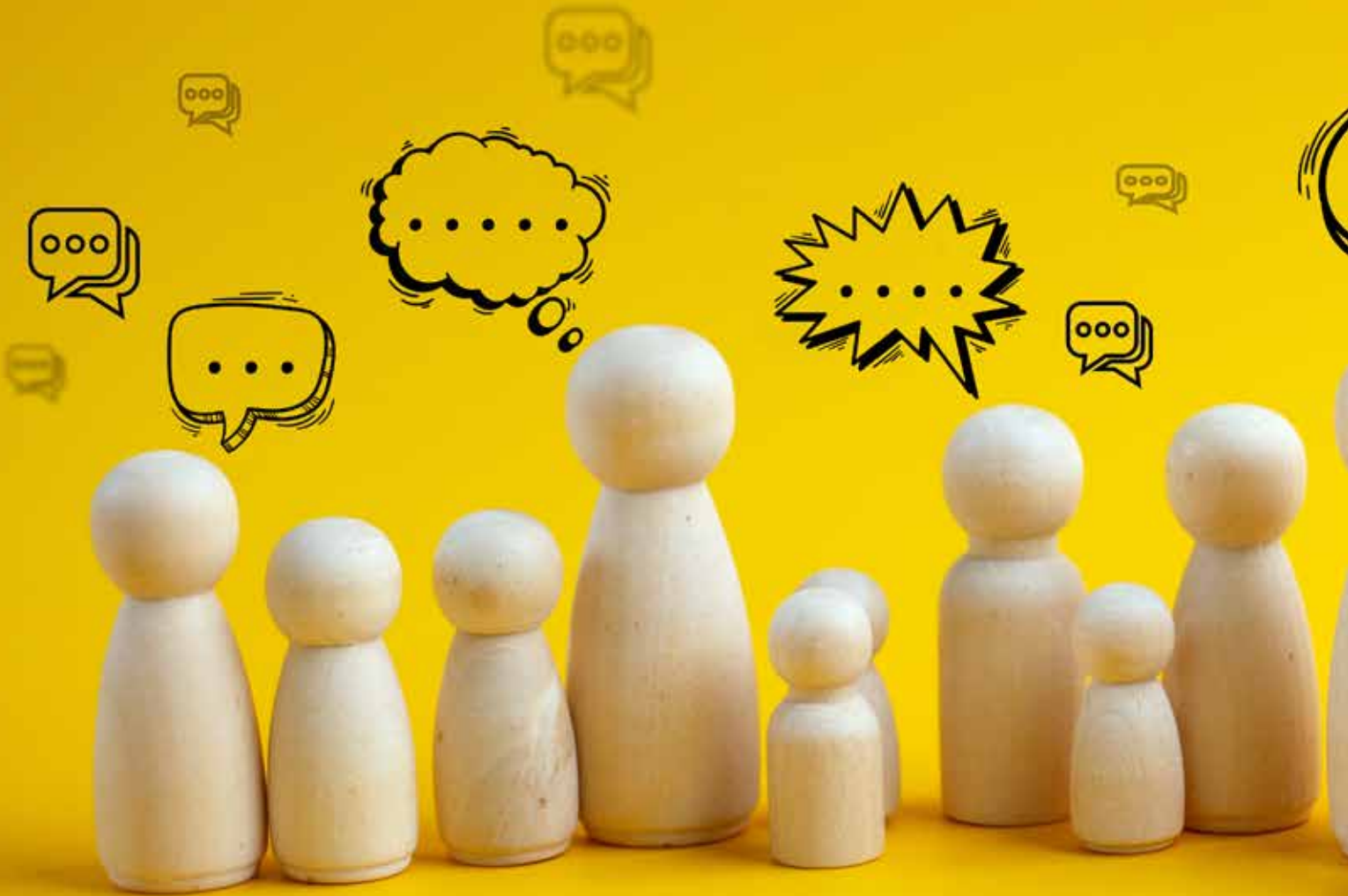
Esasen geçmişten bugüne kitleleri etkileme, sosyal statü kazanma ve taraftar edinme gibi dünyevi saiklerle din adına konuşma heveskârları her zaman olagelmıştır. Din üzerinden şöhrat edinmek, nüfuz üretmek, ideolojik tahkimat yapmak yahut mensubu olunan yapıların prestijini artırmak adına hakikatin istismar edildiğine tarih pek çok kez tanıklık etmiştir. İnsanların dinî hassasiyetlerini ve duygularını suistimal ederek kitle devşiren, dini kendi ideolojik veya örgütsel aidiyetlerinin aparatı hâline getiren yaklaşımlar, yalnızca bir bilgi probleminin değil aynı zamanda ciddi bir ahlaki erozyonun da en açık göstergesidir.

Minberde, kürsüde, ekranda veya dijital mecralarda din adına söylenen her sözün, kurlan her cümlemin, Allah katında da hesabının sorulacağı, dolayısıyla gönüllere hakikat tohumları ekmek üzere din hakkında konuşan kişilerin her şeyden önce ihlas ve samimiyet sahibi olması gerektiği unutulmamalıdır. ■

DİN DİLİNİN İNŞASI: DİNÎ TAHRİBE GİDEN YOLDA “DİN ADINA KONUŞMAK” MI, “DİN HAKKINDA KONUŞMAK” MI?

Prof. Dr. Hatice K. ARPAGUŞ

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İnsanın nasıl bir varlık olduğuyla ilgili uzun bir düşünce tarihi bulunmakla birlikte başlığımız açısından onu diğer mahlukattan ayıran temel özelliğinin, “konuşan/düşünen bir canlı” oluşu ön plana çıkmaktadır. İnsanın nevi şahsına münhasır bu nitelik, “dil” olarak adlandırılan kompleks bir yapıyı da beraberinde getirmektedir. İnsanlığın ve medeniyetin neticesi olan dil ile insan arasında karşılıklı bir ilişki sürmektedir. Dil, hem düşünceleri aktaran bir araç hem de düşünme biçimini şekillendi-

ren bir yapıdır. Zira insan, yaşadığı dünyayı dil aracılığıyla adlandırıp sınıflandırmakla kalmaz; aynı zamanda ona bir anlam yükler. Bu sebeple dil, hem dönüşen hem de dönüştüren konumdadır. Bundan başka dil, bireyin kendisini tanımasına, duygularını ifade etmesine ve benliğini kurmasına katkı sağladığı gibi başkalarıyla ilişki kurmasının, güven vermesinin, ikna etmesinin, teselli sunmasının ve toplumsal aidiyet duygusunu pekiştirmesinin de temel aracıdır. Aynı zamanda her dil, içinde oluşturduğu toplumun kültürünü, örfü-

nü, değerlerini ve dünya görüşünü taşımakta ve insanların neyi olağan, doğru ve değerli veya neyi yanlış ve kıymetsiz gördüğünü kavramsalastırmaktadır. Bu bakımdan her medeniyetin kendisine has değer kavramları mevcuttur. Söz gelimi, “merhamet”, “adalet”, “hak”, “edep”, “şeref” gibi kavramların farklı dillerde karşılığı olsa da Türk İslam toplumunda ihtiva ettiği ve kapsadığı anlam bütünüünün diğer toplumlar tarafından aynı düzeyde içselleştirilemediği gözlemlenmektedir. Bu da insanın yaşamının kullanılan dil vasıtasıyla

şekillendiğini göstermektedir. Diğer taraftan dil de kişinin hayatı algılama, yorumlama ve yaşam tarzını belirleme biçimini etkilemektedir. Yani dil hem etkileyen hem de etkilenen; hem besleyen hem de bulunduğu ortamdan beslenip dönüştürendir.

İnsan hayatının şekillendirilmesinde ve anlamlandırılmasında önemli rol oynayan din de insana dil vasıtasıyla hitap etmektedir. Vahiy merkezli dinlerde dil-insan arasındaki ilişki ve bağlam önemlidir. Nitekim insanlar, dinin muhteva ve uygulamalarına dair malumata peygamberlerin önderliğinde vahiy aracılığıyla ulaşarak hakikati doğrudan ilahi kaynaktan alma imkânına sahiptir. Vahiy aracılığıyla Allah, mahlukat ve insanla iletişime geçtiğinden vahyî hakikat insanın anlama ve kavrama düzenini ifade etmektedir. Hikmet ve merhameti neticesinde Allah Teâlâ, her topluma rehberlik etmek üzere kendi dillerinde peygamberler göndermiştir. (İbrahim, 14/4) Tüm âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber de ilahi mesajını, kendi kavminden başlayarak bütün insanlığa apaçık ve anlaşılır bir dille beyan etmiştir. (Nahl, 16/103; Şuara, 26/195; Zümer, 39/28; Fussilet, 41/44) Dolayısıyla dil-insan arasındaki karşılıklı ilişki çerçevesinde inşa edilen süreçte dil, mensup olunan medeniyet dünyasının, dünya görüşünün ve kültürünün bir yansıması hâline gelmektedir. Nitekim “merhamet”, “adalet”, “hak” gibi kavramlar, dine yüklenen içerikle birlikte anlam ve değer kazan-

maktadır ve pratik alanda toplumun ahlaki yapısını bir ayna misali yansıtmaktadır.

İslam’da din dilinin en açık biçimde sergilendiği alanların başında tebliğ yöntemi gelmektedir. Kur’an-ı Kerim tebliği, salt bir iletişim faaliyeti olarak görmediğinden ahlaki ilkelere birlikte değerlendirmektedir. Dine davet, hikmet, güzel öğüt ve uygun üslup etrafında şekillenmektedir. (Nahl, 16/125; Âl-i İmran, 3/159; Taha, 20/44) Bunun yanında alay etmek, küçümsemek ve varsayımlarla hükmetmek gibi olumsuz yaklaşımlar da hoş karşılanmamaktadır. (Hucurat, 49/11-12) Bu ilkeler İslam’ın gücünün şiddet ve sesi yükseltmekten değil adaleti, saygıyı ve merhameti merkeze almaktan geçtiğini göstermektedir. Kur’an nazarında güzel sözlü kişiler, “Allah’a davet eden ve salih amel işleyenler” olarak tanımlanmaktadır. (Fussilet, 41/33) Dolayısıyla tebliğ –bununla birlikte din dili– sadece sözel düzeyde bir nasihat faaliyeti olmayıp aksine eylemleri de kapsayan bir temsil düzlemi üzerine inşa edilmektedir. Bu sebeple İslam’ın öngördüğü dil, sadece hakikati ileten yolu değil aynı zamanda insan onurunu koruyan ve fiilî temsili önemseyen bir yöntem de kapsamaktadır. Bu dilin en veciz örneği Hz. Peygamber’in üsve-i hasene kimliğinde ve yaşamında tebarüz etmektedir. Nitekim o, yalnızca vahyi iletmekle kalmamış, aynı zamanda vahyin insan hayatındaki etkisinin canlı bir misali olarak “üstün bir ahlak” ile bizzatı yaşayarak göstermiştir. Onun örneğinde söz ile ey-

lem ayrılmaz bir biçimde birbirine yaslandığından ilahi mesaj, ne salt söylem ne de eylemlerinin gölgesinde kalmış, davranışlarıyla görünür hâle geldiğinden onunla birlikte anlaşılmış ve yayılmıştır.

Peygamberimizin tebliğ sürecinde bunun farklı boyutlarda yansımaları olduğu bilinmektedir. Bunların başında muhatabın seviyesi ve durumu gelmektedir. Nitekim “insanlara kapasitelerine göre konuşma” tavsiyesi yanında Resul-i Ekrem Efendimiz’in tebliğinde gerekli gördüğü yerlerde tane tane konuşmayı tercih etmesi ve önemli meseleleri mükerreren beyan ederek konunun anlaşılmasını ve pekişmesini istemesi, meselenin yönetsel boyutunu göstermektedir. Diğer yandan Müslüman’ın, “insanların dilinden ve elinden emin olduğu kimseler” olacak seviyeye ulaşmasının hedeflenmesi, dinî temsilin, dilin ve eylemlerin samimiyetinde ve dürüstlüğünde ortaya çıktığını göstermektedir. “Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin.” veya “Allah’a ve ahiret gününe iman eden kişi ya hayır söylesin ya da sussun.” gibi nebevi tavsiyeler de din dilinin sınırlarını çizmektedir. Buna göre tebliğin maksadı insanı muhatap almak olup onu daraltmak ve bunaltmak değildir. Nebevi dil, kötü sözün yerine güzel öğüdü; kabalık ve katılığın yerine merhamet ve yumuşaklığı esas almaktadır. Bu dil, yalın bir nezaket veya yanlış karşısında sükûtu benimseyen pasifliği esas almadığından “Haksızlık karşısında

susan dilsiz şeytandır.” düsturunun da önemsemiştir. Dilde esas olan buyurgan ve üstenci üslup ve tavırlar değil edebîin takip ettiği nezakettir. Nitekim Hz. Peygamber’in üsve-i hasene olan yönü söz ve eylem birlikteliğini, sadece “ne” söylediğine değil “nasıl” söylediğine ve yaşadığına da odaklanmayı esas almaktadır. Böylece hakikatin muhataba ulaşması, sırf dinleyicinin inisiyatifine bırakılmadığından aktarıcının sorumluluğu da sürecin ayrılmaz bir parçası olmaktadır.

Bu nokta, söylemin salt emirler zinciri olmayıp aksine doğru eylemi öne çıkarmayı da önceliğini göstermektedir. Aslında din dilinin bilgi aktarmak ve emir vermekten hüküm koymaya, davet etmekten dinî sınırları çizmeye kadar geniş bir kullanım alanı mevcuttur. Bu yönüyle söylemler, insanları eyleme sevk etmekte ve her şeyden önemlisi hakikati açıklama kabiliyetiyle birlikte toplumsal zemine tesir etmektedir. Bunun tam aksi yönü de dinî söylemin bilgi aktaran ve insanı iyiliğe yönelten bir dil olmaktan çıkarak dışlayıcı, kırıcı ve hatta nefret üreten bir söyleme dönüşmesidir. Bu tehlikenin önüne geçmek için konuşmacı, tam da bu noktada “din hakkında” mı yoksa “din adına” mı konuştuğunun bilincinde olmalıdır. İlk bakışta birbirine yakın gibi görünen bu iki bakış açısı arasında çok ciddi farkın bulunduğu gözden ırak tutulmamalıdır. Şüphesiz Hz. Peygamber’in yaşadığı dönemde “din adına” konuşmakla “din hakkında”

”

**Müslüman’ın,
“insanların
dilinden ve
elinden emin
olduğu kimseler”
olacak seviyeye
ulaşmasının
hedeflenmesi,
dinî temsilin,
dilinin ve
eylemlerin
samimiyetinde
ve dürüstlüğünde
ortaya çıktığını
göstermektedir.
“Kolaylaştırın,
zorlaştırmayın;
müjdeleyin,
nefret
ettirmeyin.”
veya “Allah’a ve
ahiret gününe
iman eden kişi
ya hayır söylesin
ya da sussun.”
gibi nebevi
tavsiyeler de din
dilinin sınırlarını
çizmektedir.**

konusmak arasında ayrım, bugünkünden çok farklıydı. Zira onun sorumluluğu ve dindeki fonksiyonu hem eylem hem de söylemindeki -ilahi teminatla birlikte- doğruluk merkezinde ilerlemekteydi. Hz. Peygamber sonrası dönemde vahiy ile insan arasındaki dolaysız iletişim ortadan kalktığından İslami mesajı iletme beşerî mercilerin yorum ve aktarımına geçmiştir. Dolayısıyla bir Müslüman, Hz. Peygamber’in ahlakıyla ahlaklanıyorsa din adına hükümler kuran değil dini temsil eden yönün bilincinde olmalıdır. Bu noktadan itibaren din dili tali bir konumdan ziyade temel bir meseleye evrildiğinden toplumun ekseriyeti dini, kitabi bilgi olarak değil de kitaptakileri, yani Kur’an, sünnet, kıyas ve icma kaynaklı beyanları, anlatanının sesinden, mimiklerinden, öfkesinden, hoşgörüsünden ve davranışlarından almaktadır.

Topluma hitap eden bir Müslüman bu etkinin farkında olması gerektiğinden dinî konuşmalarında “din adına konuşmakla” “din hakkında konuşmak” arasındaki farkın gerektirdiği sorumluluğu göz ardı etmemelidir. Din adına konuşan kişi, sadece görüş beyan ettiğini varsaysa dahi aslında dinin sınırlarını tayin etmekte, meşruiyet dağıtmakta ve kendi sesini dinin sesi kılarak en ileri düzeyde kendisini Tanrı’nın sözcüsü konumuna yerleştirme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bütün bu durumlar din hakkında konuşan kişinin daha mütevazı bir zeminde hareket etmesini gerekli kılmaktadır. Bu sebeple konuşan kişi

sözünün kapsamının, etki alanının ve taşıdığı sorumluluğun bilincinde olmalıdır.

Yukarıdaki ihtimaller kişinin, hemen her yerde din adına konuşmaktan kendisini alıkoyması gerektiği anlamına gelmemektedir. Nitekim bir Müslüman için dinin bazı durumlarda savunusunu yapmak, farz-ı kifaye mesabesinde elzemdir. Önemli olan husus, konuşulanlar içinde doğru dengenin kurulabilmesinde yatmaktadır. İmam Gazzali'nin (ö. 505/1111) temelsiz tartışmadan ve taassuptan duyduğu rahatsızlık ile yorum hatası ve tekzip arasında çizdiği sınıır, bugünkü din dili açısından da anlamlı bir kıtas teşkil etmelidir. Onun *Faysalü't-tefrika* isimli eserinde önemle üzerinde durduğu ilke, Allah'a, nübüvvete, ahirete, sübutu ve delaleti sabit asli esaslara yönelik açık bir inkâr görülmediği müddetçe ihtilafların dışlanması değil aksine müsamahakâr yaklaşılması etrafında şekillenmektedir. Aslında bazen dini savunmak gibi durumlarda insanın din adına konuşması gerekse de normal şartlarda din adına değil din hakkında konuştuğu bilincinden uzaklaşmaması en sağlıklı yoldur. Bu gibi durumlarda söz konusu kişinin vahyin açıkça belirlediği ve kesin delille sabit olmuş alanlarda büyük bir emanet bilinciyle hareket etmesi kaçınılmazdır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'in, muhkem ayetler yanında kendisinde müteşabihin de bulunduğu bildirilmesi, dinî alanda yorum alanını aktif tutmuş-

İnsanlığın ve medeniyetin neticesi olan dil ile insan arasında karşılıklı bir ilişki süregelmektedir. Dil, hem düşünceleri aktaran bir araç hem de düşünme biçimini şekillendiren bir yapıdır. Zira insan, yaşadığı dünyayı dil aracılığıyla adlandırıp sınıflandırmakla kalmaz; aynı zamanda ona bir anlam yükler. Bu sebeple dil, hem dönüşen hem de dönüştüren konumdadır.

tur. Yani din hakkında konuşmak tefsir; tevil, kıyas, içtihat, istinbat ve tarihsel irtibatlandırma gibi yorumsal faaliyetlere tekabül etmektedir. Bundan başka bir kimsenin dine sadece epistemolojik bir nesne olarak yaklaşması, onun varoluşsal gerçekliğini zayıflatıp yaşanması gereken bir çağrıyla yalın bir kavrama indirgeme tehlikesini de beraberinde getirmektedir.

Aslında bakış açıları ve yönleri değişse de problem, söz konusu yaklaşımların her birisinin sonuçları göz ardı edildiğinde ortaya çıkmaktadır. Nitekim dine dair konuşmaların hemen hepsinde yorumun esas olduğu realitesi unutulduğunda, yorumun din yerine konulup mutlaklaştırılmasının yolu açılmaktadır. Bu durum, kişinin yorumunu dinin kendisi gibi sunup kutsallaştırmaya, zaman zaman da mezhebî yaklaşımı dinle özdeşleştirmeye kadar uzanabilecek süreci beraberinde getirmektedir. Bu yaklaşım, din dilini kavgacı bir dile dönüştürmekte, hakikati savunma iddiası da hakikati örseleyen bir yapıya bürünmektedir. Bu noktadan itibaren dinin rahmet dili de giderek güç devşirme diline dönüşmektedir. Söz konusu yaklaşım, dilin inşa ettiği düşünce dünyasında eksen kaymasına sebebiyet verdiğinden din kardeşi kabul edilmesi gereken kişi, farklı düşünen bir muhatap olmaktan çıkarak rakip olarak görülmeye başlanmaktadır. Hedef, hakikati birlikte aramak veya insanlara hidayet yolunda rehberlik etmek yerine rakibi susturmaya

dönüşmektedir. Bütün bu süreçler de hakikat arayışı ve rehberlik sorumluluğunun galibiyet mücadelesi gölgesinde kalmasına sebebiyet vermektedir.

Dinî tekellül tam da bu zeminde kendisine yer bulmaktadır. Bu yaklaşım kişi veya grupları, kendi dinî yorumlarını, dinin mümkün anlamlarından biri olarak görmek yerine hakikatin yegâne temsili olarak algılamaya götürmektedir. Bu düşünce yapısına sahip kişiler, farklı bakış açılarını meşru bir yorum alanı içinde değerlendirme kabiliyetini yitirdiklerinden tehdit olarak algılamaktadırlar. Böylece dinî söylem araçsallaştırılıp güç devşirme ve konjonktürel hesapların malzemesi hâline gelmektedir. Hakikat adına kurulduğu iddia edilen bu tür söylemler giderek “dine karşı din” biçimine bürünmektedir.

Nihayetinde bütün bu ihtimaller din-yorum özdeşleştirmesine ve bu durumun da din diline sirayet etmesine sebebiyet vermektedir. Nitekim bu düşünce yapısında dil ve dinî kavramlar sloganlaşmakta ve aynı kanaati taşımayanlar tekfir, suçlama, yaftalama, küçümseme ve teşhir içerikli cümlelerle İslam dairesi dışına çıkarılmaktadır. Bu türden sözcükler dile hâkim olunca dinî kavramlar, hakikat kapısını açan anahtarlar olmaktan çıkarak hidayet dışı kalmakta, damgalama ve tahakküm araçlarına dönüşmektedir. Bu denli araçsallaştırılmış din dili, din algısına olumsuz etki ettiğinden dinî temsili ve tecrübeyi de bulandırmaktadır.

Oysa yukarıda görüldüğü üzere âlemlere rahmet olarak gönderilen Peygamber Efendimizin dili, kabalık yerine nezaketi, belirsizlik yerine açıklığı, tahakküm yerine kararlılığı, gösteriş yerine samimiyeti, riya yerine sıdkı, hakaret yerine hakkı ön plana çıkarmaktadır. Esasen bu yaklaşım tarzı, İslâm’ın öğördüğü dil ve Müslüman toplumun bilincinde yer edinmiştir. Nitekim Yunus Emre’nin şu mısraları bunun veciz bir göstergesidir:

Söz ola kese savaşı, söz ola bitüre başı

Söz ola ağulu aşu bal ile yağ ede bir söz.

Söz konusu dize, bazı sözlerin doğru zamanda ve doğru yerde ifade edildiğinde bir çekişmeyi sona erdirmeye veya bir yarayı iyileştirme kudretine işaret edip zehirli bir yemeği bile bal ve yağ gibi tatlı hâle getirdiğini anlatmaktadır. Dolayısıyla etki ve sonuçlarına bakarak din adına konuşmak, insanın en hassas ve riskli konuşmalarından biri olarak görülmelidir. Din adına konuşan kimse, bir yandan beşerî yorumsal faaliyetin fâniliğinden, diğer taraftan da hak ve hakikatin bir yönüne işaret ettiği realitesinden uzaklaşmadan kendini inşa etmelidir. Yine din dilinin, yalnızca söylenilenlerden ibaret bir nutuk olmayıp muhatabın zihninde ve gönül dünyasında dine açılan bir kapıyı araladığı unutulmamalıdır. Bütün bunlardan hareketle din dilinin nasıl olması gerektiğine dair bazı temel ilkeler aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

a) Hakikatin dili hikmetli olup muhatabın ihtiyacını dikkate almalıdır. Din dili, ölçüsü, doğruluğu oranında faydalı olmaktadır.

b) Din dili bıkkınlık vermeden, uygun zaman ve mekânda kulanılarak ve muhatabın seviyesini dikkate alan bir ritim duygusu taşımalıdır.

c) Din dili rahmet vasfından kendisini yoksun kılmamalıdır. Karşısındakini yargılamak ve dışlamak yerine insanı kazanmaya odaklanmalı ve kardeşlik hukukunu gözetmelidir. Dil ve söylem, gücünü sesin şiddetinden değil hakikate ve rahmete uygunluğundan kazanmalıdır.

d) Din dili zorlama ve tehdit oluşturmaktan ikna edici olmalıdır. Bu sebeple yalnızca duygulara hitap etmekle yetinmemeli, aynı zamanda delile dayalı ve akla hitap eden bir nitelik taşımalıdır. Bununla birlikte kuşatıcı, yapıcı ve birleştirici olmalı; buna mukabil yargılayan, gerilimi tırmandıran ve kutuplaştıran söylemlerden arınmalıdır.

e) Müminin söz ve davranışları edep merkezli olmalıdır. Zira bunlardan uzaklaşıldığında davetin ciddiyeti zedelenmektedir.

f) İslami tebliğ metodu, sadece anlatılan bir hakikati değil görülen ve yaşanan bir örnekliği de şart koşmaktadır. Din dili, doğru muhtevanın doğru üslupla birleşmesinden oluşmalıdır ve beyanların karşılığını eylemlerinde göstermelidir. ■

HAKİKAT ARAYIŞINDA ÇIKMAZ SOKAK: DİNÎ TEKELCİLİK

Prof. Dr. Halil İbrahim BULUT

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dinî tekellilik ya da hakikat tekelliliğı konusu, dinin etkili olduğı bütün toplumlarda fazlasıyla konuşulan ve tartışılan bir mesele olmuştur. Müslüman toplumlarda bu mesele dinî değerlerin şahsi menfaat, siyasi güç veya ekonomik kazanç için kötüye kullanılmaya başlandığı, özellikle din üzerinden güç devşirme ve hâkimiyet kurma gayretlerinin kendini gösterdiği dönemlerden itibaren hep gündemde olmuştur. Konu hakkında fikir beyan eden yazarlar meseleyi farklı boyutlarıyla ele alsalar da meselenin özellikle inanç, siyaset ve sosyoekonomik boyutuna dikkat çekmektedirler. Bu bağlamda dinî değerlerin kişisel çıkarlar, siyasi ve ekonomik kazanç için kötüye kullanılması- nın teolojik bir ihanete dönüştüğüne vurgu yaparlar. Ayrıca kavramların içini boşaltarak nasıl bir din mühendisliği yürütüldüğüne işaret ederler. Hiç şüphesiz din mühendisliği yoluyla ciddi ekonomik çıkarların nasıl elde edildiğı ve kitlelerin özgür iradelerinin nasıl ipotek altına alındığı hususu meselenin en can alıcı noktalarından biridir. Esasen insanın olduğu bir yerde bu nevi tutumların tamamen önlenmesi mümkün değildir. Bununla birlikte Kur'an ve sünnetin rehberliğinde sahih bilgiye dayanmanın önemini hatırlamak, özellikle mutlak hakikati sadece kendi tekeline alan grupların bağnazlık ve şiddet sarmalına girdiklerini vurgulamak, sağduyu sahibi

bütün Müslümanların vazifesidir. Toplumsal barışın korunması için dinî yapıların her zaman şeffaflık ve dürüstlük ilkeleri zemininde hareket etmeleri gerekir.

İnsanoğlu tarih boyunca anlam arayışı içinde olmuş; “Hakikat nedir, mutlak gerçekliğe nasıl ulaşılabilir, varoluşun anlamı nedir?” gibi sorulara cevap aramıştır. Düşünen insan ontolojik yapısı gereği hayatın zorluklarını aşmak ve varlığını temellendirmek için sağlam bir rehber olarak hakikatin peşine düşmüştür. Bununla birlikte hakikati olduğu gibi kavrayabilme imkânından mahrum olan insan, çoğu defa kendince doğrular ortaya koymuştur. Bu noktada ilahi dinler insanın yardımına koşmuş; inananlara hakikatin kaynağını, ölçüsünü ve sınırlarını göstermiştir. Akıl sahibi olmanın yanında bir de vahiy bilgisiyle desteklenen insanoğlunun hakikati kabullenip uygulaması yine de kolay olmamıştır. Kur’an-ı Kerim’de yüce Allah pek çok vesile ile Müslümanlara “Allah’ın yoluna uymayı, birlik ve beraberlik içinde yaşamayı, topluca O’nun ipine sarılmayı” (Âl-i İmran, 3/103) emretmiş; tefrika çıkarıp fırkalara ayrılmanın Müslümanların gücünü zaafa uğratacağını haber vermiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de Müslümanların sağlam bir cemiyet oluşturmalarını, kardeşliğin ve dayanışmanın hâkim kılınmasını sadece tavsiye etmekle kalmamış, uygulamaları ile bunu gerçekleştirmiştir. Ancak Kur’an’ın birlik ve beraberliği sağlamaya yönelik

emirleri ve Hz. Peygamber’in bu husustaki tavsiyelerine rağmen İslam tarihinde pek çok fırka ortaya çıkmıştır. Doğrusu bu durum sadece İslamiyet’e özgü bir hâl değildir, bunun bir başarısızlık ya da dezavantaj olarak gösterilmesi de isabetli olmayacaktır. Zira insan doğasının bir parçası olan farklı düşüncelere sahip olma durumu sosyolojik bir gerçekliği göstermektedir. Dinin temel esaslarında birleşip ümmet birliği sağlandığı takdirde tali konularda farklı görüşlere sahip olmanın bir zenginlik kabul edilmesi gerekir. Dinî esasların anlaşılması ve yaşanması hususunda zamana, zemine ve şartlara göre bir kısım farklılıkların olması gayet tabii görülmelidir. Örneğin insanları eğitmek, ahlaklı ve dürüst kimseler olmalarını sağlamak eğitimin temel hedefidir. Zaman ve zemine bağlı olarak bunu gerçekleştirmenin vasıtalarında farklılıklar olması normaldir. Başlangıçta cami/mescit hem ibadet hem de eğitim mekânı iken bir müddet sonra medreseler, daha sonrasında üniversiteler ihdas edilmiştir. Hiç şüphesiz itilafın caiz olduğu alanlarda İslam’ın tek bir yorumdan ibaret olduğunu iddia etmek mezhepçiliktir. Bu da Müslümanları bölen ciddi bir tehlikedir. Her dinî grubun sadece kendisini kurtuluşa eren fırka olarak görmesi, kendisi gibi olmayanları dışlayıp tekfir etmesi, Müslümanlar arasındaki vahdetin bozulmasına sebebiyet verecektir.

Genel anlamıyla dinî tekellük, tek bir dinî grubun mutlak hakikati temsil ettiğini, diğer tüm grupların yanlış veya sapkın olduğunu savunmaktır. Bu anlayışa göre, sadece belirli bir dinî gelenek içerisindeki bir gruba mensup olanlar kurtuluşa erebilir. Bu anlayışı kabul edenler, sadece kendilerinin kurtuluşa ereceğini (fırkai naciye olduğunu) iddia etmiş ve farklı yorum sahiplerini dışlayıp ötekileştirmiştir. Hâlbuki dinî bir görüşün mutlak hakikat olarak dayatılmasının getirdiği yapısal özellikler ve beraberinde doğurduğu birçok problem bulunmaktadır: Öncelikle tekellük yapılar, kendi yorumlarının biricik olduğunu ve hakikatin tek temsilcisi olduklarını sadece kendilerinin kurtuluşa ereceklerini iddia ederler. Böyle bir kabul, diğer dinî yorum ve grupların varlığını bir tehdit olarak görmeyi ve onları gayrimeşru ilan etmeyi beraberinde getirir. Ayrıca karizmatik lider inancına sahip bu yapılarda lidere veya öndere kayıtsız şartsız itaat, dinî bir görev olarak sunulur; bu da bireyin sorgulama ve eleştirel düşünme melekelerini felç eder. Öte yandan hakikati kendi tekeline alan grupların “öteki” olarak kabul ettiği grup mensuplarına yönelik kâfir, mürtet, müşrik, sapkın gibi tekellük bir din dili kullandıkları görülür. Bu ötekileştirme süreci, karşı tarafın canının ve malının helal görülmesine kadar varan bir şiddet sarmalına yol açabilir. Dahası kendilerini mutlak doğrunun temsilcisi olarak

gören zümreler, “insanları cehennemden kurtarma” bahanesiyle toplumsal alanda şiddete varan bir aşırılığa düşebilirler. Nitekim radikal selefî karakterli tekerci yapıların her türden yeniliğe, gelişmeye ve ilerlemeye bidat söylemiyle karşı çıktıkları, tarihin belli bir dönemindeki yaşam tarzını kutsayıp bütün zamanlara ve mekânlara dayattıkları ve bu şekilde davranmayanlara karşı şiddet uyguladıkları görülmektedir.

Dini tekerciliğin çoğu defa din istismarı üzerinden temellenildiği, dinî değerlerin ve kutsal varlıkların araçsallaştırılması yoluyla istismar edildiği bilinmektedir. Bu da çoğu defa ayet ve hadislerin anlamları çarpıtılarak veya siyak-sibak ilişkisinden kopararak belirli bir ideolojinin hizmetine sunulacak şekilde yapılmaktadır. Burada rüya, ilham ve keşif gibi bağlayıcı olmayan araçlar, mutlak bilgi kaynağıymış gibi sunulur ve geniş kitleler manipüle edilir. Hedefe ulaşmak için dinî kavramların içi boşaltılır ve örgütsel çıkarlar için paravan olarak kullanılır. Bu bağlamda cihat, zekât, himmet, hizmet gibi kavramlar, bağlamından uzaklaştırılarak kendi çıkarları için yeniden yapılandırılır. Elbette bütün bunlar yapılırken ciddi bir takiye uygulaması da kendisini gösterir. Hiç şüphesiz kendini gizleme ve olduğundan farklı görünme, istismarcı yapıların en sinisi yöntemlerinden biridir. Çoğu defa hedefe ulaşmak için haram, zulüm, hayâsızlık demeden her yola cevaz verildiği görülür.

”

Tekerci yapılar, kendi yorumlarının biricik olduğunu ve hakikatin tek temsilcisi olduklarını sadece kendilerinin kurtuluşa ereceklerini iddia ederler. Böyle bir kabul, diğer dinî yorum ve grupların varlığını bir tehdit olarak görmeyi ve onları gayrimeşru ilan etmeyi beraberinde getirir.

Hakikat tekerciliğinin ve din istismarının tarihteki en belirgin örneklerinden biri hiç şüphesiz “Hariciler” denilen zümredir. Onlar, “Hüküm ancak Allah’ındır.” (Yusuf, 12/40, 67) ayetini sloganlaştırarak kendileri gibi düşünmeyen sahabeyi tekfir etmişler, Hz. Ali gibi büyük sahabe başta olmak üzere binlerce Müslüman’ın kanını akıtmışlardır. Kendi din yorumlarını tek hakikat olarak gören ve bu görüşlerinde bağnazca tutum sergileyen bu zümre, Allah Resulü’nün yakın arkadaşlarını şehit etmekten çekinmemiştir. İslam tarihinde Haricilerle ortaya çıkan dışlayıcı, ötekileştirici ve tekfirci söylemler, özünde aynı olmakla birlikte farklı zaman ve mekânlarda farklı görüntülerle arzıendam etmeye devam etmiştir. İki asır kadar önce Necid’de zuhur eden Vehhabilik akımı ve günümüzdeki uzantıları olan radikal dinî gruplar, tekfirci eğilimleri sebebiyle İslam’a ve Müslümanlara ciddi zararlar vermeye devam etmektedir.

Öte yandan din istismarı ve dinî tekercilik denildiğinde hemen akla gelen gruplardan biri hiç şüphesiz “Bâtıniler” ya da diğer bir adıyla “Haşhaşiler” topluluğudur. Şii-İsmailî bir dai olan Hasan Sabbah’ın (ö.518/1124) liderliğindeki bu yapı ezoterik bir dil kullanarak taraftar kazanmış ve sır cemaatine dönüşmüştür. Takiyeye büyük önem atfeden bu zihniyet gizlilik ve mutlak itaat anlayışıyla mensuplarını şekillendirmiş; siyasi hedeflerine ulaşmak için suikastlar düzenlemiş

ve Müslüman toplumda derin yaralar açmıştır. Liderleri uğruna gözlerini kırpmadan ölüme giden bu fedailerin nasıl yetiştirildikleri ve nasıl bir ruh hâline sahip oldukları gibi hususlar ciddiyetle araştırılması gereken konulardır. Hiç şüphesiz benzer yollar takip eden, gizliliği büyük bir başarı ile uygulayan, siyasi hedeflerine ulaşmak için yeni mensuplar kazanmaya çalışan ekipler her daim var olacaktır. Bunlar, kendi din anlayışlarını tek hakikat gibi sunup gençlerin zihinlerini iğfal eden din istismarcılarıdır. Bu zümrelere karşı sağduyu, şeffaflık ve ortak değerlerle mücadele edilmesi elzemdir.

Son on yıldır her temmuz ayı geldiğinde içimizde hep aynı acıyı hissetmekteyiz. 15 Temmuz 2016 Fethullahçı Terör Örgütü'nün kalkışması, üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir travma olarak ortada durmaktadır. Anadolu'nun saf, zeki ve dinî hassasiyeti yüksek gençlerinin eğitim vaadiyle ele geçirilmelerinin, dinî hassasiyetlerinin manipüle edilerek istismar edilmelerinin ve nihayetinde siyasi hedefler için kullanılmalarının nasıllığı konusunda çok çeşitli zaviyelerden çalışmaların yapılması ciddi bir ihtiyaçtır. Tarihî tecrübelerimiz bu konularda çok daha dikkatli olmamız gerektiğini bize söylemektedir. Bu vesile ile -her bir dinî yapı özelinde- şu soruları sorup cevaplandırmanın anlamlı olacağı kanaatindeyim: Bir dinî yapı, liderlerinin “mehdilik” veya “seçilmişlik” vasfı taşıdığına dair mensuplarına

İnsanoğlu tarih boyunca anlam arayışı içinde olmuş; “Hakikat nedir, mutlak gerçeğe nasıl ulaşılabilir, varoluşun anlamı nedir?” gibi sorulara cevap aramıştır. Düşünen insan ontolojik yapısı gereği hayatın zorluklarını aşmak ve varlığını temellendirmek için sağlam bir rehber olarak hakikatin peşine düşmüştür.

sinsi bir inanç aşıyor mu? Liderlerinin her sözünün ilahi bir hikmet taşıdığını ve sorgulanamaz olduğunu söylüyor mu? Şeyh ya da dinî lider -ister rüya yoluyla ister başka türlü olsun- Hz. Peygamber ile görüştüğünü iddia edip mensuplarına “ilahi onay almış” kutsiler topluluğu yakıştırmayı yapıyor mu? Sadece kendilerinin kurtuluşa ereceğini iddia edip diğer Müslümanları ötekileştiriyor mu? Bu şekilde soruları çoğaltabiliriz.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Dinî tekelcilik anlayışı, Müslüman toplumlarda ciddi sosyal ve teolojik problemlere yol açmaktadır. Bu anlayışın panzehiri, İslam'ın iki asli kaynağı olan Kur'an-ı Kerim ve sahih sünnetin rehberliğinde inşa edilen mutedil bir din anlayışıdır. Din adına ortaya konulan her türlü söylem, akıl, sadık haber ve sağduyu süzgecinden geçirilmeli, Kur'an ve sahih sünnet ile test edilmeli; dinî tekelciliğe ve din istismarına kapı arayan her türden söyleme karşı hassas olunmalıdır. Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığı ve akademik çevreler, toplumun doğru dinî bilgiye şeffaf bir şekilde ulaşmasını sağlayarak istismar alanlarını kapatmalıdır. İradesini bir başkasına teslim eden değil aklını kullanan, neye, niçin ve nasıl inandığını bilen bir Müslüman müteberdir. Hiç şüphesiz istismarcıların önündeki en büyük engel, Kur'an'ın “oku” ve “düşün” emirlerini şiar edinen akıllı, ahlaklı ve samimi Müslümanlardır. ■

GELENEKTEN DİJİTALE: DİJİTAL KÜLTÜRDE DİNÎ OTORİTENİN DÖNÜŞÜMÜ

Prof. Dr. Bahset KARSLI

Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Giriş

Toplamlar sosyal, ekonomik, siyasi, teknolojik ilerlemele- re bağılı olarak değışen zaman ve mekân tasavvurlarında toplumsallıklarını inşa ederler. Yi- ne toplumsal tasavvurlar, dö- nemin ön plana çıkan nitelik- leriyle kavramsallaştırılırlar. Geleneksel, modern ve dijital toplum tasnifleri, gündelik ha- yattan makro yapılara kadar sirayet eden değışim ve tekno- loji ilişkisi üzerinden gelişen bir kategorilendirme olup inter- net tabanlı teknolojinin haya- tımızda daha çok yer alması- la birlikte değışim ve teknolo- ji ilişkisi toplum hayatında ye- ni bir ivme üretmiştir. 2000’li yıllara kadar teknoloji, ilgilisi- nin ve belirli meslek grupla- rının konusuydu. Ama sosyal medyayla birlikte teknoloji art- ık gündelik hayatta bütün top- lumun bir parçası hâline gel- miştir. İnternet tabanlı tekno- lojilerin toplumsal hayatta yay- gın kullanımıyla birlikte ortaya çıkan değışim ve dönüşümler yeni medya teknolojileri ola- rak ifade edilmektedir. Bu yazı özelinde yapay zekâ ve sosyal medya bağlamında yeni med- ya teknolojilerinin toplumsal yaşamda ürettiğı yapısal fark- lılaşımlar, dinî otorite dönü- şümleri, dinsel temsil sorunla- rı gibi konular etrafında ele alı- nacaktır.

Yeni medya ve dinî otorite

Kitle iletişim araçları gazete, dergi, radyo ve televizyon gi- bi tek yönlü iletişim kurma- mıza imkân veren gelenek- sel medya araçları olarak ifa- de edilmektedir. Yeni medya ise internetin yaygın kullanı-

mıyla birlikte medya araçları- nın geçirdiğı dönüşüm ve gün- cellemeler olarak tanımlana- bilir. Genel bir perspektifle ye- ni medya kavramı ile internet teknolojisinin iletişim araçla- rı vasıtasıyla oluşturduğu çift yönlü bir iletişim imkânı sunan medya teknolojileri kastedil- mektedir. Yeni medya teknolo- jileri, dijital kodlama sistemin- de temellendirildiğı için ilet- işim sürecinde çok katmanlı ve multimedya biçimselliğine sa- hip iletişim araçları olarak an- laşılmaktadır. (Mutlu Binark, “Ye- ni İletişim Ortamları ve Etkileşim Ulus- lararası Konferansının Ardından”, *Kültür ve İletişim Dergisi*, 2007, 10 (1), s.110)

Yeni medya ortamları artık yal- nızca teknolojinin konusu ol- mayıp tüketim, ekonomi, ah- lak gibi birçok yeni alanın ko- nusu olmuştur. Bu yönüyle ye- ni medya ortamlarında sunu- lan dindarlık biçimleri de di- jitalliğin yapısal durumundan kaynaklanan farklılaşmayla toplumları özellikle beslemek- tedir. Gençlik örneğinde yeni medya analiz edildiğinde ise karşımıza bu ortamlarda sunulan dindarlığın otorite bi- çimleri çıkmaktadır. Çevrim içi dinî otorite *ilişkisel ve algoritmik* otorite olmak üzere iki ka- tegoride ele alınmaktadır. (Hei- di A. Campbell, *Digital Creatives and the Rethinking of Religious Authority*, Rout- ledge, London-New York 2021, s. 28) Bireyler arası iletişim ağlarına, makro-mikro karar alma sü- reçlerine, kurumsal hiyerarşi- lerden ziyade öznel arası ile- tişimin niteliğine odaklanan, karşılıklı etkileşime ve bu et- kileşimin ürettiğı yatay düzene dayanan modeli *ilişkisel oto- rite* türü olarak tanımlayabili-

riz. *Algoritmik otorite* ise insan faktöründen ziyade bireyleri ve kitleleri şekillendiren veri mat- risleri (data) aracılığıyla meşru- iyetin inşa edildiğı otorite tü- rüdür. Algoritmanın kurucu bir otorite figürüne dönüşme- si, teknolojik araçların bireysel düzlemde kullanım yoğunlu- ğu, veri mimarisi ve algoritma- lara duyulan güvenin rasyonel- leşmesi sayılabilir. Bu çerçe- ve- de dijital otoriteleşme, tekno- lojik derinlikten ziyade nicel verilere, görünürlüğe, erişim ve etkileşim (retweet, beğeni, yorum) oranlarına endeks- lidir. Yani içerikten ziyade üre- tilme sıklığı, nasıl tüketildiğı ve nasıl popülerleştiğı önem ka- zanmaktadır. Dijital kamunun katılım ve tüketim pratikleri, algoritmik otoriteyi biçimlen- dirmektedir. Dijital mecralar- da görünürlük algoritmik ola- rak sağlanmadığı sürece, gele- neksel otorite biçimlerine ya- pılan atıflar tek başına yeterli olmayabilir. Bu yapısal zorun- luluk ise dijital mecralarda yer almak isteyen aktörleri, derin- likli teolojik müzakereler yeri- ne rasyonellikten uzak, sloga- nik ve sansasyonel dinî söylem stratejisine sevk etmektedir.

Teknoloji ve internet tabanlı bu dönüşüm, ulema/âlim-avam gibi geleneksel hiyerarşile- ri aşındırmaya, yeni formlarda yeniden inşa etmeye veya re- kabet söyleminde yeni otorite tipolojilerine neden olmak- tadır. Yeni medya platformla- rında liyakat ve uzmanlık an- layışının göz ardı edildiğı sos- yal medya mecralarında for- mel eğitime sahip olmayan aktörler, dijital platformlarda edindikleri malumatları popüler

içeriklere dönüştürerek çok daha büyük kitlelere ulaştırabilmektedir. Dolayısıyla yeni medya otoritelerinin meşruiyet biçimi de kaçınılmaz olarak değişmiştir. Derinlikten ziyade paylaşım, beğeni ve gündem belirleme şeklinde sosyal medya algoritmalarının ölçümleri esas alınmaktadır. Dijital platformlarda sloganlaşmış ifadelerle kitlesel taraftarlık üreten bu popüler uzmanlık, dijitalleşen toplumsallıkta otoritenin akışkanlaşmasına örnek gösterilebilir. (Asena Siler, *Yeni Medyada Dini İçerikli Nefret Söylemi: Twitter’da Örnek Olay Çözümlemesi*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2023, s. 76)

Yeni medya ortamları geleneksel ve kurumsal dinî temsillerle hiç eğitim almamış kişiler algoritmik ve ilişkisellik yapısında eşitlemektedir. Bu yönüyle dolaşıma sokulan dinî söylem ve figürlerin toplumun bütününde özellikle de dijital yerliler diye tanımlanan genç nesillerde ilgi uyandırmak için dijitalliğin yapısal özelliğine kaçınılmaz olarak başvurulmaktadır. Fakat bu yapılar dinî temsil ve içerikler açısından riskler taşımaktadır.

Yeni medya ortamlarında dinî otoriteyi analiz etmek istediğimizde karşımıza çıkan ilk risk dijitalliğin paradoksal yapısıdır. Hakikat merkezli bir içerikten ziyade yeni medyanın ilişkisel ve algoritmik meşruiyeti hem ilgi çekme kaygısıyla birbiriyle çelişen içerik üretmeye hem de dinî içerikli web sitelerinin artmasına sebep olmuştur. Web sitelerinin ve sosyal medya mecralarının geomet-

”

Yeni medya ortamları artık yalnızca teknolojinin konusu olmayıp tüketim, ekonomi, ahlak gibi birçok yeni alanın konusu olmuştur. Bu yönüyle yeni medya ortamlarında sunulan dindarlık biçimleri de dijitalliğin yapısal durumundan kaynaklanan farklılaşmayla toplumları özellikle beslemektedir. Gençlik örneğinde yeni medya analiz edildiğinde ise karşımıza bu ortamlarda sunulan dindarlığın otorite biçimleri çıkmaktadır.

rik artışı, epistemik düzlemde “güvenilir dinî bilgiye erişim” sorunu üretirken sosyolojik düzlemde “dinî otoritenin mahiyeti” tartışmalarını körüklemiştir. Geleneksel kodlara sahip dinî grup ve cemaatler varlıklarını sürdürebilmek için dikey hiyerarşilerini ve yorumlarını gevşeterek dijital alana uyum sağlamak zorunda kalmışlardır. Kurumsal dinî yapıların sosyal medyanın yatay ve paradoksal zemininde içeriksel ve şekilsel olarak kırılmaya uğraması dijital dinî otoritenin odağını muğlaklaştırmıştır.

Geleneksel dinî otoriteler ile yeni popüler dijital dinî otoriteler arasındaki gerilimin oluşmasının ve derinleşmesinin sebebi olarak bu dijital dinî otoritenin muğlaklaşmasını zikredebiliriz. (Heidi A. Campbell, “Understanding the Relationship between Religion Online and Offline in a Networked Society”, *Journal of the American Academy of Religion*, Amerika 2012, s. 1-30) Dinî otoritenin muğlaklaşması ise dijital platformlarda söylemsel çatışma ve şiddeti beraberinde getirmiştir. “Biz” ve “öteki” anlayışıyla geliştirilen sloganlarla dijital dinî rekabet kızıştırılmakta, taraftar kazanmak için farklı içerikler üretilmektedir.

Dijital platformların doğası, performans dayalı dinî içerik üretmeye ve dinî otorite figürlerini hiyerarşik düzlemde ve kutsallık tasavvurundan uzaklaştırmaya sebep olmaktadır. Algoritmik ve ilişkiselliğe dayalı dijital dinî otoriteleşme, hiyerarşik düzlemde yatay düzleme evrilirken kutsal referanslardan da arındığı gözlemlenmektedir.

Bu anlamda özellikle gençler üzerinde kutsallık tasavvurları geleneksel kodlardan bağımsızlaşarak popülerlik ve performans odaklı bir ilgiye indirgenebilmektedir. Dinî otoritelerin sosyal medya temsilleri, düşüncesini gündem yapabilen popüler kişilerle, fragman hâlde sunulan performanslarla, beğeni sayısı bağlamında taraftarlarını konsolide etmek için kullanılan hegemonik din diliyle kullanıcılarına ve müntesiplerine (seküler) kutsallıklar üretmektedir. Nihayetinde sosyal medya platformlarında “hoca, müftü, ilahiyatçı veya şeyh” gibi kurumsal ve karizmatik epistemik otorite kaynaklarının yanı sıra etkileşim oranlarına dayalı, algoritmik görünürlük elde edebilen ve dijital gündemi manipüle etme becerisi gösteren popüler aktörler de yeni dinî otorite olarak meşruiyet kazanmaktadır.

Deus ex machina: sorun çözen (yapay) zekâ

Yapay Zekâ (Artificial Intelligence-AI) kavramı 20. yüzyılın ikinci yarısında ıstılah anlamına kavuşmuş olsa da 21. yüzyılda, özellikle içinde bulunduğumuz ilk çeyrekte, kapsayıcı bir terime dönüşmüş ve teknoloji alanında sınırlı kalmayıp gündelik hayatımızın bir gerçekliğine dönüşmüştür. Terimin ilk ortaya atılışının üstünden henüz bir yüzyıl geçmemişken yapay zekâ gündelik pratiklerimize yansımış; teknoloji dünyasından ekonomiye, ülke yönetiminden eğitim alanına, mimariden sanata hatta toplumsal hayattan dinî yaşantıya hayatın hemen

Yeni medya ortamlarında dinî otoriteyi analiz etmek istediğimizde karşımıza çıkan ilk risk dijitalliğin paradoksal yapısıdır. Hakikat merkezli bir içerikten ziyade yeni medyanın ilişkisel ve algoritmik meşruiyeti hem ilgi çekme kaygısıyla birbiriyle çelişen içerik üretmeye hem de dinî içerikli web sitelerinin artmasına sebep olmuştur.

her alanına nüfuz etmeye başlamıştır. Teknolojik gelişimler artık salt teknolojik boyutuyla değil toplumda ürettiği sorun alanlarıyla analiz edilmektedir. Her ne kadar algoritmik bir yapıya sahip olsa da yapay zekâ başlı başına toplumu etkileyen, gerçeklik tasavvurunu muğlaklaştıran, kim ve ne adına karar verdiği belli olmayan yeni bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yapay zekânın dinî tecrübelerle önderlik etmesine 2017 yılında Japonya’da Nissei Eco adlı bir teknoloji firması Pepper adlı Budist ritüelleri ve hatta cenaze törenini yönetmesi için programladığı bir robotu üretmesini örnek olarak verebiliriz. (European Academy on Religion and Society (EARS), “Can AI Replicate Religious Leaders And Rituals?” (Erişim 13 Temmuz 2023)) Aynı şekilde Japonya Kyoto’da bulunun 400 yıllık bir Budist tapınağı olan Kodaiji’de vaiz olan Mindar adlı bir rahip bulunmaktadır ki kendisi diğer din adamları gibi vaaz verip ibadet edenlerle etkileşim kursa da aslen alüminyum ve silikondan oluşan bir bedene sahiptir. (Sigal Samuel, “Robot Priests Can Bless You, Advise You, And Even Perform Your Funeral”, Vox (Erişim 13 Temmuz 2023)) Başka bir örnek ise görselleştirme özelliğiyle tarihî kişiler canlandırılmakta ve “Yapay Zekâ İsa” (AI Jesus) veya “Dijital İsa” gibi uygulamalarla erişilebilir, dertleşilebilir, sıradanlaşabilir kutsalların eşitlenebilir olması hedeflenmektedir. “Text with Jesus” ve “Talk to Jesus Christ” gibi uygulamalar kullanıcıların Hz. İsa, Meryem ve 12 havari ile mesajlaşmalarına,

dua talep etme veya hayatla ilgili sorular sormalarına olanak tanıyarak onlara sohbet ve danışmanlık imkânı sunmaktadır.

Deus ex machina, Antik Yunan tragedyalarında durumların düğüme dönüştüğü ve tüm karakterlerin çaresiz kaldığı sıradan olayları çözmesi için tanrının yukarıdan bir düzenek ile sahneye doğru inmesini ifade eden bir terim olup kelime anlamı olarak makineden tanrı anlamına gelmektedir. Bugün de insanlar âdeta geçmişteki gibi yaşadıkları sorunların çözümünü hatta en basit bir dilekçe yazımını, arkadaşıyla yaşadığı sorunları bir makine olan bilgisayara danışıp çözmeye çalışmaktadırlar. Gelişmiş bilgisayar teknolojisi ve in-

ternet ağı, talep edilen cevabı görsel, yazılı ya da işitsel doküman olarak çok hızlı bir şekilde karşımıza çıkarmakta, hatta alternatiflere ve farklı kişisel tecrübelere erişim imkânı sunmaktadır. İsviçre’de bir kilise yüz farklı dilde iletişim kullabilen İsa avatarını (Deus ex machina) bir kafes içinde hizmete sundu. Teolojik verilerle eğitilmiş bu avatar, katılımcıların sorularını gerçek zamanlı yanıtlamaktadır. Âdeta insanlar makineden bir tanrı gibi mucizevi bir şekilde sorunlarının ortadan kaldırmasını beklemektedir.

Nihayetinde teknolojik bir gelişmenin çıktısı diyebileceğimiz yapay zekâ uygulamalarının da üretilen dinî figürler bu kut-

salık tasavvurunu dönüştürerek insanların geleneksel kodlar üzerinden çözdüğü problemleri karşılıklı ilişkilerle çözmeye çalışmaktadır. Başka bir ifadeyle teknolojik bir gelişim olmanın ötesinde yapay zekâ uygulamaları, dinî figürleri ve kutsallık tasavvurunu dönüştürerek insanların geleneksel kodlar üzerinden çözdüğü sorunları karşılıklı ilişkiler aracılığıyla çözmeye çalışmaktadır. Algoritmik ve görünürlük kaygısıyla düşüncesini gündem yapabilen kişiler, atıfla fragman hâlde sunulan performanslar ve hegemonik din dili dijital dinî otoritenin dönüşüm tanımlamaları olup dinî temsil noktasında yeni sorunlara kapı aralamaktadır. ■

Söyleşi
Sema BAYAR

Prof. Dr. İhsan TOKER:

“Dinin asli hâliyle bekasında aile ilişkileri çok temel bir etmen. Aile modernleşme sürecinde adım adım söz söyleme yetisinden mahrum kaldı. Birey başıboş kalmamalı; aşkın dünyada Allah ile ilişki ne ise idealde kişilerin aile ve toplumsalla ilişkisi de o şekilde olmalı.”

İnsanları, dünya ve ukba saadetine kavuşturan maddi ve manevi değerler manzumesi İslam’a davet ederken tebliğ dilinin haiz olması gereken nitelikleri Hz. Peygamber’in örneğinde açıklar mısınız? Din dilinin inşası nasıl olmalı?

Hız. Peygamber’in dilinden söz edeceksek öncelikle onun konumunu göz önünde tutmamız gerekecektir. O, tanım gereği Allah’ın elçisidir. Diğer yandan da o, genel olarak tüm insanlara hitap etmek durumundadır. Görevi de sadece elçilik değildir. Peygamber açık olarak aşkın bir dünya ile bağlantılı konumdur. Kendisine emanet olunanı tebliğ ederken bu konuda neyi söyleyeceği, nasıl söyleyeceği ve kim olarak söyleyeceği hususlarında temel ahlaki örnekliklere sahiptir. Bu bakımdan o, mesajını verirken ayrımcılık yapmadan, herkese vüsatı nispetinde hitap eder; ilgilidir, titizdir, halimdir, açık sözlüdür, yol göstericidir ve hoşgörülüdür. Kayıtsız kalmaz, bencil davranmaz, bireyci değildir, nefret pompalamaz. Tebliğ dili derken genelde insanlara yumuşak ve sevimli gelecek hususlar dile getirilir. Bunlar çok

Denge ve yetinme; geleneğin, insanın toplumsal yaşamı için çok önemli bir işlevini yerine getiriyordu: haddini bilme. Modernlik bu dengeleri yıkma ve yerine eşitlik adına toplumsal istikrarı baltalama yönünde sonuçlar koyuyor. Dolayısıyla çağımızın bir hastalığı da sosyal medya aracılığıyla tüm insanların ve her şeyin eşitlenmesidir. Bu noktada alimlik de sosyal medya söz konusu olduğunda büyük ölçüde zeminini yitirir.

önemli olmakla birlikte tebliğin arka planı, gereklilikleri ve farklılıkları ile bağlantısız değildir. Aksi takdirde bağlamından kopartılmış bir iletim söz konusu olur ki bu da Allah'ın "yol" olarak insanlara hatırlattığı şeylerin arka plana itilip unutulmasına yol açar. Hz. Peygamber'in Allah'tan alıp bizlere ilettiği ve yaşadığı Kur'an'ın kendisi zaten bu konuda tüm parametreleri bizlere sunmaktadır. Tüm Müslümanlar için de Hz. Peygamber'in bu hem aşkın hem de içkin özellikleri temel örneklerdir. İnsanlara hem "yol" hatırlatılmalı, hem de mutedil ve güzel davranılmalıdır.

Dinî ilimlere emek veren âlimlerimiz insanları din konusunda aydınlatmaya gayret ederken müktesebatı bambaşka alanlarda pek çok popüler isim de (fenomenler) mesele din olunca görüşlerini paylaşmaktan imtina etmiyor. Bu durumun sakıncalarını kısaca anlatır mısınız?

Çağımızın bir özelliği sözde tüm insanların ve her şeyin eşitlenmesi. Ancak bunun önemli bir yanı etkisi var: Hadsizlik. Gelecek, modern devirlerde genelde olumsuzlanarak kullanılagelmekte. Ama şurası hep unutuluyor ve görmezden geliniyor: Denge ve yetinme; geleneğin, insanın toplumsal yaşamı için çok önemli bir işlevini yerine getiriyordu. Modernlik bu dengele-

ri yıkma ve yerine eşitlik adına toplumsal istikrarı baltalama yönünde sonuçlar koyuyor. Sözünü ettiğiniz âlimlik işte bu noktada zeminini büyük ölçüde yitirmiş bulunuyor. Bilindiği gibi ulema zümresi modernleşme sürecinde işlev ve rollerinden büyük ölçüde soyunduruldu ve ulemanın toplumsal etkisi zayıflatılmış oldu. Burada dinin akademizasyonunun getirdiği zararlı sonuçlar hususuna girmeden devam etmem gerekirse Batı'da da dünyanın her tarafında da karşılaşılan popülerleşme ve kitle endüstrisi denilen süreç öne çıkıyor. Artık her şey tüketilir hâle geldi; sadece emtia alanında değil sosyal ve kültürel tüm katmanlar tüketilmekte: simgeler, değerler, inançlar, her şey. Hâliyle din de bu tüketim işinden nasibini alıyor. Tüketim, rekabeti de beraberinde getiriyor; din alanı geleneksel sınırların aşılması ve bilincin yerini kontrolsüz bireysel çıkışlara bırakmasıyla kaotik bir katmana dönüşüyor. Bilginin serbest dolaşımını mümkün kılan dijital "özgürlük" alanda başıbozukluğa götürüyor. Bir fenomenler çağında olunca toplumsal hayatın en görünür katmanlarından biri olan din alanında da "fenomenlik" işlevsel sonuçlar doğuruyor. Modernliğin bıraktığı boşluklarda metafizik ve dinsel konulardaki tecessüsler böyle fenomenlikleri ortaya çı-

kardığı gibi, fenomen simalar arasındaki çatışmalı ve rakip ilişkiler alanındaki paylaşımlara süreklilik kazandırıyor. Yüzeyselleşme, güven kaybı, inanç yitimi, magazinleşme sakıncadan öte tehditlerden sadece birkaçı.

Bilgi kirliliği sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla ivme kazanırken dinî konular da maalesef dediğiniz gibi bu durumdan nasibine düşeni aldı. Yalan yanlış bilgilerin paylaşılması, sadece bunu paylaşanlar değil doğruluğunu teyit etmeden yaygınlık kazandıranlar açısından da düşünüldüğünde ne tür tehlikeler doğurur?

Dinin öncelikle ahlaki ve yaşanan bir şey olarak değil de bir bilgi nesnesi olarak algılanır hâle gelmesinin söz konusu kirliliği güvence altına alan bir durum olduğuna inanıyorum. Modernlik her şeyi bilgi nesnesi hâline getirdi ve "rasyonel" akıllı her şeyin ölçüsü kıldı. Tabiatıyla modern insan da din alanını bu "rasyonel" merceklerden görmeye başladı. Teoloji de sosyoloji de bunun sonuçlarıyla dolu ve etkileşim hâline geldiler. Dinin bir bilgi nesnesi hâline gelmesi, hâliyle onun hakkındaki dijital iştihayı kabartacaktı. Bugün

yaşadığımız tüm bu kirlilik, bilgilerin hunharca tüketilmesi ve dinin de nesne hâline getirilmesi- nin bir sonucu olarak görülme- lidir. Ortada artık sanal düzey- de bir pazar bulunmaktadır ve bu pazarın, sayısı milyarları bu- lan müşterileri vardır. Bu şekilde bakıldığında kültürel unsurları kâr payları olarak gören simge- sel bir kapitalizmi keşfetmek şa- şırtıcı olmamalı. Ama bu kültü- rel kapitalizmin yıkıcılığı, insan- lığın tüketiliyor oluşu. İnsanlık ve tüm ürettikleri yağmalanıyor.

Müslüman bireyin bilhassa sosyal medya eliyle yaygınla- şan dinî spekülasyonlara kar- şı nasıl bir tavır takınması ge- rekir?

Biliyorsunuz bir post-truth dün- yadayız artık. Bunun anlamı ar- tık hakikatin ulaşılabilir bir amaç olmaktan uzaklaşması. Hakika- tin yerine algılar ikame olunuyor. Geleneksel dönemlerde anlam- ların istikrarlılığı ve mukaddes bir gök kubbe altında bulunuyor olma belli teminatlar sağlıyor- du. Elbette o dönemde de ko- lektif parametreler güç ilişkile- rini mümkün kılan ve sürdürül- mesine imkân veren araçsallık- lar üretiyorlardı. Ama çağımızda insanın sözde özgürlük, sözde eşitlik ve sözde hukuk adına bi- reysel hâle getirilip daha ince bir şekilde köleleştirilmesi sürecin- de -teknolojinin de elvermesiyle- eskilerin tabiriyle ayakların baş olduğu durumlar ortaya çık- maya başladı. Sosyal medya ilk ortaya çıktığında kendimizi ra- hat rahat ve mümkün olduğun- ca doğrudan ifade edebileceği- mizi, özgürleşeceğimizi zannet- tik. Ama burası da görünürdeki halk dostu, insani iletişim izleni- minin aksine kapitalist, piyasa- cı, tüketimci bir katmanı temsil ediyor ve ortada dolaşan payla-

şımaların gerçek bilgiyle alakaları bulunmuyor. Dolaşıma sokulan veriler, araçsallaştırma ve ma- nipülasyon işlevi görüyor. Müs- lümanların sosyal medya pay- laşımındaki dinsel hareket- lilik, iddia ve spekülasyonlara karşı tavrı gerçek dünyada nasıl olması gerekiyorsa öyle olma- lı. Yani bu bilgiler asli kaynaklar- la uyum içerisinde mi? Tutarlı- lık taşıyorlar mı? Bu fikirleri or- taya atanların samimiyet du- rumları ne? Sosyal medyada yer alan bu paylaşımların popülizm- le ilişkileri var mı? Ve her şeyden önemlisi bunlar ıslaha mı dönük ifsada mı? Son olarak bunların değerlendirilmesinde ölçüt bu kişilerin profesör, cemaat lideri, düşünür, sosyal medya fenome- ni olmaları değil Kur'an ve sün- net olmalı. Siber "icat"ların ka- dim hakikatin önüne geçmesine hiçbir zaman izin verilmemeli.

Kendi din algısını/dinî görüşü- nü mutlak hakikat olarak yan- sıtanların özelde inananlara ve akabinde bütün bir toplu- ma verdiği zararlardan bahse- der misiniz?

Din toplumsal bakımdan iki ucu keskin bir bıçak. Asıl tarafıyla iş gördüğünde insanlığın maruz kaldığı kötülükleri ortadan kal- dırmaya yöneliyor. Zaten dinin varlık amacı da bu: İslah. An- cak sosyolojik ve tarihsel ola- rak biliyoruz ki her "dinsel asla dönüş" sonrası içerden bir ru- tinleşme hâsıl oluyor ve bu da özden uzaklaşılmasını ve şek- lin öne çıkmasını getiriyor. Büt- ün makro dinsel deneyimlerde bu böyle. Bu kurumlaşma sü- reci birtakım karşı dinsel giri- şimler için bir fırsat oluşturuyor. Nitekim İslam'ın kendisi el-ce- maa yani tek bir vücut iken bu karşı kültürler eliyle sonu gel- mez cemaatsellikler meydana

geliyor ve bunlar asli geleneğin önüne geçiyorlar; artık insanla- rı dine davet etmek yerine ken- di cemaatlerine çağırır hâle ge- liyorlar. Bir dinin, dinin kitabının, peygamberinin farklı yorumlan- ması başka, bu yorumların mut- laklaştırılıp dinin yerine ikame edilmesi bambaşkadır. Böyle-likle müminler parçalanıyor, ya- bancılaşıyor, şiddete varabilen aşırılıklar üretebiliyor, en kötüsü de hem Allah ile aralarına ara- cılar edinmiş oluyorlar hem de dünyada tahakküm ve güç iliş- kilerinde kullanışlı araçlara dö- nüşüyorlar. Eldeki hâsıla bölün- me, bunalım, anomi, inançsızlık vs.den başka bir şey değil.

Dinî tekellülüğün hazin sonuç- larını geçmişte FETÖ yapılan- masında müşahade ettik. Bu durum verdiği tüm zararların yanında hakikatin istismarı olarak da tanımlanabilir mi?

Dinî tekellülük sıkıntılı bir ifade. Çünkü çoğulculuk adı altında modern bir "icat" karşısında pa- tolojik bir durumu ima eden bir menzili var. Çağdaş dönemde farklı inançların bir arada yaşa- ması yönündeki bir ihtiyaca da- yanır gözükmeyle birlikte kadim dinsel kültürlerin çoğulculuk ol- madan da bir arada yaşayabil- diklerini pekâlâ biliyoruz. Bu bakımdan tekil hakikat formu- na modern karşı çıkış, esasında İslam noktasında da bir dönüş- türme potansiyeli taşıyor. "Allah katında din İslam'dır." ayeti orta- dadır. Bunu araya koymamdaki etken, ifadenin din felsefesi kö- kenlerinden gelip teolojiye uğ- rayarak neticede bütün inanç- lara tatbik edilmeye çalışılma- sı. Farkındaysanız asıl tekellü- lük bu; hakikat kimsenin tekelin- de değil demek. Kur'an böyle bir kitap değil. Bahsettiğiniz sözde din içi yapılanmalar hususunda

ise ifade ettiğim üzere dinden doğan gruplaşmaların zaten bir haddi hududu olmak durumunda. Sosyolojik açıdan gerçeklikleri inkâr götürmez ama kendileri değil de din adına ortaya çıkmaları -ki aslında işin tabiatında böyle bir sapma her zaman var tabii ki patolojik sonuçlar doğuruyor ve ıslah değil ifsada hizmet ediyorlar. Ve ulemanın yokluğu ile seküler enstrümanların manipülasyonları arasında kendilerine “din gibi”liği giydirebiliyorlar. Elbette ki bu bir istismar ve bunda kendilerinin dışındaki kimi etmenler de yardımcı rol oynuyorlar.

Gençlik de yeterli donanımı olmadan din adına konuşan kesimin manipülasyonuna sıkça uğramakta. Yeni neslin sahih dinî bilgiye ulaşması için üstlenmemiz gereken sorumluluklar nelerdir, bilhassa ailelere neler önerirsiniz?

Sondan başlayayım. Felaket tellallığı olarak algılanmasın ama artık ortada aile mi var? Öncelikle aile konusunun beka sorunu olduğu bir gerçek. Konu bu olmadığı için sözü uzatamam ama meselenin bu boyutu çözülmeden bir adım daha ileriye gidilemeyeceğini düşünüyorum. Aile bağlarının çözülmesi ve kuşaklararası uçurum en temel iki sorun. İlginç olan husus, her ikisinin de dine sadakatle yakından bağlantılı olması. Dinin asli hâliyle bekasında aile ilişkileri çok temel bir etmen. Aile modernleşme sürecinde adım adım söz söyleme yetisinden mahrum kaldı. Birey başıboş kalmamalı; aşkın dünyada Allah ile ilişki ne ise idealde kişilerin aile ve toplumsalla ilişkisi de o şekilde olmalı; yani çizginin korunması ve buna sadakat önem taşıyor.

Aile de bekası için dine muhtaç. Dolayısıyla ailenin sahih din üzere olması gerekiyor ki kendisinden sonraki kuşaklara da müspet tesirleri olabilsin. Bu da erkek ve kadın, ebeveynlerin kendi özlerine dönmeye ihtiyaç hissetmeleri hâlinde mümkün. Yeni kuşaklar üzerinde etkili olabilmek için evvela öncekilerin doğru çizgide bulunmaları icap ediyor. Kontrol, eğitim, psikolojik destek ilh. Hep dile getirilen şablonlar; bunların aşılması ve yepyeni bir kolektif ve sivil ıslah çabası gerekiyor.

Artık gerçek kişiler değil sanal uygulamalar da insanın anlam arayışına cevap vermeye yelteniyor, sağlam inanç inşa edilmezse yerini alacak pek çok batıl inanç huruç ediyor (Twitch-yapay İsa/ Buddharobot), sağlıklı dinî eğitimin eksikliğinde yeni kuşakları ne tür tehlikelerin beklediğini anlatır mısınız?

Günümüz teknolojisi dünyayı geri dönülemeyecek şekilde dönüştürüyor. Hâliyle bundan insanın din ile ilişkisi de etkileniyor. Robotik din elbette bir tehlike; giderek daha yüzeyselleşen insani kültür karşısında öne çıkıyor ve toplumu etkiliyor. Sonuçta ilk defa bir aşkınlık simülasyonunun üretilmesi söz konusu. Son derece sentetik bir din bu algoritmik ilahiyattan üretilmek durumunda. Bu, vahyi dışlayan bir anlam ve otorite sapmasını işaret ediyor.

Sağlam inanç aslında var; bilim, teknoloji, icat vs. ne olursa olsun dinin tarihsel derinliği çok güçlü bir duruş imkânı veriyor insana. Nitekim dinlerin tarihi bu yönde kanıtlarla dolu. Tarih boyunca toplumlarda bu diyalektik hep var oldu; insanı ifsat eden amiller

her daim vardı, kendini bunlara kaptıran toplumlar da hiç eksik olmadı ama insanlık sürekli taze ıslah kaynaklarıyla rehberlikten uzak kalmadı. Bu rehberlikler güçlü gelenekler inşa ettiler. İnsanlığın tek şansı gelenekten, yoldan ayrılmamak. İnşa olacağına da bu geleneğin içinden olabilir. Yeter ki son şeytan olarak teknolojinin adımlarına tabi olunmasın. Yeni dinî hareketlerden sonra bu tür dijital dinler temel dikkat alanlarımızdan biri olmalı. Bu noktada sözünü ettiğim gelenek temelli sabitliğin ifade alanının da dijital boyutlara sahip olması gerekiyor. ■

Öz Geçmiş

İhsan Toker, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesidir. Doktorasını “Bir Yapılaşma İlişkisi Olarak Kadınlar ve Din: Başkent Kadın Platformu Örnek Olayı” başlıklı teziyle tamamlayan Toker'in çalışmaları arasında *Teolojik Bir İnşa Olarak Laiklik, Hafızlık. Anlam ve Deneyim ile İslam ve Sosyoloji* başlıklı kitaplar bulunmaktadır. Brynjar Lia'nın *Müslüman Kardeşlerin Doğuşu* ve Ali Rahnama'nın *Müslüman Ütopycı* adlı kitaplarını da Türkçeye kazandırmıştır. Bunların yanında akademik ve sivil yayın organlarında cinsiyet ve din, din sosyolojisi, nitel araştırmalar, modern toplumsal kuramlar, sekülerleşme, İslam sosyolojisi, çağdaş İslam düşüncesi, kültürel çalışmalar, renk simgeciliği gibi çeşitli konularda yayımları bulunmaktadır. Ankara Üniversitesi öğrencilerine yönelik “Deizm Etkinliği Projesi”ni yürütmüş olan Toker'in son olarak “Habermas'ın Toplumsal-Felsefi Kuramı ve Din” (Çağdaş Batı Düşüncesinde Din I) başlıklı çalışması yayımlanmıştır. Kendisi hâlen *İslami Araştırmalar Dergisi*'nde bölüm editörüdür.

ÇOCUKLARIMIZA DİNİ NASIL ANLATALIM?

Prof. Dr. Banu GÜNER

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Insanın hayatı anlamlandırmasında en temel kaynaklardan biridir din. Çocukluk döneminde dinle nasıl karşılaştığımız, onu nasıl öğrendiğimiz, dinin hayatımıza nasıl yansıtacağına da etki eder.

Dinle karşılaşma biçimimizi belirleyen en önemli unsurlardan biri iletişimidir. Özellikle ailede başlayan dinî iletişim, çocuk sosyalleştikçe okul başta olmak üzere girdiği farklı çevrelerde de devam eden bir süreç hâline gelir. Elbette bu sürecin yoğunluğu çocuğun aile, okul ve sosyal ortamının yapısına ve bu ortamların sahip olduğu değer anlayışına göre değişecektir. Mesela çocuğun ailesinin hayatında dinî değer ve uygulamalara belirgin bir yer verilmiyorsa çocuk ailede genellikle sınırlı bir dinî iletişime muhatap olacaktır. Ancak ailede dinî değerler belirleyici bir yere sahipse, dinî iletişim de sıklıkla gerçekleşecektir.

Dinî iletişimin sıklığının yanında onun nasıl gerçekleştiği de çocuğun dine bakışını etkiler. Bu noktada çocuklarımıza dini nasıl anlattığımız önem kazanmaktadır.

Çocuklarımıza dini anlatırken onların gelişim dönemini göz önünde bulundurmak gerekir. Mesela henüz soyut düşüncenin gelişmediği erken çocukluk döneminde din anlatılırken soyut kavramların izah edilmesinden ziyade sevgi, güven, merhamet, aidiyet, sorumluluk gibi duygu ve değerleri besleyen manevi bir atmosfer oluşturmaya önem vermek gereklidir. Bu yaşlarda çocuklar her

şeyi canlı görme, her şeyin bir amaç için var olduğunu düşünme ve yaratıcıyı somut, insan gibi özelliklerle hayal etme eğiliminde oldukları için inanç öğretimi mutlaka çocuğun günlük yaşantısına uygun, bu yaşantısından tecrübelerini dikkate alarak, yalın ve somut bir dille yürütülmelidir. Çocuğun çevresinden, doğadan yararlanmak bu dönemde oldukça önemlidir. Hele ki çocuklarımızın doğa ile bağının büyük oranda koptuğu günümüzde, Allah'ı, yarattıkları üzerinden anlamlandırma açısından çocuğun doğa ile bağını güçlendirmek gerekir. Bu süreçte sevgi dili kullanmak, üslubun yumuşaklığı, özellikle Allah'ın sevgisini, koruyuculuğunu, iyiliğini ve merhametini merkeze alan bir anlatım, çocuğun Yaradan'a yönelik olumlu bir duygu ve kalıcı bir güven bağı geliştirmesini destekler. Mesela Allah'ın merhameti, koruyuculuğu, bizlere karşı sevgisinin bir annenin evladına duyduğu sevgiden bile daha fazla olduğu, bunun örneklerini bir kuşun yavrusunu beslemesinde ve korumasında görebileceğimiz gibi ifadelerle izah edilebilir. Böylelikle çocuğun Allah sevgisini hem aile ortamındaki örneklerden hem de tabiatın somut örneklerle anlaması mümkün olacaktır. Bu sürecin sadece bilişsel, izaha dayalı bir bilgi aktarımı olmaktan ziyade, ilişkisel ve duygusal bir yaşantı niteliği taşımasında ve gücünü büyük ölçüde evde gözlemlenen dinî yaşantıdan, ebeveynlerin tutarlı yaklaşımlarından almasında

fayda vardır. Böylece çocuğun bu dönemde dinle ilgili olumlu tutum ve davranış geliştirmesi, belli başlı değerleri içselleştirmesi mümkündür.

Esasında bu manevi iklimin ilk temelleri bebeklik döneminde, henüz hiçbir kavramsal bilgi mevcut değilken bakım veren yetişkinle kurulan güvenli bağlanma, şefkatli temas, sakin bir ses tonu ve düzenli rutinler sayesinde atılır. Bebeklikte duygu hafızası aktif olduğu için evde dinin sevgi ve huzurla mı yoksa kaygı ve baskıyla mı yaşandığı çocukta kalıcı duygusal izler bırakır; günlük yaşama eşlik eden kısa dualar ve ninniler ise dinî kavramlara karşı bir aşinalık dönemi başlatır. O nedenle okul öncesi dönemde masal, hikâye, ninni, ezgi, drama gibi edebî ve sanatsal ürünlerden faydalanmak önemlidir.

Çocuk okul öncesi döneme adım attığında, özellikle dört yaş civarında Allah hakkında ilk fikir yürütmelerine başlar, beş ve altı yaşlarında ise gelişen hayal gücüyle birlikte yaratıcı güce dair merak ve sorular yoğunlaşır. Bu evrede sık ve tekrarlanan sorulara tepki gösterilmemesi, sabır ve anlayışla karşılanarak cevap verilmelidir. Allah inancı sadece olumlu sıfatlar üzerinden kurulmalı, Allah asla bir korkutma, tehdit veya cezalandırma mekanizması gibi disiplin aracı olarak sunulmamalıdır. Okul öncesinde peygamber sevgisi, ulaşılamaz mucizeler yerine dürüstlük, merhamet, paylaşma ve nezaket gibi çocuğun hayatına model olabilecek somut ahlaki davranışlar

üzerinden aktarılmalı; melekler, ölüm ve ahiret gibi zihinsel olgunluk gerektiren soyut ve kaygı üretebilecek konular ise çocuk sormadığı sürece detaylandırılmamalı, sorulduğunda ise sadece merakı giderecek, doğru, kısa ve güven verici ifadeler kullanılmalıdır. Bir başka ifade ile çocuğun soruları yönlendirici kabul edilmeli, gereksiz izahlara girilmemelidir.

Diğer taraftan çocuğun özelliklerle kaygı uyandırabilecek konulara dair sorularını cevaplama-ndan önce, bu soruları hangi nedenlerle sorduklarını anlamak, korku ve kaygı gibi duygularla sordukları sorulara karşı dikkatli olmak gerekir. Zira korku ve kaygı duydukları konular üzerinden sordukları sorulara, bu duyguların nedenleri anlaşılmadan verilecek cevaplar, onların dinle ilgili bazı kavramları bu duygular üzerinden anlamlandırmalarına yol açabilecek, dinle ilişkilerini olumsuz etkileyebilecektir. Mesela Allah'ı daha ziyade korkulması gereken, cezalandıran bir varlık olarak tanıyan bir çocuk Allah'ın nerede olduğunu öğrenmek istediğinde, kendisine yakın olduğunu duymak onu tedirgin edebilecektir. Aynı durum melek, şeytan gibi varlıkların anlatımı, ahiret tasvirleri için de söz konusudur. Dolayısıyla cevap vermeden önce neden ve hangi duygularla sorduğunu anlamak önemlidir.

Yedi yaş ile başlayan son çocukluk dönemi ise doğru ile yanlış ayırt etme gücünün belirginleştiği, mantıksal sorgulamaların arttığı ve taklide da-

yalı dinî yönelişin daha bilinçli bir zemine taşındığı evredir. Bu dönemde çocuk inanç esaslarını, dinî kuralları, ibadetleri ve anlatıları daha lafzi ve sebep-sonuç ilişkisi içinde anlamlandırmak ister; akran grubu ve öğretmen etkisiyle dinî kimlik farkındalığı kazanırken, Allah'a dair erken yaşlardaki somut çağrışımlar yerini daha aşkın bir Allah tasavvuruna bırakmaya başlar. O nedenle bu dönemden itibaren artık dinî iletişimde hikmet merkezli bir yaklaşımı esas almak, sebep ve sonuç ilişkilerini doğru izah etmek önemlidir. Bunun sağlanabilmesi için ise doğru bilgiye sahip olmak gereklidir.

Çocuklarımıza vereceğimiz ibadet eğitiminin de onların gelişim dönemlerine paralel olarak şekilsel ayrıntıları eksiksiz dayatmaktan ziyade, ibadeti huzur duygusu içinde hayatın doğal akışına dâhil etme süreci olarak kurgulanması gerekir. Okul öncesinde çocuk, ebeveyninin namazını, duasını veya sofraya şükürünü gözlemleyerek dolaylı bir alışkanlık ve yakınlık kazanırken oruçla ilk temaslar sahur neşesine katılım ve gün içindeki kısa süreli gönüllü deneyimlerle sınırlandırılmalı, çocuğun sabretme ve iradeyi yönetme çabası ödül, takdir, tebrik gibi olumlu pekiştirmelerle desteklenmelidir. İbadet eğitiminin miladı kabul edilebilecek yedi yaş ve sonrasında ise kademelilik ilkesi esas alınmalı, örneğin namaza tek bir vakitle başlanıp zamanla artırılmalı, süreç mükemmeliyetçi bir baskıdan uzak, Hz. Peygamber'in de tavsiyesi üzerine kolaylaştı-

ran ve müjdeleyen bir çizgide yürütülmelidir.

Dinî gelişimin en görünür ve somut tezahürü olan ahlak eğitimi de yine bu erken yaşlarda taklit ve model alma yoluyla şekillenir; paylaşma, dürüstlük ve nezaket gibi erdemler kuru nasihatlerle değil ebeveynlerin bizzat sergilediği tutumlar ve kendi aralarındaki saygılı iletişim dili üzerinden çocuğa aktarılır. Eğitimcilerin ve ebeveynlerin çocukta içselleştirilmiş bir ahlak bilinci oluşturabilmesi için katı ve cezalandırıcı bir yasaklama kültürü yerine alternatif olumlu davranışlar sunması, çocuğu başkalarıyla kıyaslamadan ve olumsuz etiketlemelerle yargılamadan onun öz saygısını koruması gerekir.

Aile içi iletişimin "üçüncü ebeveyn" olarak da iş gördüğü kabul edilen bu dönemde yumuşak, olumlu, tutarlı bir dil kullanılması çocuğun ahlak gelişimini destekleyecektir. Bunun en güzel örneklerinden birini Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Lokman'ın oğlunu dine dair bilgilendirirken kullandığı yumuşak ve samimi üslupta görmek mümkündür. Yine Cenab-ı Hakk'ın Hz. Peygamber'i (s.a.s.) katı kalpli yaklaşmaması vesilesiyle insanların etrafında toplandığına dair beyanı da (Âl-i İmran, 3/159) üslubun itici ve kırıcı olmamasının önemini ortaya koymaktadır.

Ortaokul ve gençlik döneminde din eğitiminde, çocukluk yıllarındaki taklit, somut algı ve hazır kalıpların yerini, sorgulama, kimlik arayışı ve zihinsel

bir bağımsızlaşma sürecine bırakmaya başladığı dikkate alınmalıdır. Bu evrede birey, soyut düşünme becerisinin gelişmesiyle birlikte o güne kadar ailesinden gördüğü dinî değerleri kendi mantık süzgecinden geçirmeye, hayatın anlamı, adalet kavramı, kötülük problemi ve din-bilim ilişkisi gibi temel bazı meseleleri derinlemesine sorgulamaya başlar. Bu nedenle inanç öğretimi, dogmatik ve buyurgan bir dilden arındırılarak gencin entelektüel merakını besleyen, özgür iradesine saygı duyan, rasyonel ve felsefi zeminle desteklenmiş bir üslupla yürütülmelidir. Özellikle Allah inancı pekiştirilirken her şeyi gören ve sürekli hata kolayan cezalandırıcı bir otorite tasavvuru yerine; kuluna şah damarından daha yakın olan, onun varoluşsal yalnızlığına çare sunan, merhameti, adaleti ve sonsuz sevgiyi barındıran bir Yaratıcı tasavvuru merkeze alınmalıdır. Bu süreç bilişsel bir bilgi yüklemesinden ziyade gencin kimlik inşasında güvenli bir sığınak bulma ve hayatı anlamlandırma niteliği taşır. Zira inanç onun için artık bir kimlik meselesidir. Ebeveynin ve eğitimcilerin gencin sorduğu şüphe dolu veya sarsıcı sorular karşısında sabırlı, yapıcı, panikten uzak ve saygılı tutumlar sergilemesi gereklidir. Bu dönemde en etkili öğretim, onun şüphelerini günah sayıp bastırmak değil o şüpheleri birlikte hakikati arama yolculuğuna dönüştürmektir. Bu yaşlarda dürüstlük, adalet, kul hakkı, iffet ve kul sevgisi gibi erdemler, sadece kitabî kurallar ola-

rak anlatıldığında genç için bir şey ifade etmez; değerler, ebeveynlerin ve eğitimcilerin sosyal adalet, toplumsal duyarlılık, zayıf koruma ve sözünde durma gibi bizzat sergilediği tutarlı eylemler üzerinden aktarılır. Bu evrede ahlaki ilkelerin biyografiler, örnek şahsiyetlerin hayat hikâyeleri, sinema, edebiyat ve entelektüel tartışmalar yoluyla somutlaştırılması ve gencin estetik duygularının beslenmesi önemlidir.

Akran gruplarının ve sosyal çevrenin etkisinin zirveye ulaştığı bu yıllarda dinî aidiyet ve kimlik farkındalığı, ait olunan arkadaş grubunun tutumlarına göre şekillenebilir. Bu yüzden ebeveynlerin baskıcı yasakçılık yerine gencin sağlıklı bir çevre edinmesine rehberlik etmesi kritik önem taşır. Bugün bu çevreye sosyal medya platformlarının da eklendiği dikkate alındığında çocukların ve gençlerin muhatap oldukları çevrelerin tanınması ayrı bir önem kazanmaktadır. Bu çevrelerdeki hâkim dili bilmek, gerekli yerde tedbir alabilmek için mühimdir.

Gençlik döneminde ahlak eğitimi bir irade ve sorumluluk eğitimi niteliği taşır. Bu yüzden gence yetişkin gibi davranarak sorumluluk vermek, kararlarını değerli görmek, onu başkalarıyla kıyaslamadan ve “yetersiz/asi” gibi olumsuz etiketlerle yargılamadan öz saygısını korumak esastır. İbadet eğitimi de şekilsel bir zorunluluk veya aile baskısıyla yerine getirilen bir angarya olmaktan çıkarılıp gencin içsel motivasyonu ile yönel- diği ruhani bir sığınak ve karak-

ter disiplini olarak kurgulanmalıdır. İbadetlerin ifasında mü-kemmeliyetçi yaklaşımlardan ziyade süreklilik ve istek uyandırma ile içselleştirme ve bilinç hedeflenmelidir. Bu doğrultuda ibadetler taşıdıkları değerler ile birlikte öğretilmelidir. Örneğin namazın; niyetle zihni ve kalbi, abdestle bedeni temiz tutmak suretiyle insanı maddi ve manevi temizliğe yönlendirdiği, zamanın değerini gösterdiği, orucun iradeyi güçlendirdiği gibi hususlara dikkat çekilmesi, ibadetlerin içselleştirilerek ifası için etkili olacaktır. Bu evrede ibadete zorlamak, gençte kalıcı bir nefret ve tepkisel bir uzaklaşma doğurabileceği için ibadet alışkanlığı kazandırmada en güçlü dayanak ebeveynin samimi rol modelliği ve duasıdır. O nedenle öncelikle ebeveyn ve eğitimciler ibadetlerin taşıdığı değerleri, sağlayacağı huzur ve mutluluğu hayatlarına yansıtmalıdır. Genç, namaz kılan ya da oruç tutan ebeveyninde bir ahlak, huzur, adalet ve dinginlik gördüğü müddetçe ibadetle olumlu bir bağ kurar. Bu nedenle kullanılan teşvik dili hem aklın ikna olduğu hem de kalbin tatmin bulunduğu dengeli bir çizgide kalmalıdır.

Son söz olarak belirtilmelidir ki anlatmanın en iyi ve etkili hâli öncelikle yaşamaktır. Yaşamadığınızı aktarmanız da mümkün olmamaktadır. O nedenle çocuklarımıza ulaşmanın en etkili yolunun, kazandırmak istediğimiz değerleri bizzat bizde görmelerinin olduğunu unutmamak gerekir. Tıpkı “başkalarına iyiliği emrederken kendimizi unutmamamız” (Bakara, 2/44) gerektiği gibi... ■

GÖKLERİ VE YERİ İFSAT EDEN NEFSANİ ARZULAR

Dr. Mahmut KAYIŞ

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

وَلَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ بَلْ أَتَيْنَاهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ

Eğer hak onların arzularına uysaydı göklerle yer ve onlarda bulunanlar elbette bozulur giderdi. Hayır, biz onlara şereflerini (Kur'an'ı) getirdik. Onlar ise bu şereflerinden yüz çeviriyorlar.

(Müminun, 23/71)

Mekkeli müşrikler, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ve onun getirdiği Kur'an'a karşı çıkıyorlardı. Vahyin getirdiği hidayetten yüz çeviriyor, hakka karşı kibirlenip onu küçümsüyorlardı. Bazen gece sohbetlerinde Kur'an ile alay ediyor, bazen de Allah'ın elçisine "Ya (bize) bundan başka bir Kur'an getir veya onu değiştir." (Yunus, 10/15) diyerek kendi nefis isteklerine uygun vahiy talebinde bulunuyorlardı. Kendilerine gelen ilahi mesaj üzerinde düşünmüyor, peygamberliğin daha önce de var olduğunu görmezden gelerek Allah'ın Resulü'nü "mecnun" diye karalamaya çalışıyorlardı. Aslında onların iman etmemelerinin asıl sebebi, akl-ı selimi esas almak yeri-

ne heva ve heveslerine uymalarıydı. Kendi çıkarlarını, nefis arzularını, makamlarını ve atalarından tevarüs ettikleri şirk alışkanlığını kaybetme korkusuydu. Esasında nefsin kötü tutkularının peşine takılıp gitmek, tarihten günümüze sadece Mekke müşriklerinin içine düştüğü bir yanlış değildir.

Nefsani arzulara uymak, öncelikle Allah'ın insana bahsettiği akl-ı selimi ifsat etmeye sebebiyet vermektedir. Çünkü peygamberlerin diliyle yapılan ilahi davet karşısında insan ya aklını kullanıp hakikati kabul etmekte ya da nefsani isteklerine uyararak hakikati reddetmektedir. Böylece Allah'ın insana vermiş olduğu akıl nime-ti, hakikati araştırma ve doğru-

yu bulma görevini yerine getirememektedir. Aslında insanlar, hak dini ve onun mesajlarını kabul etmeye uygun bir kabiliyet ve fıtratta yaratılmıştır. (Müslim, Kader, 22) Ancak nefsin kötü arzularına tabi olan kişiler iman yerine inkârı seçmekte, neticede şirk ve küfür karanlığında helak olup gitmektedir. Onların bu hâlleri ne kadar da tuhaf ve akıl ile hikmette aykırıdır.

Kur'an'ın bize haber verdiğine göre Allah'ın fıtratlarına koyduğu akl-ı selimi kullanmayıp heva ve heveslerinin peşinden koşanlar, düşünme yeteneğinden yoksun hayvanlardan daha aşağı bir dereceye inmektedir. (Furkan, 25/43-44) Çünkü nefsani arzularına uyan kim-

senin doğru düşünme ve sağlıklı karar verme yetisi zayıflamaktadır. Dürtülerin peşinden gitmek algıyı bozmakta, yanlış olanı güzel göstermekte ve geçici hazlara yönlendirmektedir. Aklın nurunu söndürmekte, kalbin basiretini (anlayışını) kör etmektedir. Bu durum ise kişiyi günahlara sürüklemekte, haram ve helal hassasiyetini zayıflatmaktadır. Ayrıca manevi duyarlılık azalıp nefsanî tatmin öncelik hâline geldiği için kötü ahlaki vasıflar maalesef güçlenmektedir.

İnsanların heva ve heveslerine tabi olması sadece kendisinin değil çevresinin ve kendisi dışındaki varlıkların da bozulmasına sebebiyet vermektedir. Çünkü bu varlıklar, akıl sahiplerinin etkisi altında bulunmaktadır. (Kurtubi, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 12/141) Nefsinin taleplerine uyan insan, kısa vadeli çıkarları için tabiatı tahrip etmekte, bilim ve teknolojiyi hakka ve insanlığa hizmet için değil çıkar ve ihtirasları için kullanmakta, doğal kaynakları sorumsuzca tüketmektedir. Nefsin sınırsız arzularına dayalı bu ilişki biçimi ve tüketim anlayışı, insanı ihtiyaçtan fazlasını istemeye ve tüketmeye yöneltmektedir. Nitekim israf, Müslüman'a abdest alırken dahi yasaklanmıştır. (İbn Mace, Taharet, 48)

Fertlerin nefsi arzularını öncelimesi, toplumu ve sosyal hayatı da ifsat etmektedir. Örneğin nefislerinin çağrısına kulak

veren insanların dünyada elde ettikleri zenginliği fakirlerle paylaşmayıp biriktirmesi, çeşitli sosyal problemleri doğurur. Zengin daha zengin, fakir ise daha fakir olur. Sosyal denge bozulur ve sınıf çatışmaları ortaya çıkar. Şehevi arzularının peşine takılıp gidenlerin işlediği zina ve benzeri gayrimeşru fiiller aile kurumunu zayıflatır, yuvaların dağılmasına sebep olur. Bu da toplumsal yapının temelden sarsılmasına neden olur. Her zaman “ben” diyen nefsin çağrısına uymak, iş ve ticaret ahlakını bozmakta, haksız ve haram kazancın yaygınlaşmasına sebebiyet vermektedir. Helal sınırların dışına çıkılmasına; rüşvet, faiz, hırsızlık, aldatma ve kul hakkı yeme gibi yollara başvurulmasına neden olmaktadır. Hakkanîyet ve adalet yerine kişisel çıkar ve bencilliğin tercih edilmesi, güçlülerin zayıfları ezmesine, sosyal hayatta kargaşaya, toplumsal hayatta ise fesda sebep olmaktadır.

Huzur, ilahi hükümlere bağlı yaşamaktan ve bunun neticesi olarak ortaya çıkan aklı selime uymaktan geçmektedir. Çünkü insanların arzu ve istekleri, birbiriyle çelişmekte ve her an değişmektedir. Sınırlı varlık oldukları için görüşleri ve hevesleri zamana ve mekâna göre farklılaşmaktadır. Dün doğru gördüğünü bugün yanlış görebilir; birinin hoşuna giden şey diğerkinin hoşuna git-

meyebilir. Buna karşılık ilahi hükümler, zamana ve mekâna göre değişmeyen, mutlak adaleti ve hikmeti esas alan ölçülerdir. İşte beşer, değişken ve çelişkili arzu ve düşüncelerine göre değil Allah'ın ölçülerine göre yaşadığında gerçek huzura ulaşır. Çünkü ilahi vahiy, insanı yaratan tarafından ortaya konmuş hükümlerdir. O'nun koyduğu her hükmün, emrettiği ve yasakladığı her şeyin insanlık için sayısız fayda ve hikmeti vardır.

Sonuç olarak ilahi mesajlar, insana hem dünyada hem de ahirette şeref ve onur kazandıracak yegâne hükümlerdir. İlâhi vahiy yerine heva ve arzuların esas alınması önce insanı ferdî olarak helake sürüklemekte ardından toplumları yıkılışa götürmektedir. Ayrıca yeryüzünün tabii dengesinin de çeşitli yönlerden bozulmasına sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla insanın fitri hâlini koruması ve ahiret saadeti ni kazanması, nefsin hevasından alıkoymaktan geçmektedir. Çünkü mücadele edip nefsi maddi ve manevi kirlerden temizlemek kurtuluşa ve ebedî saadete götürür. (Şems, 91/10) “Ey Allah'ım! Senin rahmetini umuyoruz, bizi göz açıp kapayıncaya kadar da olsa nefsimizle baş başa bırakma. Hâlimizi tümüyle düzelt. Senden başka ilah yoktur.” (Ebu Davud, Edeb, 110) ■

KALBİ DİRİ TUTAN BULUŞMA: CUMA

Dr. Halil KILIÇ

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ يَوْمُ
الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ وَفِيهِ أُدْخِلَ
الْجَنَّةَ وَفِيهِ أُخْرِجَ مِنْهَا وَلَا تَقُومُ
السَّاعَةُ إِلَّا فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ.

“Üzerine güneşin doğduğu en hayırlı gün cuma günüdür. Âdem o gün yaratılmış, o gün cennete konulmuş ve o gün cennetten çıkarılmıştır. Kıyamet de ancak cuma günü kopacaktır.”

(Müslim, Cum’a, 18)

Zaman, Yüce Allah’ın kuluna bahsettiği en kıymetli sermayedir. Bu sermayenin içinde bazı anlar vardır ki bizzat Yarıdan tarafından hususi bir bereketle müjdelenmiştir. İşte bu müstesna zaman dilimlerinin haftalık mihreri, müminlerin kalplerini bir araya getiren, ruhları tezkiye eden cuma günüdür.

Cuma, insanlığın varoluş serüveninin, kader planının ve ilahi rahmetin yeryüzündeki en somut aynasıdır. Haftalık bir muhasebe, toplumsal bir kenetlenme ve ümmet olma şuuru-
nun tazelendiği bir gündür. Altı günlük dünya telaşının ardından kalbin sükûna erdiği, ruhun Rahman’ın huzurunda nefes aldığı; müminin Rabbiyle ve kardeşleriyle yeniden bu-

luştığı mübarek bir zaman dilimidir.

Hadis-i şerif, cumanın faziletini insanlığın serüvenini şekillendiren dört büyük hakikat üzerinden anlatır: Hz. Âdem’in yaratılışı, cennete yerleştirilmesi, yeryüzüne gönderilişi ve kıyametin cuma günü kopacak olması. Adeta insanın ve insanlığın hikâyesi birkaç cümlede özetlenir. Nereden geldiğimizi, niçin yaşadığımızı ve sonunda nereye varacağımızı hatırlatır. Her cuma, bu büyük hakikatleri yeniden tefekkür etmemiz için önümüze açılan ilahi bir davet gibidir.

“Âdem o gün yaratılmıştır.”

Bu cümle, insanın nereden geldiğini hatırlatır. Bugün teknolojiyle kuşatılmış, hızın için-

de savrulan modern insanın en büyük problemlerinden biri de budur aslında: Kendi hakikatini unutmak. Ne için yaratıldığını, hangi emaneti taşıdığını ve hangi sorumlulukla yeryüzüne gönderildiğini gözden kaçırmak. Oysa cuma günü insana yeniden kendi özünü hatırlattır. Topraktan yaratıldığını, ancak ilahi bir nefha ile şerefendirildiğini; bedeninin yeryüzüne, ruhunun ise semaya ait olduğunu fısıldar.

“Âdem o gün cennete konulmuştur.”

Cennet, insanın ilk meskeni, asıl vatanıdır. Belki de bu yüzden insan dünyada hiçbir zaman tam anlamıyla doyamaz. Elde ettikleri çoğu zaman onu mutlu etmeye yetmez. Çünkü insan, ait olduğu yeri hatırlar.

Cuma günü, işte bu özlemi diri tutan bir hatırlatmadır. Mümin camiye doğru yürürken sadece namaza gitmiş olmaz; aynı zamanda ebedî saadet yurdu-na duyduğu hasreti de tazeler. Ezan sesleri arasında, saf düzeninde, hutbedeki nasihatlerde ve secdenin huzurunda cennetten bir esinti hisseder. Dünyanın gürültüsü arasında kaybolan insan, yeniden kendi merkezine döner.

“Ve o gün cennetten çıkarılmıştır.”

İlk bakışta hüznü veren bu ifade, aslında insanın en büyük derslerinden birini içinde taşır. Çünkü cennetten çıkış, yalnızca bir kaybediş değil aynı zamanda kulluk yolculuğunun başlangıcıdır. İnsan hata yapabilen bir varlık olarak yaratılmıştır. Ancak onu değerli kılan, hatasız olması değil hatasını fark edip Rabbine dönebilmesidir. Hz. Âdem’in kıssasında dikkatimizi çeken husus da budur. Bir hata vardır; fakat ardından samimi bir tövbe gelir. Bir sürçme vardır; ardından gözyaşıyla yapılan bir dönüş...

“Kıyamet de ancak cuma günü kopacaktır.”

Bu ifade, mümine dünyanın geçiciliğini hatırlatır. İnsan çoğu zaman içinde yaşadığı dünyanın kalıcı olduğunu zanneder; planlarını, hesaplarını ve beklentilerini buna göre kurar. Oysa bir gün bu dünya sona erecek, imtihan bitecek ve herkes Rabbinin huzurunda

hesap verecektir. Cuma günü, yaratılışı ve cenneti hatırlattığı kadar dünyanın fâniliğini ve ahiret gerçeğini de hatırlatır.

Belki de bu yüzden cuma günü, tövbenin en çok yakıştığı gündür. İnsan bu mübarek vakitte geçmiş haftanın muhasebesini yapar. Kırdığı gönülleri düşünür. İhmal ettiği sorumlulukları hatırlar. Rabbinin huzurunda durup yeniden kendine çekidüzen verir. Çünkü cuma, sadece bir toplanma günü değil aynı zamanda bir toplanma günüdür. Kur’an-ı Kerim’de müminlere yapılan çağırısı da bunu göstermektedir:

“Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah’ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın...”
(Cuma, 62/9)

Ayette dikkati çeken husus, alışverişin özellikle zikredilmesidir. Çünkü insanı Allah’tan uzaklaştıran şey çoğu zaman bitmek bilmeyen meşguliyetlerdir. Yapılacak işler, yetiştirilecek programlar, cevaplanacak mesajlar, ertelenemeyen toplantılar... Cuma ise bütün bunların arasına giren ilahi bir “dur” işaretidir. Bir saatliğine de olsa dünyanın merkezinden çekilip Allah’ın huzuruna geçebilme çağrısıdır.

Ne var ki çağımızın en büyük problemlerinden biri, bedenlen bulduğumuz yerde zihnen bulunamayışımızdır. Böylesine müstesna bir günde, böylesine önemli bir ibadet için ca-

miye gidiyoruz ama gündelik hayatın meşguliyetlerini dışarıda bırakamıyoruz. Safa giriyoruz ama zihnimiz hâlâ dünya telaşıyla meşgul. Kimi zaman hutbeden çok telefon ekranına odaklanıyor, dikkatimizi bildirimlere teslim ediyoruz. Oysa cuma, insanın dünyadan bir süreliğine uzaklaşıp kalbini Allah’a yöneltmesi için verilmiş eşsiz bir fırsattır. Cuma vakti, yalnızca telefonlarımızı değil bizi Rabbimizden alıkoyan bütün meşguliyetleri de susturabilme vaktidir.

Cuma namazını yalnızca haftalık bir görev olarak görmek eksik kalır. O, müminin kendisini yeniden inşa ettiği bir duraktır. Yaratılışını düşündüğü, cenneti hatırladığı, dünyanın fâniliğini tefekkür ettiği, hataları için istiğfar ettiği ve Rabbine yöneldiği müstesna bir zaman dilimidir. Bu bilinçle idrak edilen cuma, hayatın karmaşası içinde yönünü kaybetmeye başlayan insana istikametini yeniden gösteren bir pusulaya dönüşür. Her hafta tekrar edilen bir ibadetten öte kalbi diri tutan, ruhu besleyen ve mümini Rabbine yaklaştıran bir diriliş mektebi hâline gelir.

Yaratılışını hatırlayan, cennet özlemini diri tutan, dünyanın geçiciliğini unutmayan, kusurları için istiğfar eden ve kalbini Allah’a yöneltten kimse için cuma gerçekten mübarek olur. Cuması mübarek ve cuma ile bereketlenen kullardan olabilmek duasıyla... ■

HZ. PEYGAMBER'İN ÖRNEKLİĞİNDE MADDİ VE MANEVİ TEMİZLİK

Dr. Hüseyin ARI

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

İslam, insanı hem maddi hem de manevi kirlerden arındırmak için gönderilmiş bir dindir. Bu sebeple temizlik, dinimizin üzerinde en fazla durduğu konulardan biridir. Kulun ve insanın Rabbine en güzel şekilde yönelerek olgunlaşması, ancak temizlenme ve arınma bilinciyle mümkündür. İslami ilimler bağlamında maddi temizlik daha çok fıkıh ilminin, manevi temizlik ise tasavvuf ilminin konusu olmuştur. Kaynaklarımızda kalbin ve nefsin arındırılması için “tezkiye” ve “tasfiye” kavramları kullanılırken ibadetlerin sıhhati için gerekli olan maddi ve hükmi temizlik ise “taharet” kavramıyla ifade edilmiştir. Ancak bu ayrım, birbirinden bağımsız iki alanı değil aynı hakikatin farklı yönlerini göstermektedir.

Temizlik ve arınma bilincinin en güzel örneğini Allah Resulü (s.a.s.) ortaya koymuştur. O,

İslam'ın rahmet yüklü mesajlarının taşıyıcısı ve en mükemmel uygulayıcısı olarak kendisine vahyedilen, temizlikle ilgili bilgi ve hikmetleri en güzel şekilde özümsemiş ve insanlığa bununla ilgili evrensel ilke ve kuralları armağan etmiştir. O, sadece temizlik hükümlerini tebliğ eden bir peygamber değil temizliğin hayatın her alanına nasıl taşınacağını yaşayarak gösteren bir rehber olmuştur.

İlk inen vahiylerde kendisine ilk emredilen hususların içerisinde temizliğin “Elbise-ni tertemiz tut. Her türlü pislikten uzak dur.” (Müddessir, 74/4-5) rivayetiyle yer alması, Hz. Peygamber'in risalet görevinin başında maddi temizliğe önem vermesi ve manevi pisliklerden arınması konusunda Allah'ın terbiyesinden geçtiğini göstermektedir. Bu ayetler bir taraftan bedeninin ve elbisenin temiz tutulmasını emrederken diğer taraftan insa-

nın inancını, ahlakını ve kalbini her türlü manevi pisliklerden arındırmasını istemektedir. Risalet görevinin henüz başında verilen bu emirler, İslam'ın temizlik anlayışının sadece maddi temizlikle sınırlı olmadığını, insanın bütün varlığını kuşatan bir arınma çağrısı olduğunu göstermektedir. (Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5/494-495)

Allah Resulü'nü anlatan ve tanıtan siyer ve hadis kitaplarına bakıldığında onun hayatının, şirk gibi manevi pisliklerle mücadele ve temiz bir toplum inşa etme çabasıyla geçtiği söylenebilir. O, “Allah temizdir, temizliği sever.” (Tirmizi, “Edeb”, 41) buyurarak temizliğe büyük önem vermiş, beden bakımını ihmal etmemiş, elbisesinin temiz olmasına dikkat etmiş ve bunu fıtratın ve kulluğun bir gereği olarak değerlendirmiştir. “Namazın anahtarı temizliktir.” (Ebu Davud, “Salat”, 73)

hadisiyle de temizliğin özellikle namaz için vazgeçilmez bir şart olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü o, Allah'ın huzuruna çıkacak olan insanın hem bedeniyle hem de ruhuyla hazırlıklı olması gerektiğini; temizliğin sadece beden üzerindeki necasetlerin giderilmesi değil kulun Allah'ın huzuruna çıkmadan önce kendisinde bulunan hükmi kirlilik (hades) hâlini kaldırarak manevi olarak da hazırlanması anlamına geldiğini biliyordu.

Temizlikle iman arasında bağlantı kuran Hz. Peygamber bu bağlantının önemini anlatmak için "Temizlik imanın yarısıdır." (Müslim, "Taharet", 1) buyurmuştur. Zira pislik ve kirlilik imanla bağdaşmayan bir durumdur. Bunun için Hz. Peygamber, din olarak Müslümanlığı seçenlere kelime-i şehadet söylemelerini ve su ve sidr (sabun işlevi gören temizleyici bir bitki) ile boy (gusül) abdesti almalarını emretmiştir. (Ebu Davud, "Taharet", 129) Bu uygulama aynı zamanda imanla temizlik arasındaki tamamlayıcı ilişkiye de işaret etmektedir.

Hz. Peygamber temizlik konusundaki tutum ve davranışlarıyla da Müslümanlara örnek olmuştur. Onun temizlikle ilgili açıklama ve uygulamalarında ruh, beden, elbise ve çevre temizliğine dair yeterli derecede örnek bulunmaktadır. Camiye giderken ve toplum içine çıkarken en temiz elbiselerini giymesi, güzel koku sürünmesi ve cemaate katılacak olanlara, kokusuyla insanları rahatsız edecek yiyeceklerden ye-

memelerini önermesi, beden temizliği yapmayı ısrarla tavsiye etmesi temizlik konusundaki güzel örnek ve rehberliğini göstermektedir. Allah ve Resulü'nün bu emir ve tavsiyeleri doğrultusunda temizlik, Müslümanların hayatına dinî yönüde bulunan bir kültür ve gelenek olarak yerleşmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) benzetmeler yaparak ibadetle-

**Hz. Peygamber
(s.a.s.)
temizliği
sadece bedene,
sadece kalbe
ya da sadece
ibadetlere ait
bir konu olarak
görmemiştir.
Aynı zamanda
kalbini
kibirden,
hasetten
ve kinden
arındırılmış, dili
yalandan uzak,
niyeti ihlasla
dolu bir kul
olmuştur.**

rin günah kirlerini temizleyici özelliğine dikkat çekmiştir. Bir kişinin evinin önünden akan nehirde her gün beş defa yıkanması hâlinde üzerinde kir kalmayacağını ifade ettikten sonra beş vakit namazın da günahları böyle temizlediğini söylemesi (Buhari, "Mevakit", 6), maddi ve manevi temizliğin nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir. Su, beden üzerindeki kiri giderirken, ibadetler de kalpte biriken günah kirlerini silmektedir. Bir başka hadislerinde Allah Resulü, abdestin günah kirlerini temizlediğini daha açık bir şekilde şöyle ifade etmiştir: "Müslüman bir kul abdest alır ve yüzünü yıkarsa gözleriyle bakarak işlediği her günah su ile veya suyun son damlasıyla yüzünden akar gider. Ellerini yıkadığında elleriyle tutarak işlediği her günah su ile veya suyun son damlasıyla ellerinden akar gider. Ayaklarını yıkadığında ise ayaklarıyla yürüyerek işlediği her günah su ile veya suyun son damlasıyla ayaklarından akar gider. Nihayetinde o kul, günahlarından tamamen arınmış ve tertemiz olmuş olarak (abdestten) çıkar." (Müslim, "Taharet", 32)

Hz. Peygamber (s.a.s.) beden ve elbise temizliğine önem verdiği kadar, belki de daha fazla, kişinin gönül dünyasının temizliği üzerinde durmuştur. Çünkü insanın Allah katındaki değeri yalnızca dış görünüşüyle ölçülmez. Gönül temizliği olmaksızın beden temizliğinin eksik kalacağı açıktır. Bir insan sürekli abdest alabilir, temiz elbiseler giyebilir, yaşadığı ortamı tertemiz tutabilir;

fakat kalbinde haset, kibir, kin ve riya taşıyorsa gerçek anlamda arınmış sayılamaz. Nitekim Allah Teâlâ, gerçek manada kurtuluşa erenlerin, kendisini şirk, küfür, nifak ve Allah’a isyan içeren diğer günahlardan arındırmış kişiler olacağını haber vermiştir. (A’lâ, 87/14) Bu sebeple Allah Resulü (s.a.s.) ümmetini sürekli olarak insanın gönül dünyasını kirleten günahlara karşı uyarmıştır. Zira asıl tehlikeli ve kalıcı olan kir, sabun ve suyla çıkmayan, insanın ebedî hayatını tehdit eden manevi kirlerdir. Bunların başında haset, kibir, yalan, gıybet ve riya (gösteriş) gelir. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.), bu manevi hastalıkların insan ruhunda bıraktığı tahribata ısrarla dikkat çekmiştir.

Özellikle haset konusunda yaptığı uyarılar son derece çarpıcıdır. Hasedin iyilikleri ateşin odunu tükettiği gibi tükettiğini ifade ederek (Ebu Davud, “Edeb”, 44) bu duygunun insanın manevi sermayesini nasıl yok ettiğini göstermiştir. Hasetle kirlenmiş bir kalp, Allah’ın takdirine rıza gösteremez, huzur bulamaz. Maddi kirler bedene zarar verirken haset gibi manevi kirler kulun o zamana kadar işlediği bütün salih amel-leri yok eder. Benzer şekilde kibir de kalbi karartan en tehlikeli hastalıklardan biridir. Kibir, kendini başkalarından üstün görmek ve hakkı çiğneme-ktir. Allah Resulü’nün “Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse cennete giremez.” (Müslim, “İman”, 147) uyarısı, manevi temizliğin neden bu kadar önemli olduğunu ortaya koy-

maktadır. Kalbinde kibir lekesi taşıyan bir insan dıştan ne kadar kusursuz görünürse görün-sün, manevi anlamda çok büyük kusurlara sahiptir. Şeytanı Allah’ın rahmetinden uzaklaş-tıran şeyin kibir olduğu düşün-ül-duğünde bu hastalığın in-san ruhunda bıraktığı tahribat daha iyi anlaşılır.

Bunun yanında dilin temizliği de Hz. Peygamber’in üzerinde hassasiyetle durduğu konular arasındadır. Yalan, gıybet ve if-tira sadece insanlar arasındaki güveni zedelemey; aynı zamanda insanın kalbini de kirletir. Nitekim günah işlendiğinde kalpte siyah bir nokta-nın oluştuğunu, tövbe edildiğinde ise bu lekenin silindiğini haber vermesi (Tirmizi, “Tefsiru’l-Kur’an”, 83), manevi kirlenmenin insan ruhunda meydana getirdiği değişimi gözler önüne sermektedir. Böylece temizlik, sadece beden değil kalbin de sürekli bakımını gerektiren bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hz. Peygamber’in (s.a.s.) hayatına bütüncül olarak bakıldığında ortaya çıkan tablo son derece dikkat çekicidir. O, temizliği sadece bedene, sadece kalbe ya da sadece ibadetlere ait bir konu olarak görmemiştir. Nitekim o, misvak kullanan, temiz ve düzenli giyinen, çevresine rahatsızlık vermeyen, yaşadığı ortamı temiz tutan bir insan olduğu gibi aynı zamanda kalbini kibir, hasetten ve kinden arındırmış, dili yalandan uzak, niyeti ihlasla dolu bir kul olmuştur. İşte onun sünnetinde maddi ve manevi

temizlik birbirini tamamlayan iki unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple Hz. Peygamber’in örnekliğinde ruh ve beden, madde ve mana tam bir denge içerisinde ele alınmış ve her birinin hakkı tastamam verilmiştir. Kalp temizliğinden söz edip beden temizliğini ihmal etmek ne kadar yanlışsa kalbi günahlardan arındırma gayreti içerisinde olmaktan beden temizliğiyle yetinmek de o kadar yanlıştır. Nitekim Hz. Peygamber’in (s.a.s.) öğrettiği denge, insanın hem bedenini hem de ruhunu aynı anda temiz tutması hedefiyle doğru orantılıdır.

Sonuç olarak Hz. Peygamber’in sünnetinde temizlik; beden, elbisenin ve çevrenin temiz tutulmasından başlayıp kalbin şirkten, kibir, haset, riya ve diğer manevi hastalıklardan arındırılmasına kadar uzanan kapsamlı bir kulluk bilincidir. Bu sebeple gerçek temizlik, suyla beden, kirlendikten kurtulurken tövbe, ibadet ve güzel ahlakla ruhun da günah ve kusurlardan arındırılmasını gerektirir. Günümüzde Müslümanların bireysel ve toplumsal hayatlarında ihtiyaç duyduğu huzur, güven ve ahlaki diriliş ancak Allah Resulü’nün (s.a.s.) öğrettiği bu dengeyi yeniden ihya etmekle mümkün olacaktır. Zira onun örnekliğinde temiz beden, temiz çevre ve temiz kalp birbirini tamamlayan unsurlar olup kulu dünya ve ahiret saadetine ulaştıran en önemli vasıtalar-dan biridir. ■

KUDÜS'ÜN GÖKYÜZÜNE AÇILAN ZARİF EŞİKLERİ

MESCİD-İ AKSA'NIN KEMERLERİ-I

Şehre hangi yönden yaklaşılsa yaklaşılınsın, çoğu zaman ilk göze çarpan Kubbetü's-Sahra'nın altın kubbesidir. Ufukta bir işaret gibi yükselen bu kubbe, yalnızca mimari bir yapı değil yüzyılların inançlarını, hatıralarını ve sembollerini taşıyan güçlü bir hafıza mekânıdır.

Kubbetü's-Sahra'nın bulunduğu alan ilk bakışta düzenli bir bütün izlenimi verse de dikkatle incelendiğinde bilinçli bir çeşitliliğin üzerine kurulduğu görülür. Merdivenler, kapılar ve kemerler kusursuz bir simetri oluşturmaz; buna rağmen bütün yollar ve bakışlar merkeze, yani mukaddes kayanın bulunduğu noktaya yönelir. Bu yönüyle Harem-i şerif yalnızca geniş bir avlu değil ziyaretçiyi adım adım merkeze hazırlayan sembolik bir mimari düzen olarak da okunabilir.

Merdivenler manevi yükselişi, kemerler kutsal alana geçişi, küçük kubbeler ise Hz. Peygamber'in miraç yolculuğunu ve ilahi huzura rücu edişini hatırlatan anlam katmanları taşır. Böylece mimari eserler yalnızca bir mekânı oluşturmaz; ziyaretçileri Kudüs'ün tarihî ve manevi atmosferine de davet eder.

Bu nedenle Kubbetü's-Sahra'yı çevreleyen mimari unsurlar, yalnızca işlevsel yapılar değil kutsala yönelişi görünür kılan sembolik işaretlerdir. Kubbetü's-Sahra'nın ve çevresindekilerin etkisi de yalnızca mimariden değil farklı çağların inançlarını, umutlarını ve hatıralarını aynı mekânda buluşturmasından kaynaklanır.

Mescid-i Aksa'nın kemerleri, Emevilerden Osmanlılara uzanan müşterek hafızanın taşıyıcılarıdır. Her bir sütun ve her bir kemer, Müslümanların bu kutsal mekâna duydukları saygının ve yüzyılları aşan ortak emeğin sessiz şahididir.

Kubbetü's-Sahra, Harem-i şerif içerisinde öylesine güçlü bir merkezdir ki onu çevreleyen kemerler de mabedin ihtişamını tamamlayan unsurlar hâline gelmiştir. Bu yapılar yalnızca birer geçiş noktası değil aynı zamanda Kudüs'ün tarihî ve manevi dokusunu görünür kılan mimari işaretlerdir.

Kubbetü's-Sahra'yı çevreleyen bu zarif yapılar, ziyaretçiyi yalnızca bir avludan diğerine taşımaz; aynı zamanda onu Kudüs'ün derin tarihine, manevi atmosferine ve medeniyet birikimine de yaklaştırır. Bu sebeple Harem-i şerif'in kemerleri, taş ve mermerden örülmüş mimari eserler olmanın ötesinde zamanın içinden günümüze ulaşan anlam köprüleri olarak varlığını sürdürmektedir.

Harem-i şerifin iki avlusu arasındaki fiziki ve estetik geçişi belirleyen bu yapılar, yüksek platformu kuşatarak Kubbetü's-Sahra'ya görkemli bir çerçeve kazandırır ve mabedin merkezî konumunu daha görünür hâle getirir.

Kubbetü's-Sahra avlusunun çevresinde yükselen sekiz kemer (gelecek ay yayımlanacak olan yazının ikinci kısmında diğer kemerlerin tanıtımı yapılacaktır), kaynaklarda "Kanâtîr" olarak anılır. İki yanında büyük taş payeler, ortalarında mermer sütunlar ve bunları birbirine bağlayan sivri kemerlerden oluşan bu yapılar, aşağıdaki

avludan Kubbetü's-Sahra platformuna geçişi sağlar. Doğu tarafında bir, batıda iki, kuzeyde üç ve güneyde iki olmak üzere toplam sekiz kemer bulunmaktadır.

Bu merdivenlerin konumlarının tam olarak nasıl tespit edildiğini bugün bilemiyoruz zira bunlar ne Kubbetü's-Sahra'yla ne de Mescid-i Aksa'yla aynı eksendedir. Tasarımları da sütunlarla desteklenen üç ya da dört kemerden oluşan kemer altlarıyla örtülü olmaları itibarıyla Orta Çağ ve İslam mimarisindeki özgün tasarımlardır. Bu mimari düzenleme, Antik Roma dönemindeki zafer taklarından veya şehir kapılarından ilham alınarak oluşturulmuştur.

Bu kemerler tek bir dönemin ürünü değildir. Emevi, Abbasi, Fatımi, Memlûk ve Osmanlı dönemlerinde inşa edilmiş, yenilenmiş veya restore edilmişlerdir. Bu yönleriyle Harem-i Şerifin asırlara yayılan müşterek hafızasını yansıtır. Simetrik olmamaları bir eksiklik değil farklı dönemlerin mimari müdahalelerinin ortaya çıkardığı tarihî bir zenginliktir.

Doğu Kemer

Doğu Kemer, Zeytin Dağı'na bakan konumu ve sade görünümüyle öne çıkar. Gösterişli bezemelerden uzak yapısı, ona diğer kemerlerden farklı bir karakter kazandırır. Zeytin Dağı'na bakan bu kemer, Kubbetü's-Sahra avlusunun doğu cephesindeki tek kemerdir. Emeviler döneminde inşa edilen yapı, daha sonraki dönemde Abbasiler tarafından onararak korunmuştur. Gösterişli süslemelerden uzak mimariyle dikkat çeken Doğu Kemer, Mescid-i Aksa sahasındaki kemerlerin en genişidir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) isra gecesinde Kubbetü's-Sahra alanına bu noktadan adım attığına inanılmaktadır.

Batı Kemer

Taharet Kapısı'nın (Babü'l-Mat-hara) karşısında yer alan Batı Kemer, Harem-i Şerif'e batı tarafından gelen ziyaretçilerin Kubbetü's-Sahra avlusuna ulaşmak için en sık kullandıkları güzergâhtır.

“DİJİTAL GNOSİS”: MODERN TEKNOLOJİ KADİM SAPMALAR MI CANLANDIRIYOR?

Doç. Dr. Muhammet YEŞİLYURT

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Giriş: Eski bir hayal, yeni bir arayüz

İnsanlık tarihi, aynı zamanda sınırlılıklarımızla imtihan olduğumuz bir dünyanın tarihidir. Doğduğumuz andan itibaren sahip olduğumuz biyolojik kısıtlılıklar; yaşlanma, hastalık ve nihayetinde kaçınılmaz bir son olan ölüm, insan ruhunda her daim bir “yurtsuzluk” hissi uyandırmıştır: Bu dünyada ama bu dünyaya ait olmama duygusu... Bu duygu, milattan sonra ikinci yüzyılda Akdeniz Havzası’nda yankılanan “Gnostisizm” öğretilerinde en radikal karşılığını bulmuştu. Gnostikler için bu dünya, kusurlu bir yaratıcının (Demiurgos) inşa ettiği karanlık bir zindan, fiziksel beden ise ruhu tutsak eden, etten ve kemikten bir prangaydı. Onlara göre kurtuluş, bedensel eylemlerde değil sadece seçilmişlere sunulan gizli bir bilgide, yani “Gnosis”te saklıydı. (Şinasi Gündüz, “Gnostik Antropoloji”, *EKEV Akademi Dergisi*, Sayı:14, 2003, 1-13)

Aradan geçen iki bin yılın ardından, antik dünyanın tozlu parşömenlerinde kalan “bedeni küçümseme” ve “bilgiyle tanrılaşma” tutkusunu, bugün Silikon Vadisi’nin steril laboratuvarlarında, süper bilgisayarların işlemci hızlarında ve transhümanist manifestolarında âdeta yeniden canlanıyor. Modern teknoloji, bizlere sadece daha hızlı iletişim veya daha konforlu bir yaşam vadetmiyor; bize kadim bir sapmanın dijital bir sürümünü sunuyor: Dijital Gnosis.

Günümüzde zihnini bir bilgisayara yükleyerek “siber (sanal) ölümsüzlüğe” ulaşmayı hayal eden bir yazılımcı ile bedenini “kötülüklerin kaynağı” görüp ondan kurtulmak isteyen antik bir gnostik (Harun Işık, “Gnostisizmin Genel Teolojik Arka Planı ve Tarihsel Gelişimi”, *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, Malatya 2012, s. 38) arasındaki benzerlik, basit bir tesadüften çok daha derindir. Her iki akım da insan fıtratının ve biyolojik varlığının “yetersiz (!)” olduğunu iddia etmekte ve kurtuluşu fiziksel olanın tamamen reddedilmesinde aramaktadır. “Et” olanın yerine “kod” olanın, “ruh”un yerine “veri”nin geçtiği bu yeni inanç sisteminde, teknoloji artık bir araç olmaktan çıkıp modern insanın yeni eskatolojik umuduna dönüşmüştür.

Peki, laboratuvar önlükleri giymiş bu yeni gnostikler, bize gerçekten bir gelecek mi vadediyor yoksa “eşref-i mahlukat” olan insanın ruh ve beden bütünlüğünü parçalayarak ruhu da dijital bir veri tabanına hapseden kadim bir yanılgıyı mı cilalıyorlar?

Bedenin aşagılanması: “Et alanı”ndan “donanım”a

Dinler tarihi, insanın bedeniyle kurduğu gerilimli ilişkisinin kayıt defteri gibidir. Milattan sonra ikinci yüzyılda, Akdeniz Havzası’nda yankılanan gnostik öğretiler; maddeyi karanlığın, kötülüğün ve hapsolmuşluğun mekânı olarak tanımlıyordu. Gnostiklere göre fiziksel beden, “ruh kıvılcımını” hakikatten uzaklaştıran, etten ve kemikten bir zindandı. Aradan geçen yaklaşık iki bin yılın sonunda, bugün Silikon Vadisi’nin laboratuvarlarından yükselen ses, bu kadim sapmanın dijital bir yankısından ibarettir: Beden, artık sadece güncellenmesi gereken, verimsiz ve hantal bir donanımdır!

Transhümanist literatürde sıkça rastladığımız, biyolojik beden için kullanılan “meat space” (et alanı) veya “wetware” (ıslak donanım) gibi terimler, aslında modern birer aşagılama ifadeleridir. Kadim Gnostikler, bedeni “ruh için bir mezar” (soma sema) olarak görürken (Mehmet Alici, “Nag Hammadi Literatüründe Gnostik Kozmogoni”, *Milel ve Nihal*, cilt 7, sayı 3, 2010, s. 147); günümüzün teknolojik Gnostikleri de onu bir “yazılım kısıtı” olarak kodlamaktadır. Onlara göre insan zihni, ancak biyolojik bedenin yaşlanma, hastalanma ve

nihayetinde ölme prangasından kurtulduğunda gerçek potansiyeline, yani “dijital kurtuluş” erecektir.

Buradaki teolojik tehlike, bedeninin bir “emanet” veya “ilahî bir tasarım” (ahsen-i takvim) olmaktan çıkarılıp üzerinde istenildiği gibi modifikasyon yapılabilecek bir “eşyaya” indirgenmesidir. Yüce dinimiz İslam inancına göre beden, insanın kendi malı değil bilakis ona Yaradan tarafından verilmiş bir emanettir ve bu nedenle de onun korunması gerekir. Oysa “Dijital Gnostik” anlayış, bedeni “hatalı bir mühendislik ürünü” olarak görür. Ray Kurzweil gibi teknoloji fütüristlerinin “ölümü teknik bir sorun” olarak tanımlaması (“Ray Kurzweil: Singularity, Superintelligence and Immortality, Lex Fridman Podcast #321”, <https://www.youtube.com/watch?v=ykY69ISpDdo>, Erişim Tarihi: 28.02.2026), aslında yaradılışın sınırlarına (fıtrata) karşı bir isyan bayrağıdır.

Bu noktada sormamız gereken soru şudur: Gnostiklerin maddeyi, kötü tanrı diye niteledikleri Demiurgos’un bir eseri sayarak reddetmesi ile modern insanın biyolojik sınırlarını teknolojiyle aşmak (!) veya parçalamak istemesi arasında ne fark vardır? Her iki yaklaşım da “olanı” yetersiz bulmakta ve kurtuluşu, ilahî olandan kopmuş, sadece bilgiye (veriye) dayalı mekanik bir cennette aramaktadır. Ancak unutulmalıdır ki acıyı hissetmeyen, yaşlanmayan ve ölmeyen bir “donanım”, insanı insan yapan en temel duygu olan “merhamet” ve “acziyet” duygularından da mahrum kalacaktır.

Dijital eskatoloji: tekillik (singularity) ve modern cennet vaadi

Geleneksel dinî düşüncede “son”, bir yok oluş değil aksine hakikat perdelerinin açıldığı bir başlangıçtır. Dinler tarihi boyunca insanlık, bu dünyadaki kısıtlılığın sona ereceği, mutlak adaletin tecelli edeceği ve ebedî bir refah ve mutluluğun hüküm süreceği o mükemmellik çağını beklemiştir. Bugün ise bu köklü beklenti, Silikon Vadisi’nin seküler eskatolojisinde “tekillik” (singularity) kavramıyla yeniden formüle ediliyor. Tekillik, yapay zekânın insan zekâsını aşacağı ve biyolojik hayatın teknolojiyle kalıcı olarak birleşeceği o kaçınılmaz “an”ı simgeliyor. (Muhammet Yeşilyurt, “Yapay Zekâda Saklı Olan Eskatoloji ve Kurtuluş: Teknolojik Tekillik”, *Yapay Zekâ ve İslâm*, ed. Mehmet Bulgen, İstanbul, 2025, s.413-414) Bu, aslında teknolojik bir “kıyamet” ve hemen ardından vadedilen bir “dijital diriliş” senaryosudur.

Transhümanist düşünürlerin “zihin yükleme” dediği süreç, kadim cennet tasvirlerinin mekanik bir taklidi. Eğer zihnimiz bir bulut tabanlı sunucuya kursesizce aktarılabilirse hastalık, yaşlılık ve ölümün olmadığı bir “dijital beka” mümkün olacaktır. Bu senaryoda bulut sunucuları, yeni gökyüzü; algoritmalar ise bu cennetin işleyişini sağlayan yeni “melekler katı” gibidir. Ancak bu dijital cennet vaadi, başta İslam olmak üzere pek çok dinde vadedilen cennetten temel bir noktada ayrılır: “Ahla-ki liyakat”

Geleneksel inanç sistemlerinde cennet, bir ödül ve ahlaki bir tekâmülün sonucudur; yani oraya “hak ederek” girilir. Dijital

Gnosis'te ise kurtuluşun anahtarı "iman" veya "salih amel" değil sadece "teknolojik imkân" ve "bilgi"dir. Bu, kurtuluşun elitist ve seçkin bir kast sisteminde dönüşmesi anlamına gelecektir. Gnostiklerin, "Sadece özel bilgiye sahip olanlar kurtulacaktır." iddiası; bugün, "Sadece bu teknolojiyi satın alabilenler ölümsüzleşecektir." şeklindeki vahşi bir piyasa teolojisine evrilmiştir.

Dahası, bu "dijital cennet" tasavvuru, insanın en temel ontolojik gerçeği olan "sonluluk" bilinci yok saymaktadır. İslam tefekküründe ölümü hatırlamak (rabıta-i mevt), insanı kibre düşmekten koruyan ve onu ahlaki dengeye oturtan bir pusuladır. Tekillik vaadi ise ölümü bir "hata" olarak kodlayarak insanı da kendi tanrılığını ilan etmeye davet etmektedir. Kendi oluşturduğu dijital evrende ebedî kalacağını sanan modern insan, aslında Gnostiklerin düştüğü hatayı tekrarlamakta; yaratılmış olduğunu unutup yaratıcılığı kendi teknik gücüne münhasır kılmaktadır.

Sonuç: sahih inanç ile dijital serap arasında insan

Bugün Elon Musk'ın "Neuralink" projesiyle insan beynini bilgisayara bağlama girişimi veya Metaverse ile vad edilen "bedensizleştirilmiş" yeni evren tasavvurları, basit birer mühendislik harikası değildir. Bunlar, milattan sonra ikinci yüzyılda Valentinus'un veya Marcion'un fısıldadığı o eski Gnostik rüyanın, günümüzün kod dilleriyle yeniden yazılmasıdır. İnsanlık, tarihsel döngüsünde, bir kez daha "bedenin sınırlarından kaçarak tanrılaşma" vaadiyle imtihan edil-

mektedir. Ancak bu Dijital Gnosis, beraberinde derin bir ontolojik krizi getirmektedir.

Dinler tarihinin bize öğrettiği en sarsıcı gerçek şudur: İnsan, kendi icat ettiği araca (teknoloji-

”

Dijital Gnosis'te teolojik tehlike, bedenin bir "emanet" veya "ilahi bir tasarım" (ahsen-i takvim) olmaktan çıkarılıp üzerinde istenildiği gibi modifikasyon yapılabilecek bir "eşyaya" indirgenmesidir. Yüce dinimiz İslam inancına göre beden, insanın kendi malı değil bilakis ona Yaradan tarafından verilmiş bir emanettir ve bu nedenle de onun korunması gerekir.

ye) kutsallık attettiği her an, aslında kendi hakikatine yabancılaşmaya başlar. Eğer insanın "eşref-i mahlukat" (yaratılmışların en şerefli) oluşu, sadece bilgi işlem kapasitesine indirgenirse bu, yeni dünyada merhametin, fedakârlığın vesaire duyguların hiçbir fonksiyonu kalmayacaktır. Zira bu erdemler, ancak ölümlü, aciz ve sınırları olan "biyolojik" bir varlığın kalbinde neşvünema bulabilir. Dijital bir buluta yüklenmiş bir "zekânın" huşu içinde secde edebilmesi, sadece bir simülasyondan ibarettir.

Netice itibarıyla modern teknoloji, bize kadim bir sapmayı "mükemmel gelecek" diye pazarlamaktadır. Gnostisizmin maddeyi hor gören, seçkin ve kopuk dünyası, bugün Silikon Vadisi'nin laboratuvarlarında "Post-Human" (İnsan Sonrası) adıyla parlatılmaktadır. Bir Müslüman perspektifiyle bakıldığında, asıl kurtuluşun, bedeni bir zindan olarak görüp ondan kaçmaktan geçmediği; aksine bedeni, ruhu ve zihni bir bütün olarak kabul edip "emanet" bilinciyle fitrata uygun yaşamaktan geçtiği aşikârdır.

Teknoloji, hayatımızı kolaylaştıran bir araç ve "hadim" (hizmetçi) olduğu sürece meşrudur. Ancak ne zaman ki bize ölümsüzlük ve tanrılık vadeden bir "ilah" rolüne soyunur, işte o zaman insanlığın kadim serüvenindeki en büyük "dijital sapma" ve "ahlaki çöküş" başlamış demektir. Belki de modern insanın en büyük cihadı, ekranların parlaltısı arkasında saklanan bu yeni gnostik karanlığı fark edip kendi fitri ışığına sahip çıkmak olacaktır. Vesselam... ■

HUZURA AÇILAN KAPI: HUŞU

Allah'ın sonsuz kudreti karşısında insan, kendi acziyetini idrak eden sınırlı bir varlıktır. Kulun, Rabbinin kendisini her an görüp gözettiğini ve evrendeki her hadisenin O'nun izniyle gerçekleştiğini düşünmesi, Yaradanına karşı derin bir saygı ve tazim duymasını sağlar. Dinî terminolojide huşu olarak ifade edilen bu hâl, kulun Hakk'ın huzurunda kendi nefsinin geri plana iterek O'na hürmetle boyun eğmesi ve ilahi emirlere tam bir teslimiyetle itaat etmesidir. Hasan-ı Basri huşuyu "kalp için gerekli olan daimî bir korku hâli" olarak tanımlarken bu hissin Allah'ın azametini müşahade etmekten doğduğunu ve kulu edep dairesinde tuttuğunu belirtir. Benzer şekilde Cüneyd-i Bağdadi, huşunun kalbin Allah'a karşı derin bir mahviyet ve tevazu içinde bulunması olduğunu ifade ederek kulun dünyevi arzulardan geçip tamamen Rabbiyle meşgul olduğu sükûnet hâline işaret eder.

Huşu, öncelikle kalbin mutmanın olması ve huzurla Allah'a yönelmesiyle başlar. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), "Allah sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz, ancak kalplerinize ve amellerinize bakar." (Müslim, Birr, 34) buyurarak huşunun asıl merkezinin kalp olduğunu vurgulamıştır. Efendimizin dualarında yer alan "Allah'ım, huşu

duymayan kalpten, doymayan nefisten, fayda vermeyen ilimden ve kabul olunmayan duadan sana sığınırım." (Müslim, Zikir, 73) niyazı da bu hakikati teyit eder. Kur'an-ı Kerim'de ise huşunun kalpteki yansımaları, Allah anıldığında ve ayetler okunduğunda kalplerin ürpermesi (Hadid, 57/16), yüreklerin titremesi (Enfal, 8/2) ve nihayetinde bedeninin zikirle yumuşayıp sükûnet bulması (Zümer, 39/23) şeklinde tasvir edilir. Huşu sahibi bir mümin, Allah'ı daima murakabe ettiği için nefsin arzularına ve şeytanın hilelerine karşı dirençlidir. Kalpte huşunun yerleşmesi, oraya ilahi bir tecellinin yansımasıdır. Zira Resulullah (s.a.s.), "Allahu Teala mahlukatından bir şeye tecelli edince o şey kendisine boyun eğdi." (Nesai, Küsuf, 16) buyurarak gerçek teslimiyetin kaynağını belirtmiştir.

Huşu, kalpte filizlenmekle birlikte tesiri tüm bedene yayılan kuşatıcı bir hâldir. Huşunun kökleri kalpte, dalları ise azalardadır. Kalpteki bu derin alçakgönüllülük hâli organlara yansıdığı anda müminin konuşmasından yürüyüşüne kadar tüm hareketleri Allah'ın rızasına ve vakarın sükûnetine uygun bir mahiyet kazanır. Dış görünüşteki edep içteki huşunun bir nişanesi olup iç dünyada bu hâl bulunmadan sergilenen bir gösteri, samimiyetten uzak bir riyaya dö-

nüşür. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), rükû esnasındaki hâlini tasvir ederken kulağının, gözünün, iliklerinin, kemiklerinin ve sinirlerinin bütünüyle Allah'a karşı huşu içinde olduğunu ifade ederek bu bütüncül teslimiyete işaret etmiştir. (Tirmizi, Deavat, 32) Bu teslimiyet bazen de gösterişsiz elbiselerle ifade edilen bir tevazu hâlidir. Nitekim Efendimiz, "Rabbimize alçak gönüllüce ve için için dua edin." (Araf, 7/55) ilahi emri gereğince yağmur duasına çıktığında en mütevazı kıyafetleriyle Rabbi karşısındaki acziyetini sergilemiştir. (Tirmizi, Cuma, 43)

Huşunun tesisi için kulun iradi bir çaba sarf etmesi, kalbi günahlardan arındırarak bu duyguya hazır hâle getirmesi esastır. Gözü haramdan, dili yalandan ve giybetten uzak tutmak, organları ilahi rıza doğrultusunda kullanmak huşuyu besleyen temel unsurlardır. Ebu Süleyman ed-Darani'nin "Her şeyin bir süsü vardır, doğruluğun süsü ise huşudur." sözünde olduğu gibi huşu iman ve doğruluğun bir gereğidir. Bu hâlin artması ise Allah'ı daha yakından tanımak ve Kur'an-ı Kerim ile hemhâl olmakla mümkündür. Zira ilim sahiplerinin Kur'an okunduğunda ağlayarak secdeye kapandıkları ve bu ilahi kelamın onların huşusunu artırdığı ayetle sabittir. (İsra, 17/109) Mevlana bu hâli, yanan

bir mumun erirken etrafını aydınlatmasına benzeterek huşu ile dökülen gözyaşlarının gönül evini nurlandıracağını ifade eder (*Mesnevi*, 6. Defter, 1583).

Bununla birlikte insan, doğası gereği hayatın değişen şartları ve dünyevi meşgaleler karşısında her an aynı yoğunlukta bir huşu hâlini muhafaza edemeyebilir. Sahabeden Hanzala el-Üseyyidi'nin, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yanındaki o derin manevi hâli evine döndüğünde sürdürememesi üzerine düştüğü endişeye karşılık Efendimiz; sürekli o hâlde kalınması durumunda meleklerin onlarla selamlaşacağını belirterek "Ya Hanzala! Bazen öyle, bazen böyle..." (Müslim, Tevbe, 12) buyurmuş ve bu insani durumun normal olduğunu ifade etmiştir. Sahabiler, Resulullah'ın (s.a.s.) huzurunda âdeta baş-

larında bir kuş varmışçasına bir sükûnetle huşuyu yaşarken (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/279), bu hâlin zirvesi özellikle namazlarda tecelli eder. Kur'an-ı Kerim, "Müminler gerçekten kurtuluşa ermişlerdir. Onlar ki, namazlarında huşu içindedirler." (Müminun, 23/1-2) buyurarak ebedî kurtuluşun bu derin manevi boyun eğmeyle mümkün olduğunu müjdelemektedir.

Öte yandan huşu, ilahi hakikatlerin tecellisiyle kalbin ürperip adeta erimesi hâlidir. Namazsa bu manevi derinliğin yaşanabileceği en kıymetli fırsat anıdır. Güzel bir ezan nidasıyla başlayan bu süreç, namazın huzur içinde eda edilmesiyle perçinlenir ve mümini namaz süresince dünyevi bağlardan koparır. Peygamber Efendimizin (s.a.s.) namazların ikişer ikişer kılınacağını, her iki rekâtta teşehhüt

okunacağını ve bu esnada huşu içinde yakararak boyun bükülmesi gerektiğini ifade eden sözleri (Tirmizi, Salat, 166), namazda sergilenen bu teslimiyetin kulu hatalarından arındıracağına işaret eder. Ancak kul, her zaman bu manevi yoğunluğu koruyamaz; zira şeytan, ezan ve kamet esnasında uzaklaşsa da namaz başladığında geri dönerek kişinin kalbine vesvese verir. Efendimiz bu durumu, şeytanın insana dünyevi meseleleri hatırlatarak onu ibadetten uzaklaştırdığını, hatta kaç rekât kıldığını unutturacak kadar zihnini bulandırdığını anlatmış ve böyle bir durumda sehiv secdesi yapılmasını tavsiye etmiştir (Buhari, Bed'ü'l-halk, 11).

Şeytanın bu vesveselerine karşı namazda daha uyanık ve dikkatli olunması elzemdır. Mümin, Allah'ın huzurunda olduğu bilinciyle gönlünü O'ndan başka her şeye kapatmalı, hatta namazda huşunun bir gereği olarak çevresinde olup bitenleri fark etmeyecek kadar ibadetine yoğunlaşmalıdır. Huşu, sadece dış dünyadan kopmak değil aynı zamanda gafletten arınarak tam bir uyanıklık hâli içinde olmaktır. "Beni anmak için namaz kıl!" (Taha, 20/14) ayeti, namazın temel gayesinin Allah'ı zikretmek olduğunu vurgularken gafletle kılınan bir namazda huşudan söz edilemeyeceğini hatırlatır. Zünnun-ı Mısıri'nin belirttiği gibi arif olan kimsenin her an Hakk'a daha çok yakınlaştığı için huşusu da günden güne artar. Neticede, huşu içerisinde kılınan her namaz, kulun Allah'a yaklaşması yolundaki en sağlam vesile hâline gelir. ■

Akçakoca Döngelli Köyü Camii İmam-Hatibi

Nahit AÇIKSÖZ:

“Yaz Kur’an kursları, çocuklarımızın camiyle ve mukaddes kitabımızla doğrudan bağ kurduğu, hayat boyu taşınacak manevi kimliğin geliştirildiği en özel zamanlardan. Bu kurslar, çocukların zihnini ve ruhunu Kur’an-ı Kerim’in rehberliğiyle dinlendirmek için kaçırılmayacak muazzam bir fırsattır.”

Söyleşi: Mahir KILINÇ

Din hizmetinizin yanı sıra çocuklara, gençlere ve cemaatinize yönelik sanattan spora pek çok faaliyetlerinizle tanınıyorsunuz. Bu faaliyetlerinizden kısaca bahsedebilir misiniz?

Çocukların, gençlerin ve cemaatimizin hem ruhlarına hem de zihinlerine dokunabilmek adına çok yönlü faaliyetler dizisi geliştirmeye çalışıyorum. Camideki Kur’an-ı Kerim ve dinî bilgiler derslerimizin yanı sıra değerler eğitimini etkileşimli bir hâle getirmek adına çocuklarla huzurevi ve mezarlık ziyaretleri gerçekleştiriyoruz. Değerler eğitimi kapsamında kimi zaman Nasrettin Hoca kostümünü giyerek kimi zaman Hacivat Karagöz gölge oyunu ve hayvan figürlü vantrilok kuklalar aracılığıyla çocukların dünyasına girmeye

çalışıyorum. Özellikle de genç nesillere estetik bir bakış açısı kazandırmak için ahşap yakma/dağlama sanatı ve taş boyama atölyelerinin yanı sıra tasavvuf musikisi çalışmaları kapsamında da bendir, org ve ney dersleri veriyorum. Bu sayede hem öğrencilerimizle gece konserleri düzenliyor hem de meslektaşlarımıza yönelik makam ve tasavvuf musikisi eğitimleri gerçekleştirmiş oluyoruz.

Ayrıca çocuklara ve gençlere yönelik tekvando, futbol, voleybol, badminton, satranç, geleneksel dokuztaş oyunları, bisiklet turları ve eski sokak oyunları ile spor faaliyetleri; ata tohumu ve fidan dikimiyle de doğa bilincine yönelik faaliyetler gerçekleştiriyoruz. Sosyal sorumluluk bilinciyle de Yeşilay iş birliğiyle bağımlılıkla mücade-

le saatleri ve trafik polisi buluşmaları organize ediyor, cemaatimizle huzurevlerindeki yaşlılarımızı yemekli buluşmalarda bir araya getirip onlara Kur’an ve tasavvuf musikisi dinletileri sunuyoruz.

Sanat ve sporla olan münasebetiniz bir din görevlisi olarak din hizmetinizde ne gibi yararlar sağladı ve mesleğinize yönelik katkıları neler oldu?

Sanat ve sporla olan bu uğraşlarım benim din hizmetini caminin dışına da çok rahat bir şekilde taşımamı sağlıyor. Mesela “10 Enstrüman, 10 Ses, 10 Müzik” konseptiyle okullarda, kamplarda ve KYK yurtlarında düzenlediğim dinletiler ile su terapisi seansları, gençlere ulaşabilmemde önemli bir işleve sahip oluyor. Çünkü bunlar ol-

masa sadece camide sınırlı sayıdaki insana hitap eden bir imam olarak vazifemi yerine getirecektim. Ancak tüm bu sanatsal ve sportif faaliyetler, toplumun her kesimine hitap edebilme fırsatı sunuyor. Bu durum da bizim daha çok insana ulaşabilmemizin ve onların gönüllerine girebilmemizin yollarını açıyor.

Diyanet İşleri Başkanlığının her yıl yaz tatilinde düzenlediği yaz Kur'an kursları, Türkiye'de kitlesel din eğitiminin en güçlü ve en yaygın ayağını oluşturuyor hiç kuşkusuz. Siz de özellikle yaz Kur'an kurslarında çocukların sıkılmadan, eğlenerek öğrenmesini sağlıyorsunuz. Çocukların unutamayacakları bir yaz kursu anısı edinmelerine yönelik neler yapıyorsunuz?

Yaz Kur'an kursları, çocuklarımızın camiyle ve mukaddes kitabımızla doğrudan bağ kurduğu, hayat boyu taşıyacak manevi kimliğin geliştirildiği en özel zamanlardan. Bu kurslar, okul yoğunluğunun ve sınav stresinin geride kaldığı yaz aylarında, çocukların zihnini ve ruhunu Kur'an-ı Kerim'in rehberliğiyle dinlendirmek için kaçırılmayacak muazzam bir fırsattır. Tam da bu yüzden, yaz dönemini sadece bir tatil olarak değil evlatlarımızın dünyasını ve ahiretini güzelleştirecek bir manevi yatırım fırsatı olarak görüyoruz. Ben de çocukların bu büyük fırsatı neşeye kucaklaması için eğitimi tamamen interaktif hâle getiriyorum. On farklı enstrümanın nağmeleriyle, hayvan

sesi taklitleriyle ve su terapisiyle caminin havasını neşelendirirken ahşap yakma atölyeleri, tekvando ve eski sokak oyunları ile çocukların enerjisini maneviyatla harmanlıyorum. Böylece yaz kursu, çocuk için sadece bir ders dönemi değil bizzat ürettiği, eğlendiği, akranlarıyla kaynaşıp yaşlıların duasını aldığı ve finalde gece konseriyle taçlanan unutulmaz bir manevi yaşam keşfine dönüşüyor.

Din hizmetinizin yanı sıra gerçekleştirmiş olduğunuz bu faaliyetler hem çocuklar hem gençler hem cami cemaatiniz tarafından nasıl karşılanıyor ve faaliyetlerinize yönelik ne gibi dönüşler alıyorsunuz?

Gerçekleştirdiğimiz bu çok yönlü faaliyetler, hem çocuklarımızda hem de ailelerinde tarihi imkânsız bir memnuniyet ve heyecan dalgası yaratıyor. Evlatlarının her sabah camiye koşarak büyük bir hevesle gittiğini gören anne babalardan ise muazzam geri dönüşler alıyoruz. Aileler, çocuklarının hem Kur'an-ı Kerim ahlakını kuşanıp manen güçlendiğini hem de teknoloji bağımlılığından uzaklaşarak sosyal, saygılı ve vizyoner birer bireye dönüştüğünü bizzat gözlemliyorlar. Velilerimiz, çocuklarının yaşlılarla buluşup empati geliştirmesinden ve dönem sonundaki muhteşem gece konserinde sahnede devleşmesinden gurur duyduklarını ifade ederek bizlere teşekkürlerini iletiyorlar. Kısacası bu hareketlilik, camimizi mahallenin kalbi hâline getirirken arkamızda dualar eden, çocuklarını bize güvenle teslim eden mutlu bir aile topluluğu bırakıyor.

Sizin gibi din hizmetinde bulunan ve insanların hayatına dokunmaya yönelik çalışmalar yapmak isteyen görevlilerimize edinmiş olduğunuz tecrübelerden yola çıkarak neler söylemek istersiniz?

Din hizmetinde bulunan kimse-ler olarak evvela Allah'ı, Kur'an'ı ve dini en güzel şekilde öğretmeli; insanlara faydalı olma dert ve gayretini kimseyi etiketlemeden, yargılamadan ve kalıplara sıkıştırmadan samimiyetle durmaksızın sürdürmeliyiz. Yüce dinimizi ve değerlerimizi anlatmayı sadece camiye gelenlerle sınırlı tutmadan caminin dışına da taşımamızdır. Her insanın gönlüne bir şekilde ulaşabilmenin yollarını aramalıyız. Her insana Allah'ın bir emaneti gözüyle bakarak sevgiyi ve merhameti kuşanıp rehberlik ettiğimizde, geriye dönüp baktığımızda sadece takdir edilen bir meslek hayatı değil arkamızda dualar eden birilerini ve inşallah Allah'ın rızasını kazanmış bir ömrü de yakalamış olacağız. ■

Öz Geçmiş

Nahit Açıksöz, 1969'da Zonguldak Merkez Karapınar köyünde doğdu. İlkokul ve İmam Hatip Lisesini Zonguldak'ta okudu. Eskişehir Anadolu Üniversitesi İlahiyat Ön Lisans ve Sosyal Bilimler mezunu olan Açıksöz, 1989'dan beri Diyanet İşleri Başkanlığında imam-hatip olarak vazife yapıyor. Din hizmetinin yanı sıra Akçakoca Halk Eğitim Merkezinde ney, musiki, ahşap yakma el sanatları ve çizim atölyelerinde usta öğretici olarak da görev yapan Nahit Açıksöz, hâlen Akçakoca Müftülüğüne bağlı Döngelli Köyü Camii'nde imam hatiplik görevini sürdürmektedir.

ÇEVİRİM DIŞI KALMAK MÜMKÜN MÜ?

|| Ali Osman ÖZDEMİR

**“bagimli_ama_farkinda_de-
gil şimdi oturum açtı.”**

Bundan 20 yıl önce, bilgisayar başında oturduğunuzu düşünün. Ekranda anlık mesajlaşma uygulamasının penceresi açık. Ara sıra ekranın sağ alt köşesinde, arkadaşlarımızın oturum açtığını gösteren bir kutucuk beliriyor.

O zamanlar dijital dünyada çevrim içi olmak bu uyarı ile başlardı. Çevrim içi olmak, büyük kasa, beyaz bir bilgisayardan internete bağlanıp sohbet uygulamasına girmekti. O yıllarda avcumuza sığan siyah ekranlar hayatın merkezinde değildi.

**1- “bagimli_ama_farkinda_de-
gil şu anda Barış Manço–
Halil İbrahim Sofrası dinliyor”**

“Sene 1980...” diye başlar ya büyüklerimiz, işte yaklaşık kırk yıl önce, birilerine gönderdiğimiz mektuplar günler hatta haftalar sonra ulaşırdı. Telefonlar günümüzde olduğu gibi yaygın değildi. Yalnızca evlerde kullanılan sabit telefonlar vardı.

7/24 süren bir haber akışı yoktu, onun yerine akan bir ırmak vardı. İnsan bir ırmağın kenarında suyun akışını seyreder, kendisiyle baş başa kalır, tefekkür ederdi. Dijital bir ağın parçası değildi kimse. Çevrim dışı kalabiliyordu insanlar ki o dönemde çevrim dışı kalmak, insanlardan uzaklaşıp kendinle ve Rabbinle baş başa kalmaktı.

**2- “bagimli_ama_farkinda_de-
gil yazıyor...”**

2000’li yılların başına gelindiğinde bir kırılma yaşanmaya başladı. İnternet yaygınlaşıyor, cep telefonları hızla çoğalıyordu. Evde bilgisayar başına geçmek, internet kafeye gitmek gerekiyordu. Telefonlar henüz akıllı değildi, tabletler çocukların oyun arkadaşı ilan edilmemişti.

Değişimin ayak sesleri duyuluyor olsa da bu dönemde insanlar hâlâ günlerce hatta haftalarca dijital dünyadan uzak kalabiliyordu. Üstelik bu durum ne sosyal bir eksiklik ne de bir problem olarak görülüyor-

du. İnsanlar, biri gerçek, diğeri dijital olmak üzere iki yaşam arasında hayatını sürdürmeye başlamıştı ama yine de gerçek yaşam ağır basmıştı. Sorun şu ki iki yaşam arasındaki duvarlar günden güne kısılıyordu. İnsanlar arasında ise yüksek duvarlar inşa ediliyordu.

**3- “bagimli_ama_farkinda_de-
gil size bir ileti gönderdi”**

Bugün ise mesele tamamen farklı bir boyuta ulaştı. İnsanın çevresiyle kurduğu ilişki yeni

bir çehreye büründü ve ekranlar üzerinden yeniden tanımlandı. Eğitimden sağlığa, sosyal yaşamdan kamu hizmetlerine kadar neredeyse tüm yaşam dijitalleşti. Son 20 yılda internet kullanımı eskisine göre 5 kat hatta daha fazla arttı. Dünya üzerindeki her 10 insandan yaklaşık 7'si internet ve sosyal medya kullanıyor. Akıllı telefonlar insanın âdeta uzvu hâline geldi. Sosyal medya yalnızca bir paylaşım alanı değil yeni bir kimlik kartı artık.

Tüm bu değişimlerle birlikte günümüzde çevrim içi olmanın artık bir tercih değil de zorunluluk hâline geldiğini söylemek mümkün. Sabah gözümüzü telefonun alarmı ile açıyoruz. Akıllı saatimizin titreşimi var tabii bir de. Kaç saat uyumuşuz, uyku kalitemiz neymiş ona bakıyoruz. Sonra bildirimlerimize, maillerimize, kaçınıcı dünya savaşı çıkmış diye, kim hangi mekâna gidip paylaşım yapmış diye sosyal medya hesaplarımıza bakıyoruz.

Sonra arabaya ya da otobüse biniyoruz. Her gün gittiğimiz yolları bile navigasyondan takip ediyoruz. Otobüste ekranlardaki reklamları izliyoruz, arabadaki ekranlardan radyo frekansı seçiyoruz. Kulaklarımızda kulaklıklar, kolumuzda akıllı saat, gözlerimizde akıllı gözlükler, elimizde telefon... Giyilebilir cihazlar, yapay zekâ asistanları ve hatta beyin-bilgisayar arayüzleri... Üstelik sadece bunlar da değil artık iş hayatımız, eğitim süreçlerimiz ve sosyal ilişkilerimiz

dahi ekranlar üzerinden ilerliyor. Ders videoları çevrim içi platformlarda paylaşıyor, iş yazışmaları türlü anlık mesajlaşma uygulamalarında yürüyor. Sosyal medya platformlarında sürüp giden arkadaşlıklardan bahsetmeye bile gerek yok.

Böyle bir düzende eski çevrim içi mesajlaşma uygulamalarında olduğu gibi ara sıra, vakit buldukça “oturum açmak” elbette yeterli gelmiyor. Artık insanların sürekli ulaşılabilir olması bekleniyor. Bir mesajı geç görmek, bir elektronik postayı kaçırmak ya da gruplardaki konuşmalardan geri kalmak, sanki sorumluluklarını ihmal etmek gibi algılanabiliyor. Ayrıca, zihinlerimizde dönüp duran ve bizi dürtten bir şeyler kaçırmaya hissi de bizi sürekli çevrim içi kalmaya itiyor.

Mesele yalnızca çevrim içi ya da bağımlı olmaktan çıktı ve ekranlardaki haber akışının sürekli içinde kalmaya dönüştü. Üstelik uzun süredir böyle...

4- “bagimli_ama_farkinda_degil web kamerasını açmak istiyor”

Geleceğe baktığımızda, bugün yaşadıklarımızın sadece bir başlangıç olduğunu görmek zor değil. Filmlerde ve kitaplarda karşımıza, sıkça distopik hikâyeler çıkıyor. Özellikle de yapay zekâ ile ilgili hikâyeler... Distopik öngörülere göre, ilerleyen süreçte yapay zekâ sistemleri sürekli bildirimler gönderen, kararlarımızı yönlendiren bir yapıya dönüşebilir. Hatta öyle bir noktaya gelinebilir ki yapay zekâ seni annenden, eşinden, çocuklarından daha iyi tanımaya başlayabilir. Dolayısıyla yapay zekânın ardındaki büyük

teknoloji şirketleri insan davranışlarını şekillendiren görünmez güçler hâline gelebilir. Yapay dünyanın insanları, yaşamlarını teknolojiye emanet etmiş olabilirler.

Endişe verici bir başka senaryo ise gerçek deneyimler yerine dijital sahnelerde var olmakla ilgilidir. İnsanlar zamanla neyin sahici, neyin kurgu olduğunu ayırt etmekte zorlanabilir. Gerçek varlık ile dijital düzlemdeki varlık arasındaki çizgi giderek belirsizleşiyor. Simülasyon kavramının yaşanan bir gerçeklik olduğunu düşünenlerin sayısı artıyor. Gerçek ise gün geçtikçe bulanıklaşıyor.

Böyle bir gelecekte asıl soru şudur: Dijital dünyadaki sahnemizde bize verilen senaryodaki sözleri tekrarlamaktan nasıl kurtulacağız?

5- “bagimli_ama_farkinda_degil size bir titreşim gönderdi”

Bu noktada bahsetmek istediğim bir kavram var: Ludizm. 19. yüzyılın ilk yarısında İngiltere’de tekstil işçileri, işlerini ellerinden alan mekanik dokuma makinelerine karşı eylemler düzenlediler. Rivayete göre Ludd adında biri, bir iş yerine girerek içeride bulunan bütün dokuma makinelerini kırar. Onun isminden ortaya çıkan kavram Ludizm (teknoloji ile insanın ilişkisini anlatan bu tecrübe) yapay zekâ çağında eleştirel bir şekilde yeniden okunmalıdır. Tarihten çıkarılacak ders ise makine kırıcı protestonun yeni teknolojinin gelişimini durduramadığıdır. Yapay zekâ çağında dönüşümler, perifer direnişlere rağmen çoğunlukla yoluna devam eder.

Bu durumda mesele, teknolojiyle aramıza ciddi bir mesafe koymak değildir; ona ne kadar teslim olduğumuzu gözden geçirmemiz gerektiğidir. İhtiyacımız olan tek şey, dengeli, bilinçli ve sürdürülebilir bir ilişki kurmak. Teknolojiyi hayatımızdan tamamen çıkarmak yerine gerçekten faydalı, hayırlı ve bilinçli bir şekilde kullanmayı öğrenmek.

6- “Bu kullanıcıya titreşim gönderemezsiniz”

Gün boyu çeşitli cihazların ekranları arasında gidip gelen zihnimiz artık daha da yorulmaya başladı. Biz bildirim seslerinin ve güncel kalma çabasının içinde kaybolduk. Yorgunluğumuzun kaynağının bile farkında değiliz çoğu zaman. İşimiz, evdeki sorumluluklarımız ya da sosyal hayatımızdan ziyade çevrim dışı kalamadığımız için yoruluyoruz.

Tam da bu noktada, çevrim dışı kalmak bir ihtiyaç hâline geliyor. Bizler insanız ve zihniniz harekete, canlılığa olduğu kadar durmaya, sessiz kalmaya, kendi içine odaklanmaya da ihtiyaç duyuyor. Ne var ki bugünün koşullarında bir sessizlik bulmak ve bu sessizliğin içinde kaybolmak hiç de kolay değil. Artık böyle molalar, akışın içinde sürüklenmeye alışmış olan bünyelerimizde bir huzura değil tedirginliğe neden oluyor. Oysa dikkatimizi yeniden toplamak, kendimizle, diğer insanlarla ve Rabbimizle yeniden temas kurmak için böyle molalara ihtiyacımız var.

Modern yaşamın neredeyse her katmanının dijital ağlarla örüldüğünü düşündüğümüzde çevrim dışı kalmanın çok

da mümkün olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Hayatımızın içine bu kadar sızan platformlardan tamamen kopmayı ummak çok da gerçekçi ve sürdürülebilir bir yaklaşım değil elbette. Birkaç saatliğine telefonunu kapatmak ya da varlığını zı sosyal ağlardan çekmek kısa süreli bir çözüm olsa da yaşamımızın bağlı olduğu sistem bu ağlar üzerinden işlediği için daha uygulanabilir çözümlere ihtiyacımız var.

7 “bagimli_ama_farkinda_degil sizi hayata davet ediyor”

Teoride meselenin özünden bahsettiğimize göre şimdi de pratikten bahsedelim. Bu dengeyi nasıl kurabiliriz?

Teknolojiden, çevrim içi dünyadan hiç alışık olmadığınız şekilde birkaç gün hatta sadece tek bir gün bile tamamen kopmak, gerçekçi bir tutum olmayabilir. Ancak küçük kopuşlar, atmakta çok da zorlanmayacağımız küçük adımlar ciddi bir fark yaratabilir.

Bir akşam yemeğini telefonsuz geçirmek örneğin... Ailemizle, arkadaşlarımızla ya da tek başımıza yediğimiz bir yemek, bu yemeği çevrim içi olmadan, bir şeyler izlemeden, akışı takip etmeden yemek, küçük ama sağlıklı bir adım olabilir.

Sonra gün içinde, kısa süreliğine de olsa bildirimleri kapatmak... Bir süredir kitap okuyamadığınızı tahmin ediyorum. Herkesten duyduğum, kısa içeriklere ve sürekli kaydırmaya alışmış olan zihnimizin yaşadığı dikkat eksikliği problemi sağ olsun... Kısa bir süre de olsa bildirimleri kapatmak, dikkatimizi sayfalar

”

Mesele, teknolojiyle aramıza ciddi bir mesafe koymak değildir; ona ne kadar teslim olduğumuzu gözden geçirmemiz gerektiğidir. İhtiyacımız olan tek şey, dengeli, bilinçli ve sürdürülebilir bir ilişki kurmak. Teknolojiyi hayatımızdan tamamen çıkarmak yerine gerçekten faydalı, hayırlı ve bilinçli bir şekilde kullanmayı öğrenmek.

alıp çevrim içi dünyaya çeken bu ses ve ışıkları susturmak ve okuduğumuz kitabın içine girmek için kendimize biraz zaman vermek de güzel bir adım olacaktır. Zaten bir süre sonra hikâye bizi saracak ve bildirimleri açmayı unuttuğumuzu sevinçle fark edeceğiz.

Sonra bir yürüyüş mesela... Kulaklık dahi takmadığınız, başı, sonu, süresi belli bir açık hava yürüyüşü. Bu yürüyüşe bahsettiğim şekilde çıkarsanız belki de her gün yanından geçip gittiğiniz pek çok ayrıntıyı fark edecek, yaprakların hışırtısını dinleyecek, hiç dikkatini zı çekmeyen kuş seslerini duyacaksınız.

Tüm bu küçük eylemler başlangıçta zor gelecektir. Elimiz telefona gidip gidip gelecek, “Neler kaçırıyorum?” düşüncesi bizi için için rahatsız edecektir. Fakat bu küçük kopuşlar bizi yavaş yavaş “iyileştirecek”. Dikkat dağınıklığımızın azaldığını, düşüncelerimizin yavaşladığını, çevrim dışı dünyayla ve tabiatla hemhâl olduğumuzu fark edeceğiz. Hem de aldığımız uygulaması zor, radikal kararlarla değil...

Gün içine serpiştirdiğimiz küçük, bilinçli mesafelerle.

Evet; tüm bağları koparmak mümkün değil. Zaten bunu istemiyoruz da! Yapmamız gereken, hayatımızla teknoloji arasında kurulan o bağın içinde kendimize küçük alanlar açmak.

İstedığımız özgürlük, işte o alanlarda saklı.

“bagimli_ama_farkinda_degil (çevrim dışı)” ■

ZUHRUF SURESİ

Doç. Dr. Faruk GÖRGÜLÜ

Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Zuhruf suresi, Kur'an-ı Kerim'deki tertipte kırk üçüncü, iniş sırasına göre ise altmış üçüncü suredir. Toplam 89 ayetten oluşan sure, Hâ Mîm harfleriyle başlayan yedi surenin dördüncüsüdür. Mekke döneminin ikinci yarısında, Şûra suresinden sonra nazil olmuştur. Sure, adını 35. ayette geçen ve "altın yaldız, mücevher, süs eşyası ve dünya hayatının aldatıcı nimetleri" anlamlarına gelen "zuhruf" kelimesinden almaktadır. (İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunis: Dâru't-Tûnisiyye, 1984, 25/157; Bekir Topaloğlu, "Zuhruf Sûresi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44/504) İlgili ayette dünya hayatının süs ve ziynetinin geçiciliği vurgulanarak asıl ahiret mutluluğunun takva sahipleri için olduğu ifade edilir.

Surede genel olarak tevhid, nübüvvet, vahiy ve ahiret inancı gibi İslam'ın temel esasları ele alınır. Kur'an'ın ilahi kaynaklı bir mucize olduğu vurgulanarak Hz. Muhammed'in (s.a.s.) hak peygamber olduğu ve tebliğ ettiği dinin hakikat olduğu ortaya konulur. Buna karşılık müşriklerin şirk temelli inançları, batıl kabulleri ve tu-

tarsızlıkları eleştirilerek bu anlayışların temelsizliği çeşitli delillerle ortaya konulur. Surede ayrıca Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa'nın tevhid mücadelesinden örnekler verilir; geçmiş kavimlerin peygamberlere karşı tutumları ve bunun sonucu olarak uğradıkları helak hatırlatılır. Dünya hayatının geçici ve aldatıcı niteliği ile ahiretin kalıcı nimetleri karşılaştırılarak insanların hakikate yönelmeleri teşvik edilir. (İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 25/158)

Sure, Hâ Mîm harfleriyle başlayarak Kur'an'ın ilahi kaynaklı bir vahiy olduğunu, insanların düşünüp anlamaları için Arapça olarak indirildiğini ve Allah katında yüce bir değere sahip bulunduğunu vurgular. (Zuhruf, 43/1-4) Ardından inkârcıların vahye karşı olumsuz tutumlarına dikkat çekilir; geçmiş kavimlerin peygamberlerini yalnadıkları, alaya aldıkları ve bu sebeple ilahi azaba uğradıkları hatırlatılarak Mekke müşrikleri uyarılır. (Zuhruf, 43/5-8)

Devamında Allah'ın varlığı, birliği ve kudreti kâinattaki yaratılış delilleri üzerinden

ortaya konulur. Yeryüzünün insan hayatına elverişli kılınması, yağmurun indirilmesi, canlıların çift yaratılması ve ulaşım vasıtalarının insanın hizmetine sunulması gibi nimetler hatırlatılarak her şeyin yegâne yaratıcısının Allah olduğu vurgulanır. (Zuhruf, 43/9-14) Buna rağmen müşriklerin, Allah'ın yaratıcı olarak kabul etmekle birlikte O'na ortak koşmaları, melekleri Allah'ın kızları olarak kabul etmeleri ve bu batıl inançları atalarından devraldıkları gelenekle meşrulaştırmaları eleştirilir. Ayrıca geçmiş kavimlerin de benzer şekilde atalarına bağlı kalarak peygamberleri yalanladıkları ve bunun sonucunda helake uğradıkları bildirilir. Bu bağlamda Hz. İbrahim'in iman mücadelesine değinilerek onun putperestliği reddeden ve tevhid inancını sonraki nesillere miras bırakan örnek bir şahsiyet olduğu belirtilir. (Zuhruf, 43/15-28)

Surenin devamında müşriklerinin Kur'an'ı inkâr ederek onu "büyü" olarak nitelendirdikleri ve vahyin toplumda nüfuz sahibi ve varlıklı bir kişiye indirilmesi gerektiğini ileri sürdükleri bildirilir. Buna karşılık rızık ve servetin dağılımının Allah'ın iradesi ve kudretiyle belirlendiği, dünya nimetlerinin geçici olduğu, ahiretinse takva sahiplerine mahsus olduğu ifade edilir.

Devamında Allah'ın mesajını görmezden gelenlerin şeytanın etkisine açık hâle gelece-

ği ifade edilerek Hz. Peygamber'in görevinin yalnızca vahyedilen hakikati tebliğ etmek olduğu belirtilir. Manevi açıdan sağır olanlara sözünü işittiremeyeceği, körlere ve hakikatten sapanlara gerçeği gösteremeyeceği bildirilir. Buna karşılık Kur'an'ın hem kendisi hem de müminler için bir öğüt ve şeref vesilesi olduğu vurgulanır. (Zuhruf, 43/36-44) Daha sonra Hz. Musa ile Firavun arasındaki mücadeleye yer verilerek Firavun'un servet ve iktidarına güvenerek hakikati reddettiği, sonunda ise taraftarlarıyla birlikte helake uğratıldığı anlatılır. Bu kıssa üzerinden inkârcıların akıbetine dikkat çekilir. Ardından Hz. İsa hakkında ileri sürülen yanlış iddialar reddedilerek onun Allah'ın kulu ve peygamberi olduğu ifade edilir. (Zuhruf, 43/46-59)

Son bölümde kıyamet ve ahiret hayatına dair tasvirlerle yer verilir. Bu bağlamda kıyametin ansızın kopacağı ve insanların bu büyük güne hazırlıklı olmaları gerektiği hatırlatılır. Hz. İsa'nın tevhid çağrısına kısaca değinilir ve onun hakkında yanlış inançlara sapanlara elem verici bir azap uygulanacağı bildirilir. (Zuhruf, 43/61-67) Ardından Allah'ın ayetlerine iman edip O'nun emirlerine teslim olanların kıyamet günü korku ve üzüntüden emin olacakları, eşleriyle birlikte cennete kabul edilecekleri ve orada gönüllerinin arzu ettiği her türlü nimete erişerek ebedî bir mutluluk içinde kalacakla-

rı haber verilir. (Zuhruf, 43/68-73) Buna karşılık inkârcıların ebedî olarak cehennemde kalacakları, bunun bir haksızlık olmayıp dünyadaki tercih ve inkârlarının günaha batıp kalmalarının doğal sonucu olduğu ifade edilir. Şiddetli azap sebebiyle yok olma taleplerinin ise karşılık bulmayacağı özellikle vurgulanır. Bu bölümde ayrıca insanların gizli ve açık bütün davranışlarının Allah tarafından bilindiği ve melekler tarafından kaydedildiği hatırlatılarak ilahi adaletin eksiksiz biçimde tecelli edeceği ortaya konulur. (Zuhruf, 43/74-80)

Surenin son bölümünde başta temas edilen tevhid inancına yeniden vurgu yapılır. Allah'ın göklerin, yerin ve ikisi arasındaki her şeyin mutlak hâkimi olduğu, kıyametin kopma vakitini yalnız O'nun bildiği ifade edilir. Ayrıca inkârcıların Allah'ı bırakıp kendilerine dua ettikleri varlıkların hiçbir şekilde şefaet yetkisine sahip olmadığı bildirilir. Böylece putların ve kendilerine ilahlık yakıştırılan varlıkların etkisizliği ortaya konularak batıl inançlar reddedilir. (Zuhruf, 43/81-87) Surenin son iki ayetinde ise müşriklerin tüm inkâr ve dirençlerine rağmen Allah'ın onların tutumlarından haberdar olduğu belirtilir ve Hz. Peygamber'e şimdilik onlardan yüz çevirmesi ve selamet dilemesi emretilir. Böylece sure, tevhid, vahiy ve ahiret temalarını yeniden pekiştirerek sona erer. (Zuhruf, 43/88-89) ■

DİJİTAL DÜNYADA DİNÎ OTORİTE: HAKİKAT MI GÖRÜNÜRLÜK MÜ?

Bir zamanlar bilim kurgu filmlerinin konusu olan birçok yenilik, bugün gündelik hayatın sıradan bir parçası hâline geldi. Özellikle iletişim teknolojilerinde yaşanan dönüşüm, öğrenme ve bilgiye ulaşma yöntemlerimizi köklü biçimde değiştirdi. Bu değişimin en belirgin hissedildiği alanlardan biri de dinî bilgiye ulaşma biçimimizdir. Dinî bir meseleyi öğrenmek isteyen biri eskiden mahallenin imamına gider, bir âlimin kapısını çalar ya da güvenilir bir eserin sayfalarını karıştırırdı. Bugün ise aynı sorunun cevabı çoğu zaman birkaç saniye içinde ekranda belirliyor. Üstelik bu cevabı kimin verdiğini, nasıl karşımıza çıktığını ve hangi ölçütlerle göre öne çıkarıldığını çoğu zaman bilmiyoruz. Dijital çağ, bilgiye ulaşmayı tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar kolaylaştırdı fakat hangi bilginin sahil, hangi sesin güvenilir ve hangi otoritenin gerçekten yetkin olduğunu ayırt etmek her zamankinden daha karmaşık hâle geldi.

İslam medeniyetinde talebeler yıllarca âlimlerin rahle-i tedrisinde yetişir; ilimle birlikte usulü, edebi ve temsil sorumluluğunu öğrenirdi. Bir kişinin din adına söz söyleyebilmesi; bilgi sahibi olmasının yanı sıra ilmî ehliyetinin hocaları tarafından tasdik edilmesine ve toplum nezdinde güven kazanmasına bağlıydı. Bu nedenle dinî otorite, bireysel bir iddiadan ziyade ilim, ehliyet ve güven üzerine inşa edilirdi.

Peki, geçmişte âlimlerin rahle-i tedrisinde şekillenen bu otorite bugün nerede duruyor? Türkiye’de dinî bilginin kurumsal temsilinin merkezinde Diyanet İşleri Başkanlığı yer alıyor. Din hizmetlerinin yürütülmesi ve toplumun dinî konularda sahil bilgiye erişiminin sağlanmasında önemli bir görev üstlenen Başkanlık, bireysel yorumların doğurabileceği aşırılıklara karşı da bir denge işlevi görmektedir. Ancak dijital çağ bu kurumsal yapının yanına yeni ve denetimsiz bir alan daha ekledi: sosyal medya. Artık herhangi biri, herhangi bir platformda, herhangi bir konuda dinî içerik üretebiliyor.

Tarihin her döneminde dinî bilgi, hem kurumlar hem de ilim ehli kimseler aracılığıyla topluma ulaştı. Dijital çağ bu ilişkinin ölçeğini ve dinamiklerini kökten değiştirdi. Daha önce sınırlı çevrelere ulaşan yorumlar,

bugün sosyal medya platformları sayesinde milyonlarca kişiye erişebiliyor. Dijital ortam kurumlar ile bireylerin ürettiği dinî içerikleri aynı görünürlük alanında buluşturuyor. (Akgül, M., “Dijitalleşme ve Din”, *Din ve Hayat*: İstanbul Müftülüğü Dergisi, 2019, 39, s. 55-56) İlmî otorite ile algoritmik görünürlük böylece doğrudan karşı karşıya geliyor. Dijitalleşme, dinî otoriteyi ortadan kaldırmadı fakat neyin ve kimin görünür olacağını belirleyen şartları kökten sarstı. Pekî dijital dünyada bir içeriği görünür kılan şey ilmî ehliyet mi yoksa algoritmaların tercihleri mi?

Algoritmalar neyi öne çıkarıyor?

Bir sosyal medya uygulamasını açtığımızda karşımıza çıkan içerikleri çoğu zaman kendi tercihlerimizle seçtiğimizi düşünürüz. Oysa hangi videoyu izleyeceğimiz, hangi paylaşımı göreceğimiz ve hangi ismin daha fazla görünür olacağı çoğunlukla platformların öneri sistemleri tarafından belirlenir. Sosyal medya algoritmaları, görünürlüğü büyük ölçüde etkileşim oranları üzerinden belirler; ilmî derinlik, kaynak değeri ve sahlilik her zaman aynı ölçüde görünürlük kazanmaz. Beğeni, paylaşım, yorum ve izlenme süresi bir içeriğin daha geniş kitlelere ulaşmasını belirleyen ölçütlerdir. Neyin görünür olacağına büyük ölçüde algoritmaların karar verdiği bir dijital iklim böylece ortaya çıkar. Bununla birlikte etkileşim almak, başlı başına hakikatten uzak olmak anlamına gelmez. Toplumun gerçek bir ihtiyacına dokunan, doğru bir soruyu doğru zamanda soran ya

da yaşanan bir gelişmeyi dinî perspektiften anlamlı biçimde ele alan bir içerik, sahliliğini koruyarak geniş kitlelere ulaşabilir. Etkileşim bazen de derinlik ve niteliğin karşılığıdır.

Dinî içeriklerin dili, giderek kapitalist pazarlama ve dikkat ekonomisinin kalıplarına kayıyor. “Son gün”, “bu fırsatı kaçırma”, “çok geç olmadan” benzeri ifadeler tüketim kültürünün dikkat çekme cümleleridir. Din dilinin pazarlama diliyle özdeşleşmeye başladığı bir ortamda sahici bir dinî çağrışı reklam mesajından ayırt etmek giderek zorlaşır.

Asıl sorun şu: Algoritmaların etkileşimi sistematik biçimde ödüllendirdikçe içerik üretimi zamanla buna göre şekillenir. Sistem doğru olanı değil dikkat çekenı öne çıkardığında içerik üreticilerin bir kısmı –çoğu zaman niyetlerinden bağımsız olarak– görünürlük mantığına uyum sağlamaya başlar. Bir konuyu bütün yönleriyle ele alan bir içerik yerine aynı konunun duygusal bir anını öne çıkaran kısa bir video daha fazla görünürlük elde ettiğinde üretim refleksleri de zamanla buna göre şekillenir.

Siğlaşmanın tehlikeli bedeli

İçerik üreticilerinin algoritmik baskı altında siğlaşması çoğu zaman kasıtlı bir tercihten ziyade sistemin dayattığı bir sonuçtur. Milyonlarca içerik arasında görünür olma baskısı, dinî içeriklerin de giderek daha kısa, daha duygusal ve daha bağlamsız bir biçim almasına yol açabilmektedir. Elbette herkesi aynı kefeye koymak doğru olmaz. Dinî bilgiyi sorumlu bir şekilde aktarmaya çalışanlar olduğu gibi görünürlük veya farklı çıkarlar uğruna dinî söylemi araçsallaştıranlar da var.

Dinî metinler ve hükümler, çoğu zaman içinde bulundukları bağlamla birlikte anlaşılır. Bir ayet ya da hadisin sahlıklı biçimde yorumlanabilmesi; hangi ortamda, hangi soruya cevap olarak ve hangi yorum geleneği içerisinde ele alındığının bilinmesini gerektirir. Oysa dijital ortamın zorunlu kıldığı biçimler çoğu zaman bu bağlamı görünmez hâle getirir. Bu nedenle eksik bırakılan bağlam, yanlış bilgi kadar yanıltıcı olabilir.

Dijital ortamda dinî içeriklerin dolaşımına ilişkin veriler, kaynağı yeterince sorgulanmayan bilgilerin ne kadar hızlı yayılabildiğini ortaya koyar. Sosyal medyada paylaşılan uydurma bir hadisin on binlerce kişi tarafından beğenildiği ve yüz binlerce kez paylaşıldığı görülebilmektedir. (Çuhadar, M., “Dijital Din İstismarı”, *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 2019, 39, s. 60) Paylaşılanlar, kaynağı doğrulama ihtiyacı hissedilmeden, dinî bir metin olarak kabul edilip dolaşıma sokulur. İslam ilim geleneğinde bu durum, “bilmediğini bilmemek” anlamına gelen cehl-i mürekkep kavramıyla çok önce tarif edilmiştir. (Kafalı, H., “Dini Bilgiye Dijital Erişimin Bireysel ve Toplumsal Yanımları”, *Din Sosyolojisi Araştırmaları*, 2025, 5(8), s. 92)

Takipçi sayısı ne söyler, ne söylemez?

Yanlış bilginin bu kadar hızlı yayılabilmesi, dijital çağda dinî otoritenin nasıl oluştuğu sorusunu da beraberinde getiriyor. Geçmişte sınırlı bir yakın çevreyi etkileyen ve usulsüz yorum yapmaları nedeniyle “saçak müftüsü” (Akbaş, A., “Gerçekliğin Farkında Olmak”, *Diyanet Aylık Dergi*, 409, 2025 Ocak, s. 70) olarak nitelendirilen figürler, dijital çağda âdeta ekran müftülerine dönüştü. Aralarındaki fark, saçak müftüsünün etkisi birkaç kişiyle sınırlıyken ekranlarda bu işi yapanlar aynı usulsüzlükle milyonlara ulaşabiliyor. Tartışmanın özü değişmedi, sadece ölçeği büyüdü.

Geniş takipçi kitlesine ulaşan bazı dinî içerik üreticilerin dinî konularda sistematik bir eği-

tim veya ilmî birikime sahip olmalarına rağmen takipçileri tarafından otorite olarak görülebiliyor. (Aydın, H., “Dijitalleşme ve Din”, *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 39, 2019, s. 23-24) Dijital çağın ürettiği bu “mikro otorite” olgusu, takipçi sayısının ve görünürlüğün zaman zaman ehliyetin önüne geçebildiğini gösteriyor. Oysa bir görüşün çok sayıda kişiye ulaşması, onun doğruluğunu ya da sahibinin ilmî yetkinliğini garanti edemez. Hakikat, çoğunluğun oylamasıyla belirlenmez. Dijital akışta görünür olan daha güçlü sayılırken derin ve sahih olan her zaman aynı etkiyi oluşturmaz.

Din dilinin ticarileşmesi

Din istismarının dijital çağdaki biçimleri yalnızca açık manipülasyonlardan ibaret değil. Daha ince, daha sistematik ve fark edilmesi güç bir dönüşüm de söz konusu. Bazı içeriklerin dili, giderek kapitalist pazarlama ve dikkat ekonomisinin kalıplarına kayıyor. “Son gün”, “bu fırsatı kaçırma”, “çok geç olmadan” benzeri ifadeler tüketim kültürünün dikkat çekme cümleleridir. Din dilinin pazarlama diliyle özdeşleşmeye başladığı bir ortamda sahici bir dinî çağrışı reklam mesajından ayırt etmek giderek zorlaşır. Bu durum sonucunda aşınan yalnızca bir sunum değil dinî duygunun kendisi olur.

Sorgulayan bir bakışla ekrana dönmek

Çözüm, sosyal medyadan uzaklaşmak ya da dijital dinî içeriklere toptan güvenmemek değil. Asıl mesele ekranla kurduğumuz ilişkinin niteliğidir.

Bu noktada kurumsal yapılara içerik üreticilerine ve kullanıcılara önemli sorumluluklar düşmektedir. Kurumların ve içerik üreticilerin görevi, sahih dinî bilgi ile çağın iletişim imkânlarını doğru biçimde buluşturmasıdır. Görünür olma çabası irşat dilini propaganda diline, dinî hakikati ise tüketilebilir bir içeriğe dönüştürme riskini beraberinde taşıyabildiğinden din dilini pazarlama diline dönüştürmemek bu sorumluluğun ayrılmaz bir parçasıdır.

Kullanıcıların görevi ise karşılaştıkları bilgileri ihtiyatla değerlendiren sorgulamaktır. Çünkü dijital çağda dinî bilginin sahihliği kadar, o bilginin nasıl sunulduğu ve nasıl tüketildiği de önem taşımaktadır.

Yapay zekâ teknolojilerinin gelişmesi bu tabloya yeni bir boyut katar. Gerçeğe son derece yakın görüntüler, kusursuz seslendirmeler, pürüzsüz görünen videolar üretmek artık çok kolay. Etkileyici görseller, güçlü kurgu teknikleri ve yapay zekâ destekli üretimler, zaman zaman içeriğin sığlığını ya da sorunlu yönlerini örttüğünden, söylenenle birlikte kimin söylediğine, hangi kaynaklara dayandığına ve nasıl bir bağlam içinde sunulduğuna bakmak giderek daha fazla önem kazanır.

Hakikati algoritmalar belirleyemez. Takipçi sayısı, izlenme oranı ya da beğeni sayısı bir görüşün doğruluğunu garanti etmez. Dijital çağda asıl mesele görünür olanla güvenilir olanı birbirine karıştırmamaktır. ■

Kalp, bedenimizin önemli bir cüzü. Kan pompalar, oksijen taşır; canlılığımızın önemli bir kaynağıdır. Bu yönüyle o, maddi bir uzuv olarak da insan için vazgeçilmezdir. Ancak Kur'an, kalbi, yalnızca göğüs kafesindeki biyolojik bir yapı olarak görmez, o aynı zamanda anlayabilen, düşünebilen, idrak edebilen, ilahi hitabın muhatabı ve manevi yaşamımızın da merkezidir. Dahası kalbimiz, iman, küfrün, sevginin, nefretin ve korkunun da mekânı. Kısacası bizi biz yapan latif bir cevher. Yüce Kitabımıza göre kalbimiz, derin akledişin ve anlayışın da (basiret) karargâhı. Onun için Kur'an'a göre kör olan gözler değil anlamayan, akledemeyen ve iman edemeyen göğüslerin içindeki kalplerdir. (Nac, 22/46) Bu açıdan kalbin görmesi (basiret), gözün fiziksel görmesinden daha derin bir anlam taşır. Kalbin temizliği/istikameti, Allah katında insan değerinin de yegâne ölçüsü. (Şuara, 26/88-89) Belki de bu nedenle sevgili Peygamberimiz (s.a.s.), "...Bilin ki! Vücutta öyle bir et parçası vardır ki o, iyi (doğru ve düzgün) olursa bütün vücut iyi (doğru ve düzgün) olur; o bozulursa bütün vücut bozulur. Bilin ki! O, kalptir." (Buhari, İman, 39) buyurmuştur. Çünkü insan için ebedî mutluluğu kazandırabilecek amelî/ahlaki hayat, yalnızca selim/temiz bir kalp ikliminde filizlenip yeşerebilir.

Kalp, köken itibarıyla "değişen/dönüşen" anlamına gelen "kalebe" filinden türemiştir. Bu nedenle değişir, dönüşür, hâlden hâle girer. İyi bir insan olmak ve ahirette ebedî kurtuluşa erişmek için onu temiz ve iyilik üzere sabit tutmak önemlidir. Yüce Allah, bizim mallarımıza ya da şekillerimize bakmaz, kalplerimize ve amel-lerimize bakar. (Müslim, Birr, 34) Kalbin kararlılık hâlini/dengesini korumak ise onu sağlam bir iman üzerine sabit kılmak, sürekli Allah'ı zikrederek ve güzel davranışta bulunarak desteklemekle olacaktır. Yapılan yanlışlar, işlenen günahlar kalbi

lekeler, üzerinde perde oluştu-
rur ve hakikate ulaşma imkânı-
nı ortadan kaldırır. Zira işle-
nen “günahlar kalbi paslandı-
rır”. (Mutaffifin, 83/14) Kalbi koro-
mak, temiz tutmak ve pas tut-
masını engellemek için de onu
marifetullahı ayna kılmak ge-
reker. Çünkü kalpler yalnızca
Allah’ı anmakla huzur bulur.
(Rad, 13/28) Sevgili Peygamberi-
miz (s.a.s.) bunu “Ey kalple-
ri hâlden hâle çeviren Allah’ım!
Kalbimi dinin üzere sabit kıl.”
(Tirmizi, Deavat, 89) ifadesiyle vur-
gulamıştır. Aksi durumda kalp
pas tutar, katılaşır, hakikatten
yüz çevirir. Pas tutan bir kalp,
giderek duyarsızlaşır, doğru
ile yanlış ayırt edemez duru-
ma gelir ve nihayet hakikatten
yüz çevirir. Bu ise kalbin doğru
çalışmadığında “mühürlenebi-
leceği” (Bakara, 2/7) ve “taşlaşa-
bileceği” (Bakara, 2/74) anlamına
gelir. Mühürlenen bir kalp ise
artık idrak ve duyarlılık işlevi-
nin yitirilmesi anlamına gel-
mektedir.

Mühürleme işlemi, Allah’ın in-
sanı zorla saptırması değil in-
sanın kendi iradesiyle girdi-
ği yolda attığı adımların tescil-
lenmesidir. Bu durum, insanın
sorumluluğunu ortadan kal-
dırmaz; aksine, iradesini han-
gi yönde kullandığının ne ka-
dar hayati bir sonuç doğurdu-
ğunu vurgular. Bakara suresin-
de yer alan “Allah onların kalp-
lerini ve kulaklarını mühürle-
miştir...” (Bakara, 2/7) ifadesi, ilk
bakışta sanki insanın irade-
si dışında gerçekleşen bir ce-
bir (zorlama) gibi görünse de
bu bir adaletsizlik değil in-
sanın özgür iradesiyle yaptığı
tercihlerin kaçınılmaz mane-
vi sonucudur. Başka bir deyiş-

le kalbin mühürlenmesi, in-
sanın kendi tercihi ve davranışla-
rıyla kalbini nadasa bırakma-
sı, hidayete yönelik tüm kapı-
ları kendine kapatması ve hi-
dayeti kendi elleriyle ördüğü
duvarların ardında bırakma-
sıdır. Bu durum, Allah’ın in-
sanı bir şeye zorlaması ve haksız
müdahalesi değil aksine in-
sanın küfürde, azgınlıkta ve gü-
nahta ısrar etmesi sonucu ger-
çekleşen ilahi bir yasanın so-
nucudur. Kalbi mühürlenen in-
sanın sinesinde bulunan kalp,
işlevini kaybetmiş, hakkı batıl-
dan ayırt edemez hâle gelmiş
ve hiçbir uyarının fayda etme-
yeceği bir noktaya ulaşmıştır.
Bakara suresinin hemen ikinci
sayfasında bu durumun olduk-
ça detaylı bir portresi çizilmişt-
ir. Onlar küfürde/nifakta yarış-
mışlar, iyilikten uzaklaşmışlar-
dır. Sonuçta yaptıkları kâr ge-
tirmemiş, hiçbir uyarının/nasi-
hatin fayda vermeyeceği nok-
taya ulaşmışlar ve bunun so-
nucu olarak da kalpleri mühür-
lenmiştir. Kalbin mühürlenme-
si, insanın yaptıklarının bir so-
nucudur. Her çeşit fiilin yara-
tıcısı Allah olduğu için de Al-
lah’a nispet edilmiştir. Kalbin
mühürlenmesi, bir anda olan
bir şey değil işlenen günahla-
rın kalp üzerinde oluşturduğu
lekelerin sonucudur. Onlar ısr-
arla hatalı seçimler yapmış-
lar, yanlış davranışlar peşin-
de koşmuşlar, sineleri pas tut-
muş (Mutaffifin, 83/14), kalplerin-
deki manevi ayna kararmış ve
artık hakikati yansıtamaz hâle
gelmiştir. Bu durum onları gi-
derek hakikate karşı duyarsız-
laştırmış ve gafillerden olmuş-
lardır. (Nahl, 15/108) Artık düşün-
mezler, akletmezler, göğüsle-
rinde taşıdıkları marifetulla-

ha ayna olan kalp değil sadece
bir et parçası olmuştur. İnsan,
kendi eliyle bu manevi cevhe-
ri kirletmiş ve işe yaramaz hâle
getirmiştir.

Unutmamak gerekir ki kalbi-
miz, insanın anlayıp iman etti-
ği, ilahi tecellilerin aksettği bir
aynadır ancak insan, bu aynayı
gaflet tozları ve günahla kirle-
tebiliyor. Gönül aynasını parla-
tan en tesirli iksir, Allah’ı her an
zihinde ve dilde canlı tutmak-
tır. Kalbin etrafında örülen o
karanlık perdeler ancak vahiy-
le kurulan sarsılmaz bağ/iman
ve güzel davranışlarla arala-
nabilir. Kalbe düşen her leke-
yi, pişmanlık gözyaşlarıyla yı-
kamak (tövbe), kalbi arındır-
manın ve asli saflığına döndür-
menin hayati yoludur. İmanıyla
vahyin esenlik veren iklimi-
ne sığınan insan, her istiğfar-
da gönlünü yeniden inşa ede-
cek, günahın pasıyla katılaştıran
kalbini Kur’an’ın rahmet pınar-
larıyla yeniden canlandıracak-
tır. İnsan, tövbeyle ve gözya-
şıyla kalbini arındırıp ibadet ve
güzel ahlakıyla kalbini yeniden
inşa ederken bununla yetin-
meyecek, kalbin bu değişken
tabiatını istikamet üzere tut-
mak için “kalpleri hâlden hâle
çeviren” sonsuz kudretin lüt-
funa ve duanın muhafaza kal-
kanına da sığınacaktır. Akıl-
dan çıkarmamak gerekir ki bü-
tün bunlarla birlikte helal rız-
kın manevi diriliği ve tefekkür-
ün aydınlığıyla şekillenen bir
hayat, insanı bencil ihtiraslar-
dan, manevi kirlerden arındı-
racak, kalbi manevi pasların-
dan azade edecek ve onu asli
fıtratı üzere (kalb-i selim) mu-
hafaza edecektir. ■

İMAJ VE PERSONA KARŞISINDA SAMİMİYET VE HAYÂ: MODERN İNSANIN İKİLEMLERİ

Günümüz dijital çağında imaj ve persona inşası, kişiye sanal ortamlarda birçok kimliğe bürünme imkânı veriyor ve insanı sahicilikten uzaklaştırarak bölünmüş kişilikleri gün yüzüne çıkarıyor. Hayat su misali akıp gidiyor. Elbette insanın doğumundan ölümüne kadar değişim ve gelişim göstermesi tekâmülün bir parçası. Ancak burada başka bir akış söz konusu. Sosyal ağlarda mantar gibi çoğalan kimliklerin yarattığı tahribat büyümeden evvel, insanları olumsuz durumlara sokacak yönelimlerin önüne geçmeye ve olumsuz eğilimleri değiştirmeye ihtiyaç var. Yoksa akan su bulanıklaşabilir, ruhlar örselenebilir ve kimlik bunalımları yaşanabilir.

Sosyal medyada oluşturulan persona giderek asılsız bir kimliğe dönüşüyor. Gösterme duygusunun altındaki itki, heva ve hevesle gösteriş yapmak oluncaya samimiyet ve hayâ (utanma/ edeple durma) arka plana itiliyor. Sosyal medyanın “perfor-

mans sahası” olması, takipçi ekonomisi ve estetik beklentiler, insanı sanal benliklere bölüyor. Erving Goffman’ın “gündelik yaşamda benliğin sunumu” anlayışında olduğu gibi, her paylaşılan gönderi ve seçilen etiket, kullanıcıya sosyal hayatta sergilediği bir rol kazandırıyor. Bunun altında kişinin topluluk içindeki yerini sağlamlaştırmak için ahlaki üstünlüğünü teyit etme çabası veya kabul görme, merkezde olma, kaygıyı görünür kılarak paranteze alıp hayata devam etme itkisi olabiliyor. Ya da pek çok karmaşık duygusal durumun sentezi ve bir çeşit duygu tamiri. Kişi manevi açıklıklarını, anlam arayışlarını maddi olanda giderme yanılıgısına kapılıyor.

İnsanın hakikatten sapmasına sebep olacak bir sürü yolu kendinde açması şaşılacak şey. Ama oluyor. Tüm bu kaos arasında bir insanın kendine samimiyetle yaklaşmasını irdleyelim. Nedir bu dünyada içimizdeki yarım duyguları tamamlama ve huzur bulma çabamız?

Tasavvufi literatürde samimiyet ve hayâ, kişinin iç dünyasını temiz tutan temel erdemlerdir. Gazzali ve İbn Atâullah gibi mutasavvıflar, kalbin önünde denetim görevi gören hayâ perdesinin örülmesine büyük önem vermiş, “Allah’tan dile getirilmeyen hiçbir arzu samimi değildir.” gibi vecizelerle tevazu ve ihlası vurgulamışlardır. Modern hayatta sosyal medya pratiklerindeki kişilik performansına karşılık tasavvuftaki içsel dürüstlikle hayâ öğretisini inceleyerek Müslümanlar için hem dijital hem de gerçek hayatlarında samimiyet ve edep ölçülerini korumanın yollarını düşünelim.

Kavramlar ve ikilemler

İmaj (görüntü/impression) geniş bir kavram olarak, toplum nezdindeki itibarı ve algıyı ifade eder. Birey, sahip olduğu imajı güçlendirmek için kimliğinin bazı yönlerini öne çıkarır. İnternetteki persona ise Goffman’ın deyimiyle “sahne önündeki rolümüzdür” yani herkesin görebileceği şekilde kurulan dijital

kimlik. Kişi bu kimlikle beğeni ve onay toplar, kendini etrafındakilere en iyi performansıyla sunar, çünkü sahnededir. Öte yandan samimiyet (ihlas) kişinin niyet ve davranışlarında içtenliği, “içindeki temiz gerçeği” ifade eder. Birçok kimliğin arasında kendi samimiyetine yönelmek daha da zorlaşır. Müslüman ahlakında samimiyetten uzaklaşan imaj odaklı hayat, ikiyüzlülüğe yani bölünmüş kişiliklere kaymaya müsaittir. Yolu zorlaştırıyor ve manadan, kendimizden bu şekilde uzaklaşıyoruz.

Hayâ ise utanma, edeple durma anlamına gelir; kalpte taşıdığı Allah korkusu ve ölçü duygusuyla kişiyi aşırılıklardan alıkoyar. Özellikle tasavvufta hayâ, kalbi koruyan “ilahi perde” sayılır. Kadim geleneğimizde, iman ve ahlakın süsü olarak takva, hayâ ve ilim birlikte anılır. Nitekim bir hadis-i şerifte takvanın imanın elbisesi, hayânın imanın süsü, ilmin ise imanın sermayesi olduğu ifade edilir. Modern bağlamda bu kavramlar bulanıklaşıyor. Medyada öne çıkmak için ritüelleşmiş paylaşımlar hızla yayılırken hayânın ve samimiyetin kaybolması ahlaki bir erozyona yol açıyor. Fakat çölleşme fark edilmiyor bile.

Sosyal medyada benlik tiyatrosu: persona inşası ve takipçi ekonomisi

Sosyal medya platformları, kullanıcıların kimliklerini birer marka gibi inşa etmesine imkân tanır. Kullanıcılar, kendileri için özel olarak biçilen algoritmik aynalarda sürekli yeni versiyonlar inşa eder. Gön-

Tasavvuf geleneğinde samimiyet (içtenlik) ve hayâ (edep) insanın en büyük erdemlerindendir. Bunlar, kul ile Allah arasındaki ilişkiyi sağlıklı tutan iki sütundur. Kalpteki hayâ perdesi, kişinin Allah’a ve insanlara karşı hürmetini, sınırları tanımasını, haddi aşmamasını sağlar.

riler, profil fotoğrafları, hikâyelerle hedef kitleye “ideal benlik” pazarlanır. Bu şekilde kurulan düzenekte takipçi sayısı ve beğeni sayısı, günümüzün yeni “statü sembolleri” olarak kabul edilir. Her bir beğeni, bir onay işareti her yeni takipçi, sosyal hayatımızda kapsayıcılığımızın ifadesine dönüşür. Günümüz insanı sanal ağlarda, paylaşım platformlarında takipçi ve beğeni satın alarak popüler kimlik yaratmak istiyor. Bu takipçi ekonomisi, sıradan kullanıcıyı bile influencerların pazarladığı “follower satın alma” yöntemlerine itebiliyor. Hızla kendiniz bir içeriğe dönüşüyorsunuz ve pazarlama stratejilerinizi kendinize çeviriyorsunuz. Böylece insanın yüzeydeki imajı ile kalbindeki hakikati arasına sanal bir mesafe giriyor.

Sosyal medyada anonimlik ve görünmezlik duyguları, kişinin normalde yapmayacağı söz ve davranışlara yol açabiliyor. İnsanların internet ortamında, yüz yüze iletişime kıyasla çok daha rahat, kısıtlanmamış ve özgür davranışları durumu (online disinhibition effect), ilişkileri zedeliyor. Sosyal medya etkileşiminin “dış yüzü” görünürlüğe, beğenilme isteğine odaklı olduğunda utanma duygusu geri çekiliyor ve yüz yüze iletişimin normları aşınıyor. İslam’ın ısrarla belirttiği sınırlar, haddi aşmamak ikazları buralarda zedeleniyor. Artık kullanıcılar gerçek hayatta dile getiremeyecekleri istekleri (takipçi, beğeni talepleri gibi) çevrim içi ortamlarda rahatlıkla muhataplarına aktarıyor ve bu durum kişiyi sürekli bir “rol yapma” durumuna sokuyor.

Bir paylaşım, bir fotoğraf, bir etiket, topluma sunulan bir benliği yansıtarak bireyin “duyarlı, bilinçli” imajını pekiştiriyor. Yani paylaşılan gönderiler, kullanıcıya sosyal çevresinde konumunu sağlamlaştıracak bir imaj kazandırıyor. Ancak bu imaj kazancı çoğu zaman derinlikten uzak, estetik, onay ve ödül (beğeni, takipçi, etkileşim) odaklı oluyor.

Gogol’dan Ölü Canlar’a: kimlik ve sahtecilik alegorileri

Rus yazar Nikolay Gogol’un başyapıtı *Ölü Canlar*, kimlik inşası ve statü saplantısına dair çarpıcı alegoriler içerir. Baş karakter Çiçikov, kimliğini sahte belgeler üzerine kurar. Nüfus sayımında ölmediği hâlde “ölü” sayılmış köleleri satın alarak üst sınıfın kapısını aralamaya çalışır. Çiçikov’un “ölü canlar satın alması” esasen kişinin statü sahibi olmayı toplumsal konumlanma aracı olarak gördüğünün işaretidir. Bu durum günümüzde takipçi/beğeni satın alarak “fenomen” olmaya çalışanlarla bağ kurduruyor bana. Bilinme, görülme, sosyal hayatta kabul görüp statü elde etme arzusu insanın peşini bırakmıyor. Gogol günümüzde “sosyal medya fetişizmi”ne de ayna tutuyor, gerçeklik yerine suni gösterişe, hak yerine kurmaca kimliğe yatırım yapılması, komik ve güdük; ama insanız ve zamanın ruhuna kapılıp gidiyoruz. İnsan, hakikat ararken kendini bulur mu yoksa sahte bir kurmaca imaja gömülüp gerçeğini unutmuyor? Geleneksel öğretilerde dünyada bu nevi sahtecilik “nefsin tedavi edilmesi gereken hastalığı” sayılıyor.

Tasavvufi samimiyet ve hayâ

Tasavvuf geleneğinde samimiyet (içtenlik) ve hayâ (edep) insanın en büyük erdemlerinden biridir. Bunlar, kul ile Allah arasındaki ilişkiyi sağlıklı tutan iki sütundur. Kalpteki hayâ perdesi, kişinin Allah’a ve insanlara karşı hürmetini, sınırları tanımasını, haddi aşmamasını sağlar. Gazzali’ye göre hayatın her anında hakikati titizce korumak, gösterişe kapılmamak gerekir.

Bir hadiste buyurulduğu gibi “Hayâ imandandır.” (Buhari, İman, 16) Burada “hayâ” çoğu yorumda edep ile eş anlamlı kullanılır. Bu erdemler sadece manevi hayatı inşa etmez, toplumsal yaşama da sirayet eder. Yürekten gelen samimi dua ve ibadet, gösteriş için değil Allah rızası için yapılır. Tasavvufun önerdiği pratikler de buna yöneliktir. Gizli sadaka vermek gibi uygulamalar, samimiyeti, ihlası ve iyi niyeti muhafaza eder; sadece Allah rızasını gözetmeyi önceler. İslami ahlakta samimiyet, daima gerçek “kalp niyeti” ile ölçülür.

Persona oluşturmak, sanal kimlikler inşa etmek adına mahremiyeti yıkan paylaşımlar çoğu zaman onaylanma ihtiyacının dışı vurumudur. Sahte din-darlık sergilemek de benzer bir duruma örnektir. Oruç tanıtım postları, cami selfiesi, tasavvufi sözlerle süslenmiş paylaşımlar çoğalıyor. Kimi insanlar ramazan sofralarının veya hacca gidişlerin fotoğraflarını, iç dünyasından ziyade sosyal konumunu artırmak için paylaşıyor. Bu durum bazen “performanslı ibadet” olarak eleştirilebilir ve nelerden sakınmamız gerek-

tiği konusunda bir fikir verebilir. Benzer şekilde haklı sosyal meselelerde “hashtag aktivizmi” yapılması, gerçek eyleme dönmediğinde içtenliğini yitiriyor. İçimizdeki samimi duyguyu büyütme, paylaşım yarışına kendini kaptırdıkça zorlaşır. Bu tür davranışların karşısında gelenek ve din şunları öğütler: Niyet muhasebesi ve edep. Her gün kendi kalbimize hesap vererek başlamak, nefsin küçük övgüler için nelerden vazgeçebileceğine dikkat etmek. Övgü veya beğeni amacı olmaksızın dürüstçe konuşmak ve paylaşmak tasavvufta samimiyet ölçütüdür.

İmaj ve algı üzerine kurulu modern hayat, samimiyet ve hayâ erdemleriyle sık sık çatışır. Sosyal medya, insanın içsel kalite yerine dışsal onaya endeksli bir benlik imgesi üretmesine yol açabilir. Gogol’un *Ölü Canlar*’ında Çiçikov’un statü satın alma çabası, bugün takipçi satın alma alışkanlıklarımızı düşündürüyor. Bu noktada tasavvufun öğütleri, günümüz Müslümanları için taze bir rehber sunuyor: “Yalandan, gösterişten yüz çevir, her işte niyetini düzelt.”

İslami etik, kurumsal düzenlemeler yanında bireyin kalbindeki teraziyle başlar. Sonuç olarak, gerçek samimiyet, kimse görünmediği yerde bile dürüst ve edepli kalabilmekte. Müslüman bireyler olarak kendimizi, “beğenilmek” yerine beğenilen değerler etrafında inşa etmeliyiz. Hayâ ve edep, samimiyetin ayaklarıdır. Biz bu iki erdemin rehberliğinde hem dijital hem fiziki hayatta hakka niyeti tesis edebiliriz. ■

DOĞU'DAN BATI'YA İLİM DÜNYASINA DAMGASINI VURAN BİR BAŞYAPIT: **MUKADDİME**

Dr. Elif ERDEM

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kitap telif geleneğimizde eserlere ön söz veya giriş mahiyetinde yazılan kısımlar “mukaddime” olarak isimlendirilir. *Mukaddime* isimli eserin adlandırılmasında da bu geleneğin etkisi vardır. *Mukaddime*, İbn Haldun künyesiyle meşhur olan Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed’in (ö. 808/1406), *el-İber*’e yazdığı ön söz ve eserin birinci bölümünden oluşur. Müellif *Mukaddime*’de yaratılışın başlangıcından kendi zamanına kadar geçen bütün hadiseleri anlatır. Okuyucuyu *el-İber*’in diğer bölümlerine hazırlayan bu kısımlar müstakil bir eser olarak değerlendirilmiş ve *Mukaddime* ismiyle anılmıştır.

Mukaddime, tarih felsefesiyle birlikte toplumsal ve beşerî ilimlerin temellendirildiği toplum metafiziğine dair bir eserdir. Kendi dönemine kadar yazılan tarih eserlerini inceleyen İbn Haldun, bunlarda gördüğü hataları dikkate alarak tarihin nasıl okunması ve

yazılması gerektiğine dair kafa yormuş ve nihayetinde özgün fikirler ortaya koymuştur. Bu doğrultuda *Mukaddime*’sine tarih ilminin önemi ve tarih yazımında izlenen yöntemlerden bahsederek başlar. Tarih yazımında yapılan yanlışlara dikkat çekerek olayları dönemin şartları içerisinde değerlendirmemek, her anlatılanı doğru kabul ederek nakletmek, makam mevki sahiplerine hoş görünmek için eser telif etmek, fikrî ve mezhebî taraftarlık gibi birçok sebebin tarihçileri hata yapmaya sevk ettiğini ifade etmiştir. Ardından tarih ilminin kapsamlı bir tarifini yapan müellif, kendi tarih anlayışını ortaya koymuştur. Ona göre tarihî anlamda hadiselerin birbirinden bağımsız olaylar silsilesi olarak aktarılması doğru değildir, konuyu eksik bırakır. Tarihçi bir kıssacı ve hikâyeci gibi sadece birtakım olayları aktarmakla iktifa etmemelidir. Tarihî olaylar ve toplumsal hadiseler birlikte ele alınmalı ve

sebeup sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirilmelidir. Çünkü tarihî ve toplumsal olayların iki yönü vardır; birincisi zahirî yönüdür ki hadiseleri bu yönüyle biliriz. İkincisiyse batinî yönü yani iç yüzüdür ki bu da olayların birbiriyle ilişkisini ifade eder, tarihi anlamada asıl olan da budur. Tarihî ve sosyal olaylar başından itibaren bir zincirin halkası gibi birbirine bağlıdır. Tarihî olaylarda tesadüflik veya keyfîlik olmadığını belirten İbn Haldun, hadiselerin seyrinde bir düzen ve kanunun var olduğu fikrini ortaya atarak toplum hayatına hâkim olan bu kanunları konu alan “beşerî umran ilmi” adını verdiği yeni bir ilim dalı kurduğunu ifade eder. Bugünkü sosyoloji ilmine karşılık gelen umran ilminin esaslarından ayrıntılı bir şekilde bahsederek tezini açıklığa kavuşturur.

İbn Haldun, tarih yazımında siyasi değişimleri esas alan tarihçilerin aksine hadiselerin açıklanmasında iktisadi şartların değişmesi, göçebelikten

yerleşik hayata ve köy hayatından şehir hayatına geçişin etkisini ön plana çıkarır. Din, ahlak, hukuk, siyaset, ilim ve estetik gibi pek çok konuya toplumla ilişkisi bağlamında temas eden müellif, bir yandan toplum teorisi geliştirirken bir yandan da devletin varlık ve işleyişine dair görüşler serdederek siyaset, iktisat ve din sosyolojisinin ilgi alanına giren özgün düşünceler geliştirmiştir. Devletlerin de insanlar gibi doğma, büyüme, gelişme evrelerinden geçip sonunda yok olduklarına dikkat çeken İbn Haldun israfın artması, manevi-kültürel değerlerin önemini kaybetmesi, ekonomik sorunların çoğalması, güven duygusunun azalması gibi hususların toplumu çöküşe götürdüğüne dikkat çekmiştir. Müellif, düşünce tarihine ilham veren bu görüşlerini tarihten örnekler vermek suretiyle temellendirmeye gayret etmiştir.

İbn Haldun, daha sonra üzerinde bazı tasarruflarda bulunduğu *Mukaddime*'yi İbn Selame Kalesi'nde beş aylık bir sürede telif ettiğini belirtir. Bu kırsaklı zaman dilimi buz dağının görünen kısmıdır elbette. Modern ilimlere öncülük eden görüşleri muhtevi böylesine derinlikli bir eserin vücut bulması, devlet kademelerinde yıllarca siyasi ve idari vazifeler yürütmüş bir âlimin ilmî, idari, siyasi ve toplumsal tecrübelerinin mahsulüdür. Bireysel tecrübesinin yanı sıra müellifin ilim ve siyaset dünyasında nüfuz sahibi bir aileden geliyor olması, tarihî olayları geniş bir perspektiften değer-

lendirmesinde etkili olmuştur. Öte yandan İbn Haldun'un düşüncelerinin olgunlaşmasında en büyük faktörlerden biri de içinde yetiştiği ilmî atmosferdir. Nitekim kendisi; İbn Arabi, Fahreddin Razi, İbn Teymiyye gibi İslam düşünce geleneğinin önemli simalarının öncülüğünde felsefî düşüncenin her alanda geliştiği bir ilmî ve kültürel zeminde yetişmiştir.

Mukaddime, insanlığı geçmişin bilgisiyle buluşturan en kapsamlı eserlerden birine giriş mahiyetinde yazılmışken eserin aslını gölgede bırakacak bir şöhrete kavuşarak İslam düşünce tarihinin seçkin klasikle-

ri arasında yerini almıştır. Tarih felsefesi, sosyoloji ve iktisat gibi sosyal bilimlerde ortaya atıldığı çarpıcı fikirlerle modern ilimlere öncülük eden bu çalışmada sadece Doğu'da değil Batı'da da ilim çevrelerinin ilgisi-ne mazhar olmuştur. Kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası bulunan eserin Türkçe, Fransızca, İngilizce, Latince, İtalyanca, Urduca, Hintçe, Portekizce, İbranice ve Farsça gibi pek çok dile çevrilmesi dünya genelinde gördüğü itibarın en somut göstergesidir.■

BİLGİ II -

DAVRANIŞSAL İKTİSAT VE TÜKETİCİ MANİPÜLASYONU: UYANIK OLMAK

Her tüketim kararının kökeninde bir tercih yatar. Bir şeyi satın almak, aslında onu diğer bütün seçeneklere -başka bir ürüne, harcamayı ertelemeye, hatta hiç almamaya- tercih etmektir. Ticaret bu yönüyle insanın kendi iradesiyle yaptığı bir seçimle başlar; satın alan kişi, en azından görünürde, kararının öznesidir. Modern tüketim düzeninin en incelikli mekanizması da tam burada devreye girer. Bir insanı belirli bir tercihe yönlendirmenin bugün en etkili yolu, onu zorlamak ya da açıkça ikna etmeye çalışmak değildir; bu tercihi kendi rızasıyla, kendi hür iradesiyle yaptığını ona zannettirmektir. Yani çağımızda yönlendirme çoğu zaman seçme özgürlüğünü ortadan kaldırarak değil onun yerine “özgürce seçtiği” hissini koyarak işler. Kişi, kendisine ait sandığı kararın aslında dışarıdan kurgulandığını fark etmediği ölçüde, en gönüllü görüldüğü anda en çok yönlendirilmiş olabilir. İşte bu sebeple rıza, modern tüketicinin önündeki en kritik sınav alanlarından biri hâline gelmiştir.

Bu manipülasyon, belirli bir firmaya özgü değildir; ölçeği ne olursa olsun faaliyetini kapitalist ilkelere göre yürüten ve satışı esas alan her ticari aktörün benimsediği bir mantığın ürünüdür. Bu mantık içinde satıcı, çoğu zaman kârını azamileştirmeyi temel hedef olarak belirlemekte ve yasal sınırlar içinde kaldığı sürece her türlü satış ve pazarlama taktiklerini meşru görmektedir. Hukuki açıdan tüketicinin rızası biçimsel olarak mevcuttur; kimse zorla satın almaya mecbur edilmemektedir. Ne var ki insanın acelecilik, kayıptan kaçınma, sosyal baskı, duygusal tetiklenme gibi psikolojik zaafı, pazarlama ve satış süreçlerinde sistematik olarak istismar edilmektedir. Sonuç olarak tüketicinin verdiği rıza, biçimsel olarak mevcut ancak özü itibarıyla manipüle edilmiş bir rızaya dönüşmektedir.

İşte bu noktada, Müslüman bireyin bu manipülasyon taktiklerini tanınması, salt bir iktisadi beceri değil rızasının samimiyetini koruma sorumluluğudur. Bir Müslüman tüketici olarak amacımız, satın alma kararlarımızın bilinçli ve hür bir iradenin ürünü olmasını sağlamaktır. Bu beceri, emanet bilinciyle hareket eden bir mükellefin önündeki seçe-

nekleri sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmesi için zaruri bir donanımdır.

Modern kapitalist sistem, üretim kapasitesini sürekli genişletmek zorunda olan yapısı gereği tüketimi bir yaşam biçimine dönüştürmüştür. Bu sistemin sürdürülebilirliği, bireylerin ihtiyaçlarının ötesinde harcama yapmalarına bağlıdır. Finans kurumları, bireylerin henüz kazanmadıkları geliri bugünden harcamalarına olanak tanıyan borçlanma ve taksit imkânlarıyla bu süreci besler. Reklam sektörü ise mutluluğu, statüyü ve aidiyeti tüketime eşitleyerek bireyde sürekli bir eksiklik hissi yaratır; sahip olmadığımız her şey bir mahrumiyet, her yeni ürün ise o mahrumiyetin ilacı olarak sunulur. Böylece sistem, bireyi tüketim çarklarının vazgeçilmez bir dişlisi hâline getirir.

Bu sarmal, yalnızca maddi bir kayıp değil aynı zamanda iradi bir aşınmadır: Birey; kendi özgün ihtiyaç ve arzuları ile bu duygu ve gereksinimlerin dışarıdan suni bir kurguyla kendisine dayatılması arasındaki farkı ayırmada giderek daha fazla zorlanmaktadır. Dolayısıyla bir önceki yazımızda ele aldığımız İslami karar alma çerçevesi, bu noktada somut bir sınav alanıyla karşı karşıya gelir: Tüketim kararlarımız, maliyet-fayda analizinden değil ahiret sorumluluğu, emanet ve kanaat süzgecinden geçmelidir.

Ne var ki günümüzün tüketim ekosistemi, bu bilinçli duruşu sistematik olarak zayıflatmaya yönelik sofistike pazarlama taktikleriyle donatılmıştır. Davranışsal iktisat literatürünün tespit ettiği bilişsel ön yargılar ve sezgisel kararlar, piyasa aktörleri tarafından tüketicileri manipüle etmek için ustalıkla kullanılmaktadır. Özellikle dijital platformlar ve sosyal medya, bu taktiklerin ulaşım alanını ve etki gücünü muazzam ölçüde artırmıştır. Müslüman bireyin “uyanık” kalabilmesi için bu taktikleri tanınması hayati önem taşır. Aşağıda bu taktiklerin bazılarını üç temel kategoride ele alıyoruz:

Fiyat algısı ve maliyet manipülasyonları

1. Çapa Etkisi: Bir ürünün üzerine, “Eski fiyat: 3.000 TL – Yeni fiyat: 999 TL” yazılması, zihnimizde ilk fiyatı

referans noktası olarak sabitler ve indirimleri gerçek değerinden büyük algılamamıza yol açar.

2. Bir Alana Bir Bedava: Market zincirleri ve kozmetik mağazalarının sıkça uyguladığı bu taktik, aslında ihtiyacımız olmayan ikinci ürünü “bedava” algısıyla aldırır; sonuçta planlanandan fazla tüketim yapılır.

3. Taksitlendirme Yanılsaması: 100.000 TL’lik bir telefon, “ayda sadece 10.000 TL” olarak sunulduğunda toplam maliyet algısı zayıflar ve bütçe sınırları kolayca aşılır.

4. Yem Etkisi: Bir abonelik hizmetinde küçük paket 50 TL, orta paket 90 TL, büyük paket 95 TL olarak sunulur; orta paketin varlığı yalnızca büyük paketi “mantıklı” göstermeye yarar.

Psikolojik baskı ve dürtü tetikleyicileri

5. Kıtlık ve aciliyet baskısı: E-ticaret sitelerindeki “Son 2 saat!”, “Stokta yalnızca 3 adet kaldı!” uyarıları, kaçırma korkusunu tetikleyerek düşünmeden satın almaya sevk eder.

6. Sosyal kanıt baskısı: “Bu ürünü 10.000 kişi satın aldı!” veya “En çok satan!” etiketleri, başkalarının tercihini bizim kararımızı yönlendiren bir otorite hâline getirir.

7. Kayıptan kaçınma: “Bu fırsatı kaçırsanız bir daha bulamazsınız!” gibi mesajlar, kazanç umudundan çok kayıp korkusuyla harekete geçirir; birey fırsatı değil kaçırma ihtimalini değerlendirir.

8. Duygusal reklam: Bir otomobil reklamında satılan şey, aslında araç değil o araçla yaşanacağı hayal ettirilen aile mutluluğudur. Bu tür reklamlar, satın alma kararını teknik ve mali değerlendiren

meden duygusal düzleme taşır.

Dijital tuzaklar ve sistemik bağımlılık mekanizmaları

9. Çapraz ve üst satış: “Bunu alanlar şunu da aldı!” önerileri ve kasada sunulan ek ürünler, planlanmamış harcamaları sistematik olarak artırır.

10. Oyunlaştırma: Sadakat puanları, çark çevirme kampanyaları ve “seviye atlama” mekanizmaları, alışverişi bir oyuna dönüştürerek bağımlılık yaratır.

11. Kişiselleştirilmiş reklamlar: Sosyal medya algoritmaları, arama geçmişinize dayalı hedefli reklamlarla sizi sürekli olarak ilgi duyduğunuz ürünlerle karşı karşıya getirir ve arzuyu canlı tutar.

12. Mikro ödemeler: Mobil uygulamalardaki küçük tutarlı satın almalar -10 TL’lik oyun içi satın alma gibi- tek tek önemsiz görünse de toplamda ciddi harcamalara dönüşür.

Burada önemli bir ayrıma dikkat çekmek gerekir: Yukarıdaki taktiklerin her birinde belirleyici olan, eylemin kendisi kadar ardındaki niyettir. Her ticari kolaylık bir manipülasyon değildir; asıl mesele, bu araçların hangi amaçla ve hangi bilinçle kullanıldığıdır. Taksitlendirme, indirim ve kampanya gibi uygulamalar, farklı niyetlerle çok farklı anlamlar kazanır. Örneğin bir esnaf, ödeme güçlüğü çeken müşterisine taksit imkânı sunabilir; burada amaç karşısındaki insanın ödeme yükünü hafifletmektir. Benzer şekilde bir tüccar, toplu alımda indirim yaparak ticareti kolaylaştırabilir; sezon sonunda elinde kalan ürünleri gerçekten uygun fiyata satarak hem kendi stokunu eritir hem de alıcıya fayda sağlar. Bu tür uygulamalar, satıcının samimi bir yardım ve kolaylaştırma niyetiyle hareket

ettiği meşru ticaretin doğal parçalarıdır.

Ancak aynı araçlar -taksitlendirme, indirim, kampanya gibi- bireyin fiyat algısını bulanıklaştırmak ve ihtiyacı olmayan ürünleri satın aldırma amacıyla da tasarlanabilir. Taksit kolaylığı, ödemenin acısını erteleyerek toplam maliyeti görünmez kılabilir; indirim etiketi, gerçek bir tasarruftan çok gereksiz harcamaya bir kılıf olabilir; duygusal bir reklam ise tüketiciyi rasyonel değerlendirmeden koparabilir. İşte tam bu noktada sorumluluk, satıcının niyetinden bağımsız olarak müşteriye geçer: Satıcı gerçekten kolaylaştırma amacıyla taksit sunuyor olsa bile tüketicinin kendisine sorması gereken soru değişmez: “Bu kolaylık sayesinde kendi irademle bir tercih mi yapıyorum yoksa taksit olduğu için fiyat algım bulanıklaşıp almayı planlamadığım bir şeyi mi alıyorum?” Dolayısıyla satıcının sorumluluğu niyetinde; müşterinin sorumluluğu ise kendi muhasebesindedir. Bu iki sorumluluk, birbirinin alternatifi değil tamamlayıcıdır.

Bu taktiklerin ortak noktası, bireyin sağlıklı düşünme ve tefekkür kapasitesini zayıflatarak anlık dürtülerle hareket etmesini sağlamaktır. İşte bu noktada bireyin farkındalığı belirleyici bir rol üstlenir. Yukarıda ele aldığımız manipülasyon taktiklerini tanıyan bir Müslüman tüketici, kendi harcamalarını denetleyebilir. Dolayısıyla Müslüman birey, her satın alma kararı öncesinde şu soruyu sormalıdır: “Bu harcamayı emanet bilinciyle ve ahiret sorumluluğumla bağdaştırabilir miyim?” Bu soru, bilişsel tuzaklara karşı etkili bir savunma mekanizmasıdır; manipülasyonun gücü acelecilikten, uyanıklığın gücü ise tefekkürden gelir. ■

GÜZELLİĞE NE OLDU?

|| Mehmet ŞARMAN

Günümüzde müzikten edebiyata, mimari-den sinemaya kadar güzel sanatların hemen her alanında estetik ve güzelliğin geri plana itildiğini; hızın, anlık etkinin ve tüketimin başlı başına bir beğeni ölçütüne dönüştüğünü söylemek kolaycı ya da fırsatçı bir tespit değildir. Aksine bu durum, çağımızın sanatla ve hayatla kurduğu ilişkinin temel bir göstergesidir. Çünkü bir çağ, en çok neyi hızlandırdığıyla değil neyi bekleyemez hâle geldiğiyle kendini ele verir. Bugün güzellik anlayışı, gösteri toplumunun etkisiyle neredeyse bütünüyle göze hitap eden maddi bir yüzeye indirgenmiş durumdadır. İnsanın beş duyusunun birlikte çalışmasından, kalbin hissetmesinden, deneyimlerin ve hatıraların birikiminden doğan kişiye özgü güzellik algısı büyük ölçüde devre dışı bırakılmıştır. Görme duyusu tek başına tahtı ele geçirmiştir. Üstelik bu da yetmemiş; gözün kendisi bile parçalanmış, güzellik artık bütün olarak değil seçilmiş parçalar üzerinden algılanır hâle gelmiştir. Göz bakmaz; tüketir olmuştur.

Güzelliğin bu şekilde budanması başlı başına bir problemken bugün artık parçalanan şeyin yalnızca güzellik de-

ğil insanın kendisi olduğu daha net biçimde görünmektedir. Çünkü insan, güzellik algısının aynasında kendini nasıl görüyorsa, zamanla öyle yaşamaya başlar. Bu yazıda güzelliği tüm yönleriyle ele almak mümkün olmadığı için, çağımızın estetik anlayışında bir tür kansere denk düştüğüne inandığım bir zihniyet biçimine -parça tesirli güzellik algısına- değineceğim.

Günümüzün güzellik anlayışı: parça tesirli güzellik

Küresel dünyada her şey gibi estetik ve güzellik anlayışı da hızla dönüştü. Doğu'ya ya da Batı'ya özgü, kendine has yerel ve organik güzellik biçimleri; tek merkezden pazarlanan, yıkıcı ve tüketici bir estetik kasırga karşısında tutunamaz hâle geldi. Bu merkez, fiziki bir yerden çok zihnî bir merkezdir; yani burada mesele bir coğrafya değil bir bakma biçimi, bir zihniyet meselesidir.

Bu zihniyet, güzelliği bir bütün olarak değil parça parça, seçerek ve vitrine çıkararak kurcular. Bugün “güzel” kelimesi yerine “çekici”, “etkileyici” gibi kavramların tercih edilmesi tesadüf değildir. Çünkü çağımızın alametifarikası artık bütün değil parçadır. Bütün sabır,

emek, tefekkür ve keşif ister; parça ise hızla dolaşıma sokulabilen bir şeydir. Güzellik; zamanla oluşan, emek isteyen, bakışla, duruşla, sesle, tavırla ve anlamla derinleşen bir hâl olmaktan çıkmıştır artık.

İnsanın tasfiyesi

Parça tesirli güzellik anlayışında özne geri plana itilir. Öne çıkan şey, kişi değil “güzel” olarak pazarlanan, altı çizilmiş, üstü kalınca vurgulanmış bir beden parçasıdır. İnsan, bir birey olmaktan çıkar. İnsan, kendini anlatmaz; parçaları onun adına söz alır, başı sonu önceden belirlenmiş sözlerdir bunlar. Bu noktada hakiki bir karşılaşma, sahici bir diyalog ya da organik bir muhabbetten söz etmek mümkün değildir. Çünkü ortada muhatap alınan bir özne yoktur. Muhatabımız insan değil insanın kendini nesneleştirerek vitrine koyduğu parçasıdır. Bakış, bütüne değil özellikle işaret edilmiş fragmana kilitlenmiştir. Burada bir sentez doğmaz zira kimse tek bir uzuvla sahici bir muhabbet kuramaz. Parça tesirli etki, doğası gereği geçicidir. Etkisini yitirdiğinde, pörsüdüğünde ve gözden düştüğünde yalnızca parça değil onunla birlikte kişi de kaybolur, unutulur. Kıymeti ve değeri hızla sıfırlanır. Çünkü maddeden gelen, maddede

kalır; maddi etkiyle var olan, maddi etki ortadan kalktığında yok olur. Öznenin yerine geçen parça düştüğünde, geriye tutunacak bir anlam da kalmaz. Etkisi geçen güzellik, enkaza dönüşür.

Bu güzellik anlayışında defoya yer yoktur. Ölçüleri belirlenmiş olanın dışına çıkmak yasaktır; ölçünün dışına taşan, güzellik tahtından kovulur. Keskin bir hesap, katı bir cetvel vardır. Oysa defoda, kusurda ya da ölçünün dışına taşanda kişiye ait bir haslık bulunur. Güzel çoğu zaman kusursuz olanda değil taşanda belirir. Bu hâl kolek-

tif değildir; bireyseldir. Kıymet yalnızca gösterilende değil karşıdakinin ona biçtiği anlamda, onunla biriktirdiği anılardadır. Güzel bu yüzden birden olmaz. Zamanla, yaşanmışlıkla, yavaşlıkla, dikkat ve emekle birikir. Anlam hazır değildir; kurulur. Güzellik, aceleye gelmeyen şeylerin adıdır. Oysa parça tesirli güzellikte kusura yer yoktur. Dolayısıyla bu parçaların bir şahsiyeti de yoktur; anonimdirler. Uzuvar insandan ve ona ait özel hikâyeden koparılmış fragmanlardır. Bu, özgürlük adına insanın silinmesi; tekilleşmesi gereken yerde anonimleşmesidir. İnsan-

na, özgürlük adına satılmış en büyük aldatmacalardan biridir.

Güzelliği kurtarmak

Estetik olan, her durumda bir bütünü ima eder. Arkasında tutarlı bir dünya görüşü ve bütünlüklü bir algı vardır. Bu nedenle mesele yalnızca bedenle sınırlı değildir ve insan neye bakıyorsa, ona benzer. Güzelliği kurtarmak, onun artık kurtarılması gereken bir şey olduğunun idrakiyle başlar. Neye kurtaracağımız sorusu ile neyi kaybettiğimizin cevabıyla terkibe girer. Cevaplardan çok doğru soruyu ısrarla sormakla başlayabiliriz işe. ■

KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI

Alparslan AKÇA

Doğu Akdeniz’de stratejik ve jeopolitik önemi haiz olan Kıbrıs adası, tarihinde pek çok uygarlık ve devlet tarafından yönetilmiş, II. Selim döneminde fethedildikten sonra 1571-1878 yılları arasında Osmanlı idaresinde kalmıştır.

Yunanistan’ın bağımsız olmasıyla Rum halkı Enosis (Kıbrıs’ın Yunanistan’a bağlanması) talep etmiş; 1878’de adanın yönetimini devralan İngiltere, 1914 yılında Kıbrıs’ı tek taraflı ilhak ederek kendi sınırlarına katmıştır. Bundan sonra adadaki hayat, İngiliz sömürgesi altındaki Rumların Enosis hayali ve Türklerin varoluş mücadelesi arasında devam etmiştir.

Çekişmeli bir bölge olarak Kıbrıs sorunu 1954 yılında BM Genel Kurulu’na taşınmıştır. Bu kurulun kararlarının aleyhlerine olması sonucu diplomasi yolu ile amaçlarına ulaşamayacaklarını anlayan Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan tarafından kurulan EOKA terör örgütü, Megali İdea’nın bir uzantısı olarak Enosis doğrultusunda hareket ederek Kıbrıslı Türkleri hunharca katletmiştir.

Adadaki Türk ve Müslüman halkı adadan çıkarmak için tüm dünyanın gözü önünde yapılan zulüm ve vahşet, yabancı basın ve dönemin siyasetçileri tarafından da ağır bir dille eleştirilmiştir.

1960 yılında Kıbrıslı Türklerin ve Rumların eşit haklara sahip oldukları, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan’ın garantörlüğünde Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edilmiş, ilk Cumhurbaşkanı Enosis destekçisi başpiskopos Makarios olmuştur.

1963-74 yılları ada ve ada halkı için tam bir kangrene dönmüş sorunlar dizisinden ibarettir. Erenköy Direnişi’nde Rumlar ve Türkler karşı karşıya gelmiş, Rumların yaptığı hava saldırısında uçağına isabet eden ateşten sağ kurtulmayı başaran lakin indiğı Rum toprağında esir düşen Yüzbaşı Cengiz Topel, işkenceler sonucu şehadete yürümüştür.

Bu asil duruş, onu Cumhuriyet döneminin ilk hava harp şehidi unvanıyla abideleştirmiştir.

Gün geçtikçe şiddetlenen zulüm karşısında soydaşlarının ve din kardeşlerinin zalimce katledilmelerine daha fazla kayıtsız kalamayan Türkiye, garantör devlet olarak adaya müdahale etmek istediğini İngiltere'ye bildirmiş fakat olumlu yanıt alınamaması üzerine toplanan Bakanlar Kurulu, adaya müdahale ve harekât kararını Genelkurmay Başkanlığına iletmiştir. Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan konuyla ilgili şöyle bir açıklama yapmıştır:

“Mukavemet görmezsek herhangi bir kan dökülmesi olmayacaktır. Kıbrıs'ta, Dünya sulhunun teminine yardımcı bir hareket olacaktır. Cenab-ı Hak, bu hareketten dolayı milletimize ve bütün insanlığa hayırlı neticeler versin. Tarihî görevimizi ifa etmenin bahtıyarlığı içerisindeyiz.”

TSK, 20 Temmuz 1974'te adaya çıkarma yapmış, Birleşmiş Milletler'in çağrısı üzerine 22 Temmuz 1974'te ateşkes sağlanarak çatışmalar durmuş, garantör devletler Türkiye, İngiltere ve Yunanistan, Cenevre Konferansı'nda bir araya gelmişlerdir. Fakat görüşmeler sürüncemede kalmış, nihai bir sonuca varılamamıştır.

Bunun üzerine Türk hükümeti ikinci harekâta girişmeye karar vermiş, dönemin Dışişleri Bakanı Turan Güneş, kızının adını kullanarak Başbakan Bülent Ecevit'e şifreli şu mesajı iletmiştir: “Ayşe tatile çıksın.” 14 Ağustos 1974'te başlayan ikinci harekât 16 Ağustos 1974 günü ateşkes ile sonlanmış. Harekât sonucunda ada yönetimi ikiye ayrılmış, Türkler kuzeyde, Rumlar güneyde yaşamaya başlamıştır.

Kıbrıs Barış Harekâtı, askerî, jeopolitik ve insani hedefler açısından Türkiye için kesin ve çok büyük bir başarıdır.

Türkiye, uluslararası baskılara ve ambargolara rağmen adadaki soydaşlarının can güvenliğini kalıcı olarak sağlamış ve Doğu Akdeniz'deki stratejik varlığını perçinlemiştir. Ayrıca savaş sonunda ABD'nin koyduğu silah ambargosu nedeni ile savunma sanayiinde ilk millîleşme adımları atılmıştır.

Türk halkı soydaşlarının ve din kardeşlerinin her zaman yanında olduğunu bir kez daha tüm dünyaya göstermiştir. Kıbrıs Barış Harekâtı, Türkiye ve İslam dünyası açısından sömürgeciliğe karşı kazanılan askerî bir zafer,

Türk hinterlandının korunması ve küresel ambargolara karşı İslami dayanışmanın somutlaştığı tarihî bir kırılma noktasıdır.

HABİB B. MESLEME

MALATYA, ERZURUM VE TİFLİS'İ İSLAM'LA BULUŞTURAN SAHABİ

|| Enbiya YILDIRIM

İslam'ın, kendi coğrafyalarının da yaşayan, dünyaya bigâne insanları yeryüzü fatihleri hâline nasıl getirdiği, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) onları nasıl motive ettiği hususu her zaman dikkatleri çekmiştir. Çünkü İslam, kısa sürede çok geniş coğrafyalara ulaşmıştır. Bu uğurda canla başla çalışanlardan biri de hiç şüphesiz Habib b. Mesleme'dir (r.a.).

Resulullah'ın hizmetine koşan delikanlı

Mekkeli olan Habib, Kureyş'in Fihri kolundandır. Hz. Peygamber'in Mekke'yi fethettiği sene İslam'la kucaklaşanlardandır. Medine'ye gelip Resulullah'ın yanında cihada katılmak isteyince yaşlı babası peşinden gelir ve Peygamberimize “Ey Allah'ın Nebisi! Oğlum,

elim ayağımdır. Paramı, malımı, evimi idare edecek başka oğlum yok.” diyerek buna müsaade etmemesini, hizmetine muhtaç olduğunu söyler. Hz. Peygamber de ona babasının ve ailesinin durumunu gözeterek geri dönmesini tavsiye eder. Kısa süre sonra da babası Mekke'de vefat eder. Ardından yine Medine'ye gelir. Kaybını öğrenen Resulullah ona başsağlığı diler. (İbn Asakir, *Târihu Medîneti Dimeşk*, XII, 65; İbnü'l-Esir, *Usdü'l-Gâbe*, I, 679) Daha sonra da Bizanslılara karşı düzenlenen ve büyük zorluklarla çıkılan Tebük Seferi'nde Efendimiz'e eşlik eder. (İbn Asakir, *Târihu Medîneti Dimeşk*, XII, 65)

Hiz. Peygamber'in ardından

Allah Resülü (s.a.s.) vefat ettiğinde yirmili yaşlarda olan Ha-

bib, Şam bölgesine taşınır. İslam'ın fetihler çağı olan bu dönem, Habib için cihat meydanlarında bulunmak demektir. Halifeler de yiğitliğinden ve gençliğinden istifade ile onu komutan olarak çeşitli görevlerde değerlendirirler.

İlk olarak Hz. Ebubekir, onu beraberindeki askerlerle birlikte Bizanslılarla savaşan Yezid b. Ebu Süfyan'ın yardımına gönderir. Ardından Suriye tarafında fetih seferinde bulunan Halid b. Velid onu Büsr b. Ertat ile birlikte Şam şehrinin dış kısmında bulunan Gûta'nın alınması için gönderir. Her ikisi de üzerlerine düşen görevi hakkıyla yerine getirirler. Habib, Suriye'de Bizans egemenliğini sona erdiren ve Müslümanların bölgeye hâkim olmasını sağlayan Yermük Savaşı'nda da

Halid b. Velid'in komutası altında sol kanattaki birliklerin idaresini üstlenir. Bu savaşta olağanüstü yiğitlik gösterir ve düşmanla çetin çarpışmalara girer.

(İbn Asakir, *Târihu Medîneti Dimeşk*, XII, 63) Genç yaşına rağmen önemli savaşlarda komutanlık üstlenmesi, Hz. Ebubekir'in onu takdir ettiğinin göstergesidir.

Hz. Ömer dönemi

Hz. Ömer halife olduktan sonra fetihlere hızlı bir şekilde devam etti. Habib'e de bu fetihlerde önemli görevler düştü. Şam şehrinin ardından Halep'in sulh yoluyla fethedilmesi esnasında komutan olan Ebu Ubeyde'nin yanında yer aldı. Eski yöneticileri anlaşmayı bozunca Ebu Ubeyde, Habib ile Iyaz b. Ganm'ı tekrardan Halep'e gönderdi ve eski anlaşma şartlarına göre şehir geri alındı. (Belazuri, *Fütûhü'l-Buldân*, s. 148) Ardından Ebu Ubeyde tarafından Antakya'ya vali olarak atandı. O da civardaki isyancıları bastırarak bölgeye sükûnetin gelmesini sağladı ve diğer şehirlerin fethine devam etti.

Safvan b. Muattal ile birlikte Harran'ı kuşattılar, ardından Samsat'ı fethettiler. Sonrasında Maraş yakınlarına kadar gelip Hades Kalesi'ni de aldılar. Peşinden Doğu Anadolu'yu ve Güney Kafkasya'yı kapsayan ve Ermenilerin o zamanlar yoğun olması nedeniyle Ermeniye olarak bilinen coğrafyanın önemli şehirlerinden Malatya ve civarını fethetti. Böylece onun ve diğer komutanların sayesinde bugünkü Suriye ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki pek çok yerleşim yeri

de İslam coğrafyasına katılmış oldu. Hz. Ömer bu başarılarının ardından onu Cezire (Yukarı Mezopotamya) bölgesine vali olarak atadı.

Ermeniye'de fetihlere devam eden Habib, Azerbaycan'ın fethine de iştirak etti. Peşinden Hz. Ömer tarafından Gürcistan'ın fethi için görevlendirildi ancak Arapların alışık olmadığı ağır kış şartları nedeniyle bu fetih gerçekleşmeden geri dönmek zorunda kaldı. Hz. Ömer daha sonra onun valilik görevindeki sorumluluk alanına, Ermeniye bölgeleri ile Azerbaycan'ı da ekledi.

Çok ilginçtir, Hz. Ömer Bizans topraklarına düzenlenen seferlerde son derece başarılı olan komutanı Habib'in haberlerini almasına rağmen onunla yüz yüze görüşme imkânı bulamamıştı. Nihayet hac vesilesiyle geldiğinde Hz. Ömer'i ziyaret etti. Halife güzel ifadelerle iltifatta bulunduktan sonra hazinenin kapılarının ona açılmasını ve dilediğini almasını söyledi. O ise hazine odasına girince altın, mücevher ve diğer şeylerin yüzüne bile bakmadan cephede kendisine yararı olacak bir silah setini almakla yetindi. (İbn Asakir, *Târihu Medîneti Dimeşk*, XII, 73) Böylece dünya malına ehemmiyet vermediğini ortaya koyduğu gibi ruhundaki cengâverliği de yansıtmış oldu.

Hz. Osman dönemi

Hz. Osman halife olduktan sonra Şam Valisi Hz. Muaviye, Habib'i bugünkü Doğu Anadolu'ya gönderdi. O da Şam'dan yola çıkarak Bizanslılarla yaptığı savaşlarda üstün başarılar

”

Allah Resulü (s.a.s.) vefat ettiğinde yirmili yaşlarda olan Habib, Şam bölgesine taşınır. İslam'ın fetihler çağı olan bu dönem, Habib için cihat meydanlarında bulunmak demektir. Halifeler de yiğitliğinden ve gençliğinden istifade ile onu komutan olarak çeşitli görevlerde değerlendirirler.

elde ede ede Erzurum ve civarını İslam coğrafyasına katarak vergiye bağladı. Habib'in yöntemi fethettiği yerlere bir uç birliği yerleştirerek sonrakı gazvelere çıkmaktı. Burada da aynısını yaptı ve Hz. Muaviye'nin göndermiş olduğu iki bin kişilik destek gücünü uç birliği olarak şehre yerleştirdi. Onlara arazi tahsis etti ve maaşlı askerler olarak iskân etti. Böylece büyük oranda boşalmış olan şehrin İslam'la tanışmasına ve halkının Müslümanlarla kaynaşmasına vesile oldu. (Belazuri, *Fütûhü'l-Buldân*, s. 196-7)

Habib, sekiz bin askerle Ermeniye bölgesinde iken büyük bir düşman ordusunun üzerlerine geldiğini öğrendi. Hemen halife mektup yazarak yardım istedi. Hz. Osman da Selman b. Rebia ile ona destek gücü gönderdi. Lakin takviye kuvvet gecikip düşman Fırat Nehri kenarına kadar gelince karanlığın sağlayacağı avantajlardan yararlanmak amacıyla gece savaşı yapmak hususunda komutanlarıyla istişare etti. Alınan müspet karar sonrasında iki ordu karşı karşıya geldi. Habib askerlerine şöyle seslendi: "Eğer onlar da siz de sabrederseniz, siz Allah'a onlardan daha layıksınız. Eğer onlar sabreder de siz sabırsızlık göstererseniz, bilin ki Allah sabredenlerle beraberdir." Sonrasında Allah'a niyazda bulundu: "Allah'ım! Bize bu gecenin ayını değiştir, yağmurunu bizden uzak tut, ashabımın kanlarını koru ve canlarını verecek olanları şehitler listesine yaz."

”

**İslam'ın,
dünyaya bigâne
insanları
veryüzü fatihleri
hâline getirmiş,
o mümtaz
şahsiyetler de
çok kısa sürede
ilahi vahyi farklı
coğrafyalara
ulaştırmıştır.
Bu uğurda
canla başla
çalışanlardan
biri de hiç
şüphesiz Habib
b. Mesleme'dir
(r.a.).**

Beraberinde bulunan eşi Ümmü Abdullah ile de aralarında ilginç bir konuşma geçer. Hani ona, "Savaş başladığında nerede buluşalım?" diye sorar. Habib de "Ya komutanları Maurianos'un çadırında ya da cennette!" diye cevap verir. Habib, savaş sırasında komutanın çadırına ulaştığında eşinin çoktan oraya gelmiş olduğunu görür. Habib gibi bir kahramanın eşi de herhâlde onun gibi olmalıdır! Çetin geçen savaş sonrasında düşman ordusu hezimete uğratılır, komutanları da öldürülür. (İbn Asakir, *Târihu Medîneti Dimeşk*, XII, 74; Belazuri, *Fütûhü'l-Buldân*, I, 197)

Galibiyetin ardından Erzurum'a dönen Habib, Müslümanların Anadolu'da ulaştıkları en uç nokta olan Kemah Kalesi'ne yöneldi ama fethe muvaffak olamayıp Erzurum'a döndü. Sonraki süreçte bu şehri ordu merkezi olarak kullanmaya devam ederek seferlere çıktı. Van Gölü havzasındaki Ahlat ve Er-ciş gibi toprakları İslam ülkesine bağladı. Böylece Nahcivan dâhil olmak üzere Ermeniye'de çok büyük bir fütuhat gerçekleştirdi. Yetinmeyip Tiflis başta olmak üzere Gürcistan Gazvesi'ne başladı ve bu coğrafyanın fethini tamamladı. Emanname vermek ve İslam'ı anlatmak üzere Tiflis halkına Abdurrahman b. Cez' es-Sülemi'yi gönderdi. Sunulan emanname, Abdurrahman'ın tebliğ çalışmaları ile teklif edilen insaflı vergilendirme sayesinde pek çok Gürcü de Müslüman oldu. (Taberi, *Tarih*, IV, 162) Böylece İslam, bu coğrafyanın asli unsuru hâline geldi.

Habib'in gazvelerine gelince, fetihler Şavşat'ı da içine alacak şekilde genişledi. (Belazuri, *Fütûhü'l-Buldân*, s. 200-1)

Kırtan fazla şehir ile kaleyi barındıran Ermeniye yanında Gürcistan fetihlerini tamamlayan Habib, Hz. Osman'a bir mektup yazarak durumu raporladı. Halife bu yetenekli sahabyi önce Ermeniye'ye vali olarak atamayı düşünse de onun cengâverliğinden faydalanmak için Cezire Bölgesi'ndeki cihatta yararlanmak üzere onu Humus'a çağırdı.

Döndükten sonra Hz. Muaviye onu -günümüzde Suriye'nin kuzeyinde bulunan tarihî- Kinnesrin şehrinin valiliğine atadı. Lakin bu esnada Hz. Osman, asiler tarafından kuşatılmıştı. Halife, valilerden yardım istedi. Mektubu alan Hz. Muaviye henüz görev yerine gitmemiş olan Habib'i yanına çağırdı. Ona durumu anlattıktan sonra önden oğlu Yezid'i bin kişilik bir kuvvetle yardıma gönderdi. Yezid, Hayber yakınlarına geldiğinde şehadet haberini aldı. Habib de gelmiş olduğu Vâdilkurâ'da aynı haberi aldı. Orada beklerlerken Numan b. Beşir, Şam yolunda elinde Hz. Osman'ın kanlı gömleği ve eşi Naile'nin kesilmiş parmaklarıyla Habib'in bulunduğu yere geldi. Habib, onları Hz. Muaviye'nin yanına gönderip ne yapacaklarına dair talimat bekledi. Gelen emir üzerine de Şam'a döndü. (İbnü'l-Cevzi, *Muntazam*, I, 77)

Hz. Ali dönemi

Hz. Ali halife olunca Hz. Muaviye'yi Şam valiliğinden azledip yerine Süheyl b. Huneyf'i gön-

derdi. Lakin Hz. Muaviye ile birlikte hareket eden Habib onu, "Eğer seni Hz. Osman gönderdiyse hoş geldin, eğer başkası gönderdiyse geri dön." diyerek yoldan geri döndürdü. Sıffin Savaşı öncesinde de Hz. Muaviye'nin Hz. Ali'ye gönderdiği heyetin sözcülüğünü yaptı. Hz. Muaviye'nin onu seçmiş olması hem maharetini hem de Hz. Muaviye'nin ona güvenini gösterir. Burada uzun müzakereler yapmalarına rağmen bir sonuca ulaşamadılar. (Taberi, *Tarih*, V, 7) Savaşta da Suriye ordusunun sol kanat kumandanlığını üstlendi. Üstün yeteneklerini devreye sokarak karşı tarafı zor durumda bıraktı. Ayrıca bu savaştaki taktikleri onu, Hz. Muaviye gözünde en sevilen komutanlardan biri konumuna getirdi. (İbn Hallikân, *Ve-feyâtü'l-A'yân*, III, 186) Savaş sonrasında, iki taraf arasında Allah'ın kitabına göre karar vermek üzere iki heyetin bir araya gelmesine karar verildi. Kararda Habib'in de imzası vardı. Daha sonra toplanan heyetlerin görüşmesine Hz. Muaviye adına katılan gözlemciler arasında yine Habib de vardı. (İbn Kesir, *Bidâye*, VII, 307) Hz. Muaviye daha sonra bu müzakereyi değerlendiren meclisinde Habib de bulunmaktaydı. (İbn Kesir, *Bidâye*, X, 656) Tüm bunlar, bizlere onun Hz. Muaviye nezdinde mümtaz bir yeri olduğunu göstermektedir.

Hz. Muaviye dönemi

Hz. Muaviye halife olunca devletin merkezini Şam şehrine taşıdı. Habib'i de 41/661 yılında Ermeniye valiliğine atadı. Erzurum'da ikamet etmek

suretiyle tüm bölgeyi kontrol altında tuttuğu gibi Azerbaycan'ın sorumluluğu da ondandı. Valiliğe başladıktan kısa süre sonra hastalanarak 42/662 yılında vefat etti. Büyük cengâverin yaşı henüz elli civarındaydı.

Ona dair

Kısa ömrüne çok şey sığdıran bu yiğit sahabinin vefatını öğrenen Hz. Muaviye, öyle bir hizmetinde çalıştığı için secdeye kapanıp onun Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'in sünnetlerine tabi olduğunu, kendisinden de sürekli bunu istediğini dile getirmiştir. (İbn Asakir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, XII, 81; İbn Sa'd, *Tabakât*, Mutemmimu's-Sahâbe, II, 192) Bu tespit, onun takvasını da göstermektedir. Nitekim bir gün Humus'taki Ulyâ semtine girince şöyle demiştir: "Burası dünyadaki insanların sahip olduğu nimetlerden biridir. Ben de bunun içinde bir süre kalacak olsam helak olurum. Bin kez Rabbimden affımı dilemeden bu yerden ayrılmam." Daha istiğfarını bitirmeden, kendini kaybetmesinden dolayı yüzüne defalarca su dökülür. (İbn Asakir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, XII, 79) Bunun yanında o, Bizans İmparatorluğu şehirlerine çok sefer düzenlediği için ismin-den hareketle Habibü'r-Rum (Romalıların Sevgilisi), sürekli yollarda olduğundan dolayı da Habibü'd-Durub (Yolların Sevgilisi) lakaplarıyla anılırdı. (İbn Asakir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, XII, 66; İbnü'l-Esir, *Usdül-Gâbe*, I, 681) (Ayrıca Habib b. Mesleme ile ilgili geniş bilgi ve farklılık arz eden rivayetlerin tahlili için bkz. Arslan ve Artar, *Gürcistan Fatihi Habib b. Mesleme'nin Hayatı*) ■

KARAR VERMENİN BELİRSİZLİĞİ

Karar kelimesi “durma, sabit olma, istikrar” gibi anlamları içermektedir. Kararsızlık ise tereddüt ile eş anlamlıdır ve “gidip gelme, gelgit, kararsız kalma” anlamlarıyla ifade edilebilir. Kelime anlamlarına baktığımda kararsızlığın neden rahatsız ettiğini ya da karar vermenin çağrıştırdığı “Artık karar verdin ve bu kararda kalmak zorundasın, durmak zorundasın, gidip gelmek yok.” düşüncesinin hissettirdiklerini anlamaya çalışıyorum. Karar verdiğimiz anda hiçbir koşulda diğer seçeneklere ulaşma imkânımız kalmıyor mu gerçekten?

Kararsızlığı, belirsiz olanın karşısında nasıl hareket edeceğimize karar vermeye çalıştığımız durum olarak da ifade edebiliriz. Karar vermeye, en güzelini, en iyisini seçmeye çalışırken bir yandan diğer tüm seçenekleri de geride bırakmak zorundayız. Seçmek ve vazgeçmek kol koladır. Bazen bir şeyi seçmek değil diğer seçeneklerden vazgeçmektir zor olan. Belirsizliği ortadan kaldırmaya çalışırken aldığımız her kararla birlikte yeni bir belirsizliğin bizi bekleme olasılığıyla da karşı karşıya kalırız. İnsan beyni belirsizliği ortadan kaldırmak ve tahmin edilebilir sonuçlara ulaşmak için sürekli çalışır. Belirsizlik tehlike olarak algılanabilir ve eldeki verilerle en doğru seçenek belirlenmeye çalışılır. İlk defa karşılaştığımız bir durumda elimizde yeterli bilgi olmadığında en iyi sonuca karar vermekte zorlanabiliriz. Bu anlarda stres ve kaygı yaşayabilir ve karar vermeyi erteleme davranışı gösterebiliriz. Bir nevi konfor

alanında kalmaya çalışabiliriz çünkü karar vermenin sorumluluğunu üstlenmek istemeyebiliriz. Başarısız olmaksızın henüz karar verememiş olmayı tercih edebiliriz.

Kararsızlık seçenekler çok olduğunda ortaya çıkar. Yapmamız gereken tek bir şey olduğunda sonucundan emin olamasak dahi eyleme geçmek çoğu zaman daha kolay olabilir. Seçeneklerin çoğalması tek bir şeye mahkûm olmadığımızı gösterdiği gibi zihnimizde en doğru olanı bulma çabasına da dönüşmektedir. En doğru olan kişiden kişiye, durumdan duruma değişebileceği için her soruna uygun tek bir çözüm de yoktur aslında.

Karar verme aşamasında bizi en mutlu edecek ve en doğru olanı seçmeye çalışmak insan beyninin acıdan ve pişmanlıktan kaçma çabası da olabilir. Haz duygusundan kaynaklı olarak doğru veya yanlış düşünmeden o anı zevk alarak geçirmeye çalışırız. En güzel tatlıyı sipariş etmek, en güzel kıyafeti seçmek ve gerisini düşünmemek... Haz duygusu, bu seçimlerin bize faydası mı olur zararı mı, diye düşünmeden bizi hareket ettirir. Odaklandığı tek şey o an için en mutlu edecek olana karar vermektir. Tam bu noktada karar vermenin ikinci bir yanını daha düşünmeye başlarız: Ya seçimlerim benim için yanlışsa, ya bana zararı dokunacaksa? Bu sorgulamayı haz odaklı seçimden mantıklı bir karar verme sürecine geçiş sinyali olarak düşünebiliriz. Tüm kararlarımızı canımız istediği için yapamayacağımızın farkına

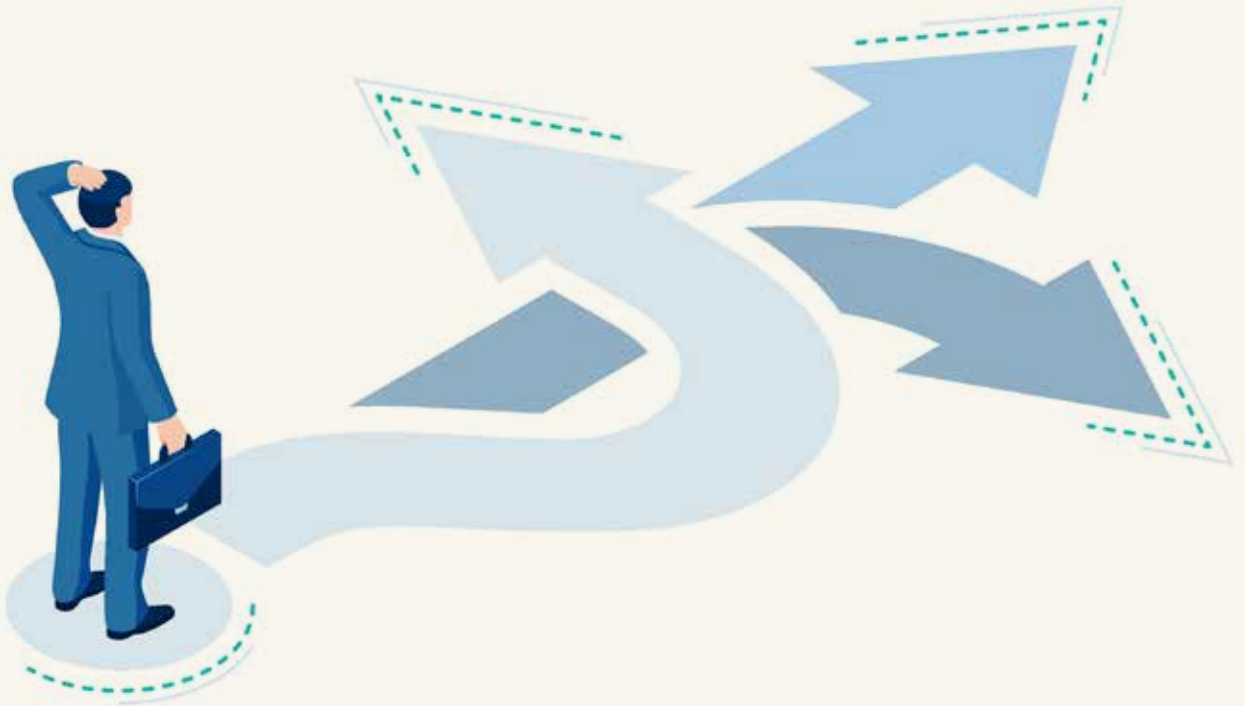
varmaya başlarız. Bu noktada haz ve mantıklı düşünme arasında gelgitler başlayabilir ve biz, seçeneklerin çok olmasının oluşturduğu belirsizlikle baş başa kalırız.

Mantıklı karar vermeye çalışırken geride bırakmak zorunda kaldığımız seçenekleri nasıl değerlendirdiğimiz daha fazla önem kazanır. Tercih ettiğimiz seçenek o koşullar altında bize en makul olan gibi görülebilir. Peki diğer seçenekleri, tercih etmediğimiz ve asla ulaşamayacağımız kayıplar olarak mı değerlendiririz? Kayıp olarak değerlendirdiğimiz durumlarda panik yaşamamız ve daha dürtüsel davranma eğiliminde olmamız çok olasıdır. Kaybetme ihtimalinde olduğumuzda mantığın devre dışı

şık kaldığı ve panik hâlde yöneldiğimiz seçenekleri, mantıklı bakış açısından ziyade çok da farkına varamadığımız duyguların kontrolünde elde etmeye çalışırız.

O hâlde mantık ve duygu dengesini gözeterek karar verme süreci nasıl olmalıdır veya bu her zaman mümkün müdür? Karar vermeyi geri dönülmez bir sonuç olarak görmemek, tercih etmediğimiz seçenekleri kayıp olarak değerlendirmemek yardımcı olabilir. Bazen mantıklı hareket etme ihtiyacı bazen de sadece duygularımızla karar verme ihtiyacı içinde olabiliriz. Kendimize karşı şeffaf olmaya çalışmak ve karar vermemizi veya kararsızlığımızı etkileyen

faktörleri düşünmeye ve anlamaya gayret etmek süreci kolaylaştırır. Sorumluluğu üstlendiğimizde karşılaştığımız tercih edilen veya edilmeyen sonuçların getirileriyle yüzleşmek daha kabul edilebilir. Kararsızlık, seçeneklerimizin birden çok olduğu bir durumu ifade etme açısından olumlu bir anlam içerdiği gibi en iyi olanı tercih edememe gibi bir belirsizlik anlamı da içerir. Bu noktada en iyi olan nedir ve kime göre değişir sorusunun cevabını da bireysel olarak vermenin peşine düşmemiz gerekir. En iyisini, en güzelini seçmeme ihtimalini düşünerek hiç hareket etmemek mi tercihim yoksa sorumluluğu üstlenerek hareket geçmek mi? ■

15 TEMMUZ'A DAİR ŞAHİTLİĞİM

|| Hulusi GÖLPINAR

Ankara, sakin ve düzenli çehresiyle gürültülü ve kalabalık ruhu arasında gidip gelen bir şehirdir. Başkent olmasının etkisi olsa gerek. Buna istinaden tam bir memur ve öğrenci şehridir de. Başkentin bu durumu hem içinde yaşayan insanların hayatını hem de tarihindeki mühim hadiseleri dahi yeknesak hâle getirmiştir belki de. Çalışma hayatının değişmeyen döngüsü, erken kalkıp dokuz-altı mesaisi sonrası erken yatan bir kitle, süregelen darbe ve muhtıralar gibi...

14 Temmuz günü tam da bu bürokrasinin döngüsünde yerimizi alıp Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde, çalıştığımız bakanlığın konularına ilişkin bir istişare toplantısına katılmıştık. Akşamüstü önce bakanlığa, oradan da evime dönerken aynı günün gecesinde ve o ge-

cenin ertesi güne bağlanan sabahında Külliye'de ve geçtiğim yollarda yaşanacak gelişmelerden habersiz, rutin bir Ankara gününü yaşıyorduk.

O günlerde eşim ve henüz bir yaşında olan oğlum memleketinde oldukları için kendime yetecek bir akşam yemeği hazırladım. Yarım kalan makale çalışmalarına biraz daha devam ettikten sonra gece haberlerine baktım. O sırada Ankara'nın bildik meşum darbelerinden daha tuhaf olan o geceye dair ilk malumatlar gelmeye başladı. Önce Necatibey tarafında olan üniversiteden bir hocam Genelkurmay'dan silah sesleri geldiğini söyledi sonra birkaç mesajlaşma grubunda İstanbul'da ve Ankara'da sıra dışı hareketlenmeler olduğu ve bunun yeni bir darbe girişimi olabileceği yazılmaya başlandı.

Farklı kanallardan gelen bilgileri birleştirip muhakeme ettiğimde darbe girişimi ile karşı karşıya olduğumuz kanaati ben de iyice güçlenmişti. Artık bu ihanet sarmalına bir yenisi daha eklenemezdi. Yazıktı bu ülkenin insanına, yazıktı bugüne değin ortaya konan onca emeğe, yazıktı bizim çocuklarımızı, yazıktı bu vatanın her karışını kaniyla ve canıyla sulayanlara... Bu, hem maziye hem atıye ihanetti. Bu düşüncelerle o an her ne pahasına olursa olsun sokaklara, caddelere çıkmaya karar verdim. En yakın iki dostumu aradım, onlar da hemen geleceklerini söylediler. Bizi neyin beklediğini bilmeksizin şehadet duasıyla, her neticeye razı ve hazır olma tevekkülü ile abdestimi alıp evden çıktım. Üç arkadaş Kızılay Güvenpark tarafına ulaştığımızda etrafta birkaç kişinin haricinde kimse yoktu. Birilerinden TRT'de

darbe bildirisi okunduğunu işitiğimi hatırlıyorum ki Reiscicum-hur henüz TV'ye bağlanıp halkı sokaklara davet ettiği o tarihî çağrısını yapmamıştı.

Genç bir polis kardeşimiz yanımıza geldi ve telaşla “Abiler, Genelkurmay Karargâhı'nın önünde size ihtiyacımız var.” dedi. Biz de kardeşimizin çağrısına uyup o tarafa koştuk. Artık kalabalık artmaya başlamıştı. Ve sonra bir tank çıktı insanların karşısına. Karargâhtan ateş açılmaya başladı. Yanımdaki birilerinin vurulduğunu görüyordum. Bir arabanın altına sığındığımızda can havliyle üzerime kaç kişinin atladığını sayamadım. Asıl katliamı ise helikopterler yaptı. Bir anda etraf can pazarına dönmüştü. Sanki burası Ankara değil de sıcak savaşın olduğu bir cephe hattıydı. Kaçışanlar, parçalanmış bedenler, uzuvları kopmuş insanlar... Soluğu Meclis tarafındaki ağaçların altında aldık. Uçaklar TBMM'yi bombaladığında biz de sarsıldık. Bir an gökyüzüne dalmışım, âdeta zamanı durdurmuşçasına... Bize bomba yağdıran bu uçaklar, helikopterler hangi ülkenindi? Pilotları hangi millettendi? Hangi ülkenin askeri tankla üzerimize geliyor ve bize ateş ediyordu? Kendi uçağımızla kendi yetiştirdiğimiz pilotumuz nasıl kendi toprağını, kendi insanını vura bilirdi? Bu nasıl bir ihanet, nasıl bir akıl tutulması ve nasıl bir beyin yıkanmasıydı?

Tam bu fikirlerin girdabına kapılmışken iki arkadaşımı da alıp yaralılara doğru yollandık. Henüz on yedi, on sekiz yaşlarında genç bir kız gördük yerde yatan. Bir bacağı kopmak üze-

reydi. Gözlerimin içine baktığı o anı hiç unutamam. Hep beraber kucakladık kızcağızı ama helikopterlerin bombalamaları devam ettiği için yakında bir ambulans göremedik. Hemen sonra Akay tarafına bir ambulans yanaştı, biz oraya doğru giderken yine ateş açtılar. Neyse ki üzerimize isabet etmedi ve kızcağızı düşürmeden sedyeye yerleştirebildik. Sürekli bir koşuşturmaca hâinden Olgunlar tarafına geldiğimizi bile fark etmemiştim. O esnada yakındaki bir binada bir evin sahibi sığınmamız için bizi oraya davet ettiğinde neredeyse sabah ezanının okunmak üzere olduğunu da söyleyince zamanın nasıl geçtiğine şaşırdık. Hep beraber abdestlerimizi o evde alıp Kocatepe Camii'ne gelince bir safa yakın cemaat olduğunu müşahede ettim. Hayatımdaki en huşulu sabah namazlarından biri olsa gerek. (O gece, saat 12'yi geçince daha sonra tüm Türkiye'de peş peşe okunan ve insanın iliklerine kadar tesir eden o salalardan ilki bu camide, 2020 yılında trafik kazasında vefat eden imam İsmail Coşar Hoca tarafından okunmuştu. Allah rahmetiyle muamele etsin.) Tam farza durduğumuzda bir uçak çok yakınımızdan geçti, acaba bombalar da burada mı şehit oluruz diye aklımdan geçirirken sonradan o uçağın daha dün toplantı yaptığımız Cumhurbaşkanlığı Külliyesi tarafını bombaladığını söylediler.

Her ülkede ihanet içinde birileri olabilir. Mamafi, bu ihanet şebekelerinin ülkenin her alanını ahtapot gibi sarmaları, Müslümanmış görüntüsüyle takiye li-

bası giyip münafıklıkta ayyuka çıkmaları, bir neslin önemli bir zümresinin beyinlerini yıkayarak ifsat etmeleri çok da rastlanan türden olmasa gerek.

“Bunlara, ‘Yeryüzünde fesat çıkarmayın.’ denildiğinde, ‘Biz ancak ıslah edicileriz!’ derler. İyi bilin ki, onlar bozguncuların ta kendileridir. Fakat farkında değillerdir.” (Bakara, 2/ 11-12) ayetini akla getiren bu hainler aslında bize üç yüze yakın şehit, binlerce yaralı, kaybedilmiş genç bir nesil ve bir milletin senelerce fedakârlıkla ortaya çıkardığı büyük bir millî servet kaybıyla tarihî bir zarar vermiş oldular. Okyanus ötesinden kafalarına göre yeni bir harita tasarlayıp yeni bir düzen (ya da kaos) dayatanlar; sokaklara, caddelere çıkarak tankların karşısında dimdik durarak vatani için canını feda etmeyi göze alanların sayesinde başarılı olamadılar.

Daha sonra anlattılar, o gecenin tam hararetli zamanlarında iki arama gelmiş telefonuma; “Hemen eve dön, ya başına bir şey gelirse, senin küçük çocuğun var.” diyenlere, “Benim oğlum babasız kalabilir ama vatansız kalmayacak.” demişim ki kalmadı da çok şükür... Bir de o esnada Mescid-i Aksa ziyaretinde olan annemin aradığını hatırladım. O da “Oğlum, burada insanlar yıllardır her gün savaşta, bombaların altında yaşamaya çalışıyorlar ama şimdi ağlayarak Türkiye için dua ediyorlar.” demişti. Rabbim, tüm dünya mazlumlarının sığınağı olan bu yüce vatani ve bu necip milleti, ezan sesinden ve ay yıldızlı bayrağın gölgesinden ayırmasın. ■

ARAFTAKİ KELİMELER

Mustafa Mirza DEMİR |

Dil varlığın evidir. Her kelime ona yüklenen anlam üzerinden varlıkla ilişkimizi tanzim eder. Dilin büyüğü burada aslında: Aynı kelimeyle bir gönül inşa edilebilir ya da bir dünya yıkılabilir! Bu mesele, tamamen bizim kelimelere yüklediğimiz manayla ilgili... Üstelik kelimeler sabit değil değişkendir. İnsan gibi kelimeler de doğar, büyür, değişir, etkileşim ve gelişim süreçlerinden geçer. Hatta bazıları da ölür. Hayatımızdaki asıl varlığıysa anlam üzerinden gerçekleşir. Zira insan ve anlam ilişkisi sürekli bir inşa ve ikmal sürecidir. Kelimeler ve kavramlar, insanın anlam arayışı serüveninin de kadim araçlarıdır.

Günümüz insanının anlam arayışı yolculuğunda kelimelerden bir güzergâh çizmesine yardımcı olmak için hazırlanan bir çalışma: *Araftaki Kelimeler*. Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları arasında yerini alan eser, içerisindeki her bir kavramın etimolojisi ve tarihî seyrine ışık tutarken kültür ve medeniyetimizin üzerindeki etkisine, yüzyıllardır geçirdiği değişime ve nihayetinde günümüz modern dünyadaki dönüşümüne dair kıymetli notlar düşüyor. Geleneğimiz, tarihimiz ve kültürel birikimimizin birer yansıması olan kavramların, sadece geçmişle olan münasebetinin değil aynı zamanda günümüze ve yarınımıza olan te-

sirinin de önemi-ne dikkat çekiyor. Böylece modern insanın en büyük sorunu olan anlam karmaşası ve fikrî bocalamalara da yardımcı olmayı amaçlıyor.

Eserde her bir kavram, birbirinden farklı ve usta kalemlerin kendi bakış açıları ve üsluplarıyla ele alınıyor. Kendini zaman zaman “arafta” kalmış gibi hisseden insanımıza, bu kavramlar vesilesiyle mühim bir hafıza ve birikim hatırlatılıyor. Asım Yapıcı’nın kaleminden, “İnsan” ve “Ölüm”; Gürbüz Deniz’in kaleminden, “Hürriyet”; Savaş Ş. Barkçin’in kaleminden, “Zaman”; Gökhan Özcan’ın kaleminden, “Yalnızlık/Yalınlık”; Ömer Lekesiz’in kaleminden, “Güzellik/Estetik”; Nazife Şişman’ın kaleminden, “Şöhret”; Merve Betül Üçer’in kaleminden, “Hayâ/Utanma” ve Tuba Nur Umut’un kaleminden, “Bilgi/İlim” gibi başlıkların yer aldığı çalışma akıcı üslubuyla, derinlikli bakış açılarıyla, hikmetli analizleriyle okura kültürel ve edebî bir yolculuk vadediyor.

Kelimelerin etimolojik ve kavramsal dünyalarının izini sürerken bir yandan da bizi kendi özümüze yapacağımız yolculuklara davet eden *Araftaki Kelimeler* adlı kolektif çalışmayı okurlarımıza takdim ederken herkese iyi okumalar dilerim. ■

Dil varlığımız, kültürel dünyamızın kolektif hafızasıdır. Üstelik bu dünyayla sınırlandırılmayan ve ucu bucağı olmayan; her dem büyüyen, yenilenen ve gelişen bir hafızadır bu. Kültür ve medeniyetin sönmeyen kandilleri de hiç şüphesiz kelimelerdir.

Kelimeler, yalnızca ses tellerimizin titreşimleri veya kâğıt üzerine damlattığımız sembolik mürekkep lekelerinden ibaret değildir. Felsefi anlamda insan; fikrî mevcudiyetini düşünceleriyle, düşüncelerini de kelimeleriyle oluşturur ve olgunlaştırır. Avusturyalı filozof Ludwig Wittgenstein’in ifadesiyle: “Dilimizin sınırları, dünyamızın sınırlarıdır.” Dolayısıyla kelime dağarcığımız, kavrayabildiğimiz dünyanın ufku belirlenir. Ayrıca kelimeler, geçmişle kurduğumuz en kuvvetli bağlardır.

DIYANET TV

günün bereketi

Tuba Kılıç'ın sunumuyla

Hafta İçi Her Gün

11.00

yeni bölüm

FREKANSLAR

4A(HD)
FREKANS: 12.380 MHZ
POLARİZASYON: DİKEY (V)
SEMBOL ORANI: 27.500
FEC: 3/4

FREKANS: 12.422 MHZ
POLARİZASYON: YATAY (H)
SEMBOL ORANI: 30.000
FEC: 3/4

4A(SD)

Digitor - 68. kanal

DIYANET - 104. kanal

Kabla - 555. kanal

N - 208. kanal

tv8 - 49. kanal

Vodafone TV - 200. kanal

X f i y | diyanettv

“(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir.”

(Nahl, 16/ 125)

